

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra historie

Spolky Okresní péče o mládež ve městech okresu Svitavy
Vladimír Velešík (v.velesik@email.cz, vladimir.velesik01@upol.cz)
(magisterská diplomová práce)

OLOMOUC 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškeré prameny a literaturu, které jsem použil.

V Baníně, dne 18. dubna 2013

Vlastnoruční podpis:

.....

Rád bych na tomto místě vyslovil poděkování paní profesorce PhDr. Janě Burešové, CSc., za to, že mi diplomovou práci vedla. Stejně tak i všem, kteří mi při jejím zpracování jakkoliv pomohli.

OBSAH

Úvod	- 5 -
Historie vzniku OPM v českých zemích	- 9 -
Rozšíření Okresních péčí o mládež po roce 1908	- 13 -
Systém péče o mládež v ČSR v letech 1918 - 1945	- 28 -
Okresní péče o mládež v menšinových okresech	- 38 -
Národnostní poměry Svitavska	- 41 -
Péče o mládež ve Svitavách	- 52 -
Svitavská Okresní péče o mládež v letech 1923 – 1938	- 52 -
Svitavská Okresní péče o mládež v letech 1945 – 1948	- 57 -
Německá okresní péče o mládež ve Svitavách	- 64 -
Činnost OPM v ostatních městech okresu Svitavy	- 69 -
Okresní péče o mládež v Litomyšli	- 69 -
Okresní péče o mládež v Poličce	- 73 -
Okresní péče o mládež v Moravské Třebové	- 78 -
Německá BJJF v Moravské Třebové	- 87 -
Ostatní spolky o mládež v rámci dnešního Svitavska	- 91 -
Okresní péče o mládež v Jevíčku	- 91 -
Německá BJJF v okresech Litomyšl, Polička a Jevíčko	- 93 -
Závěr	- 97 -
Prameny a literatura	- 99 -
Prameny:	- 99 -
Literatura:	- 101 -
Přílohy	- 103 -
Textové přílohy	- 103 -
Mapové přílohy	- 115 -

Úvod

Od chvíle, kdy byly postátněny spolky sociální péče, uběhlo již 65 let, takže dnes není ani příliš v obecném povědomí někdejší dobrovolnická podoba *Okresních péčí o mládež*. Přitom šlo o spolek v rámci oboru jedinečný, a to jak svou dobrovolnickou podstatou, tak i svým národním, kulturním i sociálním posláním (někdy až nacionalistickým). Obzvláště v menšinových oblastech, jako byly sudetoněmecké regiony českého pohraničí nebo polské Těšínsko, plnila *OPM* (nebo její národnostní odnože *BJF* a *PRO*) úlohu důležitého bojovníka za národní uvědomění.

V některých oblastech (Svitavsko) byla dokonce úloha *BJF* záměrně posilována i v místním většinovém tisku, který se často o českých organizacích a spolcích nezmiňoval vůbec nebo v negativním slova smyslu. Na druhé straně i Češi přetvářeli své *OPM* v organizace posilující českou menšinu v německých oblastech. Pracovali v nich většinou nejlepší a nejváženější příslušníci menšiny, kteří pak přiváděli další Čechy do německých oblastí. Tak docházelo i k zneužívání sociální péče v nacionalistickém boji.

Dnešní svitavský okres byl v těchto dobách součástí území zvaného Hřebečsko (něm. *Schönhengstgau*), kde německé osídlení vnikalo hluboko do českého a moravského vnitrozemí. Tento svitavsko – třebovský jazykový ostrov byl jedním z území, kde německá spolková činnost byla nejorganizovanější (a to včetně spolků pro péči o mládež) a národnostní boje nejtuzší. Svitavská a moravskotřebovská *Okresní péče o mládež* musely překonávat velké těžkosti, jak vnitřního rázu, tak ze stran německé většiny, které pak vyústily v tragický konec *OPM* i celé první republiky na podzim 1938. A když byla po válce jejich činnost

obnovena, netrvalo ani tři roky, než se znovu staly „obětí režimu“ - tentokrát byly zestátněny a ve své původní podobě *de facto* zrušeny.

Stejný osud ale postihl i spolky z oblastí dnešního Svitavska, které nepůsobily na Hřebečsku. Litomyšl a Polička (ne tolik Jevíčko) byly významnými centry českého národního života a zdejší spolky OPM nepoznaly problémy, trápící svitavskou a moravskotřebovskou organizaci. Role byly v těchto okresech naopak obrácené, zde byli malou menšinou Němci, kteří těžko vůbec sháněli do svých menšinových BJJ členstvo (zvláště markantní je to v případě BJJ Jedlová na Poličsku).

A protože v současné České republice žádný podobný spolek ani organizace nepůsobí a ani celková činnost někdejších OPM, tím méně pak německých BJJ, není soustavně zmapována, bylo právě toto hlavním úkolem mé práce SOČ, která po rozšíření původního tématu svitavské menšinové OPM na celý dnešní okres a spolky obou národností, přerostla až do podoby diplomové práce-.

Práce je rozdělena na kapitoly právě podle výše uvedených problémů. V úvodní části se nejprve zabývá historií vzniku ústředních orgánů dobrovolnické polooficiální sociální péče a jejich okresních poboček. V následující pasáži řeší nejprve postupné šíření spolků OPM a BJJ po Českých zemích od vzniku ústředních orgánů pro Čechy (Morava a Slezsko měly v této oblasti zpoždění), poté již následuje nejdříve popis celkové situace v oblasti sociální péče o mládež v Československu, zpřesněný pohledem na situaci v menšinových okresech. Po něm budou následovat kapitoly, zabývající se jednotlivými spolky. Nejdříve je věnována pozornost spolku, který se stal vlastně základem pro dnešní podobu práce – je popsána činnost svitavské OPM v době první republiky (různé dokumenty jako například zápisy ze schůzí OPM, seznamy předsednictva a správního výboru apod. jsou přiloženy v přílohách). Následující kapitola je logicky věnována krátkému období činnosti OPM v letech po druhé světové válce až do její nedobrovolné likvidace.

Po svitavské české OPM následuje pasáž věnovaná německému spolku v témže městě, v další kapitole je věnována pozornost spolkům z ostatních měst – OPM Litomyšl, OPM Polička, OPM Moravská Třebová a BJJ Moravská Třebová. Čtyřem zbývajícím spolkům je věnována již menší pozornost. Jevíčské spolky jsou omezeny proto, že někdejší soudní okres Jevíčko se jen částečně shoduje s územím, které náleželo historickému Jevíčsku. Po překreslení hranic historických celků, které provedla komunistická vláda v roce 1960 a kterého se s obměnou drží i dnešní režim, prochází Jevíčskem hranice mezi třemi kraji, které přirozený a logický historický celek rozbily na tři ekonomicky zaostalé a nestejnorodé oblasti. OPM Jevíčko tak bude připomenuta, ale mnohem stručněji než je tomu u šesti předchozích spolků. BJJ Chornice, Opatov a Jedlová (organizace pro jevíčský, litomyšlský a poličský okres) byly založeny velice pozdě, až začátkem třicátých let a zůstalo po nich zachováno velmi málo materiálu, což je důvodem, proč jim nebude věnována velká pozornost.

V této práci jsem vycházel především z archivních pramenů svitavské *Okresní péče o mládež*, které jsou dnes uloženy ve *Státním okresním archivu Svitavy* se sídlem v Litomyšli. Jednalo se o fondy *OPM Svitavy* a *Okresní úřad Moravská Třebová*. Fond *OPM Svitavy* je bohužel nezpracovaný a čítá dva kartony, materiály jsou však značně torzovité. Z fondu *OÚ M. Třebová* jsem do této práce zahrnul fascikl, věnovaný *OPM Svitavy*. V *Moravské zemské knihovně* je uložena výroční zpráva *OPM Svitavy* za rok 1929. Využil jsem i dobový regionální tisk, pro období první republiky to byly *Zwittauer Nachrichten*, pro období let 1945 – 1948 pak především *Moravskotřebovský kraj*. Podobným způsobem jsem postupoval i u ostatních českých OPM na Svitavsku. Jejich fondy jsou různě bohaté a různě podrobné. Situace je nejlepší o OPM Moravská Třebová (celkově nejpodrobnější fond) a OPM Litomyšl (nejzrozsáhlejší fond s nejcennějšími materiály, např. i fotodokumentací).

V literatuře je problematika péče o mládež omezena na několik starších prací z období první republiky. Významným zdrojem informací pro mne byla práce Antonína Tvrdoně

Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v Republice Československé – seznam podle stavu v roce 1934. Ta představuje skutečně nejpodrobnější soupis podobného typu, už protože se Tvrdou zaměřil na oblast sociální péče jako celku, tedy nejen péči o mládež. Jeho práce je vynikající – přináší informace např. i o počtu členů, sídlech jednotlivých poraden každé OPM atd. Navíc zahrnuje celé území první republiky, tedy včetně těžko dostupných informací o situaci na Podkarpatské Rusi. Podobný soupis, ovšem zaměřený čistě na péči o mládež, vydalo i ministerstvo sociální péče v roce 1925 (v této práci obvykle uváděn jako *Soupis zařízení*, celým názvem *Soupis zařízení sociální péče o mládež v RČS*) Na základě srovnání těchto dvou prací je možno detailně sledovat pokrok, který v tom kterém okrese sociální péče během jednoho desetiletí dosáhla. Bohužel se v některých detailech oba soupisy liší, např. u dat založení jednotlivých spolků. V poslední době se stejné problematice věnuje brněnský historik Lukáš Fasora, jde o dvě práce publikované ve *Vlastivědném věstníku moravském (Centralizační trendy v organizaci péče o mládež v historických zemích Československa v letech 1918 – 1938; Problémy systému péče o mládež na Moravě v letech 1921 až 1937)*. Konečně zbývá připomenout kolegyni – Lenka Černá (rovněž z Masarykovy univerzity v Brně) napsala svou diplomovou práci na téma spolků *Okresní péče o mládež v jižních Čechách*. Tato práce se sice přímo mého tématu nedotýká, svou koncepcí se však stala svého druhu inspirací a zejména ve zmínkách v obecné části o jižních Čechách se na ni budu i odvolávat. Ostatní práce uvedené v seznamu literatury se dané problematice dotýkají pouze rámcově, čemuž odpovídá i jejich využití pro citace.

Historie vzniku OPM v českých zemích¹

První polooficiální spolky zabývající se ochranou a péčí o děti a mládež vznikaly na území rakousko – uherské monarchie na začátku století. V roce 1908 byla pak ve Vídni založena tzv. „*Centrála pro péči o dítě a zanedbanou mládež*“ Tento orgán měl být jakýmsi vzorem pro zřizování spolků sociální péče v mocnářství a snad i ústředím, které by řídilo jejich činnost. Zřízení Centrály provázely sbírky po celé zemi, které byly poté použity na výstavbu kojeneckého ústavu ve Vídni. Výtěžek těchto sbírek byl pak v celkovém součtu zhruba roven 2 000 000 korun. Brzy po sbírce a zřízení Centrály došlo k zakládání tzv. komisí pro mládež, které zase měly koordinovat péči o mládež v jednotlivých zemích Rakouska – Uherska. Nejinak tomu bylo i v českých zemích, které v monarchii patřily k nejrozvinutějším oblastem. Zemská komise pro mládež v Čechách (i na Moravě) měla být původně založena jako spolek pečující o všechnu mládež v těchto zemích, pro odpor části německé společnosti se však nakonec v obou historických zemích ustavily dvě národní komise – česká a německá. Ve Slezsku pak dokonce existovala pouze německá organizace, protože zdejší zemské úřady v Opavě Čechům samostatnou komisi nepovolily (až roku 1916 byla ve Slezsku zřízena „ústředna“ pro péči o mládež). Takový byl tedy vývoj, který vedl k ustavení centrálních zemských orgánů sociální péče o mládež.

¹ K tématu nejlépe *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v RČS v roce 1931*, díl II., Praha 1937.

V Čechách byla zřízena „*Česká zemská komise pro péči o mládež*“ dne 16. května 1908, kdy však již v některých českých městech orgány péče o mládež existovaly (byly zakládány přibližně od roku 1906, nejstarší však ještě mnohem dřív – v *Soupisu zařízení OPM* v Sedlci a v Jablunkově řazeny do roku 1902, Tvrdouš zařazuje BJK Kraslice dokonce do roku 1901). Její vznik byl inspirován I. rakouským sjezdem pro péči o mládež ve Vídni v roce 1907. Z delegátů Čech se posléze stal zárodek Zemské komise, která měla péči o mládež vést, organizovat a pokud možno také při ní sama spolupracovat. Když se nezdařilo zřízení jednotné organizace, byla jejím hlavním úkolem spolupráce s úřady při péči o české děti. Tento systém, kdy ve správním výboru Zemské komise zasedali i zástupci veřejných úřadů (jako byl zemský vrchní soud, zemská školní rada, zemský zdravotní úřad apod.) byl pak používán i v jednotlivých OPM, kde velice usnadňoval spolupráci s příslušnými úřady. Z toho plynul i celkový polooficiální charakter OPM a Zemské komise, kterým pak byly ukládány takové úkoly jako návrhy na poskytování subvencí zařízením péče o mládež a dozor nad nimi, trestní soudnictví mládeže, kterého se zástupci OPM zúčastňovali, ochranná výchova mládeže apod. Většinou šlo tedy o úkoly, které patřily do kompetence veřejných úřadů, takže Zemská komise poskytovala vzájemné doplňování veřejnoprávní a polooficiální sféry sociální péče.

Mezi dva nejdůležitější úkoly, které Zemská komise měla, patřila propagace a organizace péče o mládež. Ideou, která činnost prostupovala, bylo to, že v každém soudním okrese měla být tehdy organizace, která by zde pečovala na patřičné úrovni o českou mládež. Již několik let před zřízením Zemské komise proběhla v Čechách organizační akce zemského výboru – nejvyššího veřejného orgánů chudinské sociální péče. Tento fond byl založen roku 1902 z přebytků sirotčích společných pokladen a sloužil především k zaopatřování sirotků. V roce 1904 pak byla vydána instrukce pro okresní výbory, která jim měla péči o sirotky usnadnit. Bylo doporučeno zřizovat okresní komise pro péči o mládež, a to na dobrovolnickém základu. Ještě se zde nejednalo o spolky, nýbrž pouze o pomocné orgány

okresních výborů, které je pak skutečně na některých místech zřídily. K většímu boomu v tomto vývoji docházelo zejména právě po období 1906 – 1908, jak již bylo řečeno. Na spolkovém základě pak byly komise reorganizovány, aby mohly lépe plnit na ně kladené úkoly a aby se v co možná nejširší míře mohlo do jejich činnosti zapojit i obyvatelstvo. Byly vypracovány stanovy tzv. „*Okresních péčí o mládež*“ (na jaře 1909 publikovány), které v letech po převratu a vzniku ČSR postupně zaujaly v sociální péči naprosto dominující pozici. Rovněž v těchto spolcích měly mít své zastoupení jak jednotlivci, tak nejrůznější okresní úřady, zabývající se péčí o mládež na dobrovolném základě. Mělo to stejný efekt jako v případě Zemské komise – spolupráce s úřady vedla k výhodnému vzájemnému doplňování veřejnoprávních a polooficiálních organizací. V roce 1909 byla koncepce OPM schválena zemským výborem (nařízení č. 25784/1909). Tímto usnesením se zároveň opustila dřívější podoba, kdy byly zřizovány pomocné komise. Zemská komise poté vyslala žádost ke všem soudním okresům, aby ve svém obvodu zřídily „*Okresní komisi pro péči o mládež*“ Co bylo důležité – tyto komise byly zřizovány i v okresech, kde české obyvatelstvo žilo v menšině, před první světovou válkou zatím pouze v Krušnohoří. Zejména v letech po převratu v roce 1918 se pak tento vývoj urychlil. Od roku 1917 si Okresní komise mohly volit do správního výboru určitý počet členů, zpravidla 12, díky čemuž se tyto komise staly ústřednami péče o mládež na okresní úrovni. V roce 1921 pak byl všem těmto komisím zaveden nový jednotný název, který se již objevoval ve stanovách – *Okresní péče o mládež* (OPM), v německých oblastech *Bezirksjugendfürsorge* (BJF), které byly řízeny vlastní národní komisí „*Deutsche Landeskommision für Kinderschutz und Jugendfürsorge in Böhmen*“ Ta byla ustavena bezprostředně po ustavení české Zemské komise – vznikla dne 15. června 1908 a prošla vlastním složitým vývojem. Její postavení v letech monarchie bylo přece jen o trochu příznivější než u českých orgánů, protože působila v příznivějším prostředí a za podpory vídeňské vlády.

Morava následovala Čechy se zřízením „*Moravské zemské komise pro péči o mládež*“ s dvouletým zpožděním. Vcelku se však dá říci, že zde sociální péče zaznamenala největší pokrok, takže v roce 1918 při zřízení ČSR byl moravský systém péče o mládež nejpropracovanější a zdejší síť spolků nejhustší. Komise byla zřízena roku 1910 se základním kontem 34 000 korun, které vynesly v úvodu zmíněné sbírky roku 1908. V úvodním období se její činnost omezovala převážně na Brněnsko a teprve později se více rozšířila. Od roku 1911 vydávala komise časopis „*Ochrana dítěte*“ O rozvoji moravské sociální péče vypovídá např. počet sirotčích spolků, které v zemi existovaly. V letech 1910/11 jich bylo 19, v roce 1917 již 76. Zemská komise byla od roku 1914 přetvořena na ústřednu pro péči o mládež, která pak měla ještě více než v Čechách ochrannou funkci, kdy sloužila jako opora proti germanizaci českých sirotků, zejména v menšinových oblastech Moravy. Dostí těsná byla její spolupráce se zemským výborem Čech, který byl v těchto dobách největší českou oporou. Samozřejmě i na Moravě se situace zlepšila po vyhlášení samostatnosti Československa. Od roku 1921 pak i zde platily vzorné stanovy, které zavedly jednotné označení OPM. Německé spolky BJK byly pak řízeny stejně jako v Čechách z ústředny „*Deutsche Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge in Mähren*“.

Pokud jde o Slovensko, byla tam situace nesrovnatelně těžší, neboť šlo o oblast bývalého Uherska, která v rámci Uher sice byla nejrozvinutější, v rámci celé monarchie však představovala přinejlepším průměr. Péče o mládež zde organizovaně vznikala vlastně až po roce 1918 a byla zpočátku řízena s pomocí Červeného kříže, který zde například prováděl stravovací akce pro sirotky. První odborný spolek, který lze označit za slovenský, byl dámský spolek „*Bratislava*“. Ten se zabýval převážně ošacením a vánočních nadílek chudých školních dětí. Sociální péče se více začala rozvíjet až na začátku 20. let. Vznikaly spolky ochrany mládeže osiřelé, opuštěné nebo mravně vadné, spolky pro stavbu nemocnic, spolky humanitární péče apod. Starší organizace a spolky pak rozšiřovaly svoji činnost. Okresní

odbory péče o mládež vznikaly po vzoru Zemských komisí a OPM po roce 1923. V roce 1924 bylo zřízeno „*Zemské ústredie pečlivosti o mládež*“ v Bratislavě jako nejvyšší orgán slovenské sociální péče. O něco později následovala slovenský příklad i Podkarpatská Rus – nejzaostalejší část tehdejšího Československa, pro kterou platí vše, co zde bylo napsáno o Slovensku s několikaletým zpožděním, neboť místní situace byla ještě horší než na Slovensku. Nejvyšším orgánem podkarpatské péče o mládež byla „*Zemská péče o mládež*“ se sídlem v hlavním městě Užhorodu.

Aby byla sociální péče v ČSR řízena jednotně, byl zřízen „*Svaz československé péče o mládež*“, který se stal vrchním orgánem, řešícím společné úkoly jednotlivých zemských péčí. Německým orgánem s podobnou kompetencí, který sjednocoval činnost všech tří „*Landeskommissionen*“ byl „*Říšský svaz německé péče o mládež – Reichsverband der deutschen Jugendfürsorge*“.

Rozšíření Okresních péčí o mládež po roce 1908

V mapových přílohách na konci práce je zobrazen soubor osmi map, zachycující rozšíření organizací pro péči o mládež k roku 1925. Zdrojem pro tyto mapy byla publikace prvorepublikového ministerstva sociální péče *Soupis zařízení sociální péče o mládež v RČS*, která vyšla právě v roce 1925. Z těchto map je názorně vidět, jak rychle se myšlenka dobrovolnických spolků pro péči o mládež (jednotné jméno OPM pochází až z první republiky) ujala. Jako dobré mezníky pro dílčí zachycení stavu v oblasti sociální péče jsem si zvolil roky 1908, 1914, 1918 a 1925. Každé datum má svoji logiku.

Rok 1908 byl, jak již bylo řečeno v úvodní kapitole, rokem zřízení centrálních orgánů pro péči o mládež v Čechách, v první republice existujících později pod jmény

Československá zemská péče o mládež (ČZPM), resp. Deutsche Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge (DLK). Krátce potom, v březnu 1909, byly vydány vzorové stanovy pro Okresní péče (tehdy ještě Okresní komise pro péči o mládež), díky čemuž došlo v následujících letech k mohutné vlně zakládání těchto spolků.

Léta 1914 a 1918 jsou krajními léty první světové války, která nutnost sociální péče, v jejím rámci péči o mládež, nebývale akcentovala. Od roku 1917 existovalo dokonce v Rakousku-Uhersku ministerstvo sociální péče, a to jako v jednom z prvních států na světě. Rok 1914 může být proto pokládán za bilanční rok první vlny zakládání OPM, proběhlé po vydání vzorových stanov o péči o mládež a zřízení centrálních zemských orgánů. Rok 1918 je zde zachycen proto, aby bylo zřejmé, jaká situace panovala při vzniku Československa, který přinese druhou velkou vlnu zakládání organizací OPM, tentokrát menšinových spolků pro české populace v sudetském pohraničí.

Rok 1925 je pak rokem vydání zmíněné publikace, což pochopitelně vylučuje pohled za toto datum. Mimo to, k roku 1925 už i druhá vlna zakladatelské činnosti OPM odezněla a je tak možno říci, že v polovině 20. let pokrývaly spolky sociální péče téměř dokonale celé potřebné území, tj. v případě BJJF Sudety, v případě OPM české vnitrozemí, v případě polských PRO většinu území Těšínska. V českém případě pak byla vybudována síť menšinových organizací v Sudetech, která už v polovině 20. let pokryla celé pohraničí s výjimkou některých okresů Karlovarské župy a slezské části Jeseníků. V jiných oblastech chyběla česká OPM v roce 1925 už jenom výjimečně. Na detailní pohled a analýzu vývoje tyto čtyři mapy ovšem nestačí, to bude účelem následujících odstavců.

ČESKÉ OPM

Stejně jako v německém prostředí, o kterém bude ještě řeč, i mezi Čechy se v roce 1908 vyskytlo několik soudních okresů, kde již působil spolek, který se pak přeměnil do

podoby *Okresní péče o mládež (OPM)*. V porovnání s Němci šlo však jednak o jev mnohem méně početný (pouhá třetina oproti německým BJJ) a jednak také mnohem roztráštěnější, jak dokumentuje mapa v přílohách. Prvními průkopníky mezi českými OPM tak byly organizace v soudních okresech Horažďovice, Sedlec, Jičín, Telč, Velké Meziříčí, Kroměříž, Uherské Hradiště, Moravská Ostrava a Jablunkov. Pokročilejší byla tedy v začátcích sociální péče na Moravě (pět organizací + slezský Jablunkov) než v Čechách (pouhé tři organizace). Geografické rozmístění prvních českých OPM lze považovat za náhodné. V dalších letech bude vlna zakládání OPM ovlivňována zakládáním centrálních zemských orgánů. V případě Čech nepanuje úplná shoda o datu založení české zemské komise pro péči o mládež. Fasora ji v *Centralizačních tendencích* datoval do roku 1907, Tůma s Vackem (na které se ve své diplomové práci o jihočeských OPM odvolává Lenka Černá) až do roku 1908. V březnu 1909 byl schválen návrh vzorových stanov pro budoucí Okresní komise, pozdější OPM. Zbylé historické země měly jisté zpoždění v ustavení zastřešující Zemské komise, pozdější ČZPM. Na Moravě byla česká *Zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež* založena roku 1910, ve Slezsku analogická organizace v Opavě až roku 1914 s tím, že fakticky zahájila činnost ještě o dva roky později. Samotná vlna zakládání pak přišla až po zhruba dvou letech od vytvoření zemských orgánů.

Početní stav českých *Okresních komisí péče o mládež* se do roku 1914 velmi zvýšil, podle údajů ze *Soupisu zařízení* přibývalo mezi 1. lednem 1908 a 31. prosincem 1914 celkem 142 Okresních komisí. Hlavní vlna zakládání spadá do čtyřletého období 1910 – 1913 s absolutním vrcholem v roce 1912, kdy bylo založeno 46 okresních organizací. Rozložení spolků mezi historické země se velmi měnilo. Na Čechy připadala jasná většina nově založených spolků až do roku 1912. Nejvíce Okresních komisí zde bylo založeno shodně v letech 1910 a 1911, po 23 spolkách. Zakladatelská vlna v Čechách se pak snižovala, ale jen postupně. S tím kontrastuje vývoj na Moravě, která přispěla velmi výrazně do celkového

přírůstku Okresních komisí v roce 1912 (34 nových spolků, třikrát více než v tomtéž roce v Čechách), aby však už v následujícím roce poklesl počet nových založení na pouhých osm. Morava tak projevila v jistém smyslu větší „disciplinovanost“, což zde platí jak pro české, tak i německé organizace, o nichž bude řeč dále. Ve Slezsku před první světovou válkou byl stav české (ale i německé) sociální péče mnohem horší. Nepochybně se jednalo o důsledek chybějících ústředních zemských orgánů sociální péče. *Soupis zařízení* zde před první světovou válkou uvádí pouze dvě české Okresní komise.

V roce 1914 tak byla situace české sociální péče v jednotlivých historických zemích rozdílná. Pochopitelně nejhorší byla ve Slezsku, které bylo vlastně nepokrytým územím s čerstvě založenou *Zemskou komisí*. Naproti tomu na Moravě lze už v národnostně českých oblastech mluvit v roce 1914 o dokonalém pokrytí, pouze s několika málo výjimkami (Kojetínsko, Rožnovsko). Do smíšených a německých okresů Moravy však před první světovou válkou české organizace nepronikly. V Čechách navzdory dřívějšímu začátku zakládání Okresních komisí nebyla roku 1914 dokonale pokryta ani národnostně česká území. Celkový stav počátkem první světové války přináší mapa v přílohách a je z ní zřejmé, že byl v podstatě mozaikovitý. Lepší situace existovala v české části Českomoravské vrchoviny, v okolí Prahy nebo v některých částech východních Čech (východně Hradce Králové). Větší mezery lze pak najít v Posázaví nebo určitých částech Polabí. Na rozdíl od Moravy již před první světovou válkou pronikly české Okresní komise i do Sudet, byť prozatím jen do národnostně smíšeného středního Krušnohoří.

Během první světové války šíření českých organizací dobrovolné péče o mládež pokračovalo tempem a trendy, které vlastně vychází ze stavu existujícího koncem roku 1914. Na Moravě vlna opadla téměř úplně (do období 1915 – 1918 spadá vznik pouze sedmi Okresních komisí). Smíšené a německé oblasti stále své české Okresní komise neměly. S jedinou výjimkou – došlo k pokrytí smíšených okresů severní části Hřebečska a jižních

Jeseníků (Zábřezsko). Druhou oblastí, kde došlo k rozvoji dobrovolnické péče o mládež až během světové války, bylo Ostravsko (zde myšleno v širším smyslu). Zde snad tento jev souvisel s rozšířením Okresních komisí i do Slezska, ke kterému během války rovněž došlo. Jedinými okresy takto šířeji vymezeného Ostravska, kde česká Okresní komise k 1. lednu 1919 nepůsobila, tak byly soudní okresy Český Těšín a Frenštát pod Radhoštěm (ten sice již patří spíše na Valašsko, byl však součástí politického okresu Místek, jednoznačně ještě patřícího na Ostravsko). Ve Slezsku se vlna zakládání českých Okresních komisí omezila právě na Ostravsko a Těšínsko, západní část Slezska měla velmi nízký podíl českého obyvatelstva. V případě Slezska je tak poněkud nadnesené mluvit o nějaké vlně zakládání. Během první světové války se počet zdejších českých organizací zvýšil ze dvou na šest, všechny čtyři nové přibýly v roce 1916. V Čechách došlo během první světové války k zaplnění prázdných míst ve vnitrozemí, kde tak ke konci roku 1918 byla chybějící Okresní komise spíše výjimkou (nejmarkantnější je v tomto ohledu Příbramsko, kde ani v soudním okrese Příbram ani v soudním okrese Dobříš ještě tento spolek neexistoval). Co je však nejpodstatnějším rozdílem oproti Moravě, v Čechách nedošlo ke snížení tempa zakládání nových Okresních komisí, které se tak až do konce první světové války pohybovalo kolem deseti ročně.

Poslední mapa se týká stavu po více než šesti letech trvání Československa. První republika byla budována coby národní stát Čechů a Slováků, který sice respektoval práva národnostních menšin jako málokterý jiný evropský stát této doby, avšak posilování českého vlivu na menšinovém (především německém) území Československa nejenže nebránil, ale aktivně napomáhal. Jednoznačnou součástí této politiky bylo i posilování péče o českou mládež v menšinovém prostředí, což bylo úkolem nově přejmenovaných *Okresních péčí o mládež*. Po přechodném útlumu na konci první světové války, kdy již přeci jen doznívala první vlna šíření Okresních komisí péče o mládež v českém vnitrozemí, dochází v první

polovině 20. let znovu k jejímu nárůstu téměř o polovinu. Přesná čísla jsou připojena v přílohách, zde je prostor jen k celkovému porovnání. Zatímco na léta 1915 – 1920, tedy k 1. lednu 1920, připadlo založení celkem 53 poboček OPM, během dalších pěti let (bráno včetně roku 1925, kdy vyšla publikace *Soupis zařízení*. Ta téměř určitě zachycuje stav během počátku roku 1925, důkazem čehož je mimořádně nízký počet nových organizací v roce 1925 – pouhé dvě) jich bylo založeno 74, nyní už jako OPM. Drtivá většina nových založení připadla na pohraničí, což je logické – vnitrozemí už pokryto bylo. Z hlediska historických zemí měly jasnou převahu Čechy (poměr byl 58 : 10 : 6). Setkáváme se rovněž s jevem, typickým právě pro pohraničí. Existovalo několik organizací OPM, které vykonávaly působnost v rámci i více politických okresů. Příkladem budiž tachovský spolek, který působil jako OPM i pro soudní okresy Planá a Přimda.

Přes velký pokrok nelze však tvrdit, že by veškerá česká menšina v Sudetech byla zajištěna působností české *Okresní péče o mládež*. O jižní Moravě to už platilo, ta byla pokryta již roku 1925 kompletně. Na severní Moravě existoval jediný soudní okres, kde by žádným způsobem neexistovala česká Okresní péče o mládež – soudní okres Rýmařov. V dalších čtyřech (Dvorce, Libavá, Staré Město a Vizmberk) působily ovšem pouze filiálky šumperské, resp. šternberské menšinové OPM. V kontrastu k chybějící české OPM byl soudní okres Libavá místem ojedinělého paradoxu – působily zde totiž hned dva spolky BJJ se sídly v Libavé a Budišově nad Budišovkou. Velkou prázdnou oblastí bylo západní Slezsko, vymezené politickými okresy Bruntál, Krnov a Frývaldov. Tato oblast, typická velkým vlivem negativistických politických stran DNP a DNSAP, a pouze s mizivým podílem české menšiny, neměla ještě v roce 1925 ani jediný český spolek OPM. Na Šumavě došlo k velikému rozšíření českých OPM až v několika letech po převratu. V roce 1925 tak už absentovaly jen ve velmi chudých a odlehlých soudních okresech Nýrsko, Volary a Horní Planá. Na poslední dva se zaměřila ve své práci Lenka Černá, a tak je v tomto případě možné

řící, jak se zde situace vyvinula dále. Hornoplánsko, pokryté převážně lesy, kde česká populace nikde nedosáhla ani desetiny, zůstalo bez české OPM až do konce první republiky. Těch několik málo Čechů spadalo do působnosti OPM v Českém Krumlově a také Národní jednoty pošumavské. Soudní okres Volary se naproti tomu své české OPM dočkal, ovšem až v roce 1929. Rok předtím vznikla coby Místní péče o mládež ve Volarech, od zmíněného roku 1929 byla samostatnou OPM. Severní Čechy skýtaly roku 1925 podobný obraz jako Šumava. OPM zde byla založena ve všech soudních okresech s výjimkou Německého Jablonného, Dubé a Boru u České Lípy. Vesměs šlo tedy opět o menší okresy, kde byl podíl Čechů malý. Podobné to bylo i v krkonošském soudním okrese Maršov na Trutnovsku. Jedinou rozsáhlejší oblastí v Čechách a vedle Jeseníků druhou v Českých zemích, kam se do roku 1925 ještě nepodařilo českým OPM výrazněji proniknout, byly západní Čechy. Zde však na rozdíl od Jeseníků, pronikání zahájeno bylo a alespoň v důležitějších centrech už česká OPM existovala (Cheb, Karlovy Vary, Falknov). Chyběla z důležitějších okresů např. na Lokersku a Nejdecku, jinak šlo ve většině o příhraniční horské okresy (Přísečnice, Vejprty, Horní Blatná). Ve většině těchto zbylých soudních okresů však už působila filiálka některé sousední OPM. Jedinou skutečně prázdnou oblastí byly Jeseníky.

NĚMECKÉ BJF

Už dlouho před vydáním vzorových stanov existovaly v několika sudetských okresech spolky, jejichž činnost přešla později v podobu *Bezirksjugendfürsorge (BJF)*. Aspoň tak lze vysvětlit fakt, že datum založení těchto spolků je řazeno před události z let 1907 – 1909, tedy kongres o sociální péči ve Vídni (1907), založení centrálních orgánů v Čechách (1908) a vydání vzorových stanov pro Okresní komise, pozdější OPM a BJF (březen 1909). Za povšimnutí stojí dva detaily. Jednak byl tento jev u Němců mnohem početnější než u Čechů (v roce 1908 už působilo 26 pozdějších BJF, věříme-li *Soupisu zařízení*, zato však pouze

devět českých OPM). Za druhé, v roce 1908 byla činnost BJJF omezena pouze na hlavní část Sudet, pozdější *Deutschböhmen*, tedy severozápadní a severní Čechy. Jedinou výjimkou z pravidla byla vyšebrodská organizace v nejjihnější části Čech. Vysvětlení nabízí Fasora ve svém článku *Centralizační trendy v péči o mládež*. Český zemský sněm totiž podporoval zakládání okresních orgánů pro péči o mládež už od roku 1904, kdy se BJJF začínaly masověji šířit. Mezi Němci lze snadno určit jádro tohoto hnutí – nachází se v nejsevernější části Čech, ve Šluknovském výběžku a na Děčínsku. Dalšími centry pak byly Mostecko, Trutnovsko a Chebsko. Vesměs šlo buď o oblasti průmyslové nebo o kraje se silným vlivem politického katolicismu (to je případ Šluknovského výběžku i Vyšebrodka). Svou roli hrála jistě i blízkost Německé říše, se kterou severočeské oblasti Sudet přímo sousedily, a kde byla sociální péče rozvinutější než v Předlitavsku. Proti Fasorově tezi mluví skutečnost, že se do roku 1908 myšlenka dobrovolnické péče o mládež téměř neprosadila v českém prostředí (na konci roku 1908 existovaly jen čtyři české OPM, méně než na Moravě, kde pobídka zemského sněmu nepřišla).

Po vydání vzorových stanov se spolky BJJF rozšířily i do dalších částí Sudet, když velký rozmach hnutí nastává stejně jako u Čechů mezi lety 1910 a 1913. Od začátku roku 1909 do konce prvního (částečně) válečného roku vzniklo nejméně 69 okresních organizací BJJF. Zajímavé je sledovat jejich šíření v jednotlivých historických zemích. V prvním období těchto šesti let (zhruba do roku 1912) měly jasnou převahu mezi novými spolky Čechy, roku 1913 však začíná zhruba tříleté období převahy Moravy. Snad to souvisí se zřízením centrální DLK pro Moravu v Brně, založené roku 1911. Mezi Němci se tak opakovaly (s jistým zpožděním) všechny jevy, které jsme poznali už u Čechů. Jednak vlnu zakládání muselo iniciovat zřízení zastřešujícího zemského orgánu. To je vzhledem k způsobu zakládání (centrální orgán posílá požadavek do všech relevantních soudních okresů na vytvoření okresního spolku dle v té době již existujících jednotných stanov) vcelku pochopitelné. Dále

je charakteristická zhruba dvouletá perioda mezi založením ústředního orgánu a příchodem hlavní vlny zakládání okresních organizací (tehdy *Okresních komisí*, v německé verzi *Bezirkskommission*). Opakovala se u obou národností na Moravě, ve Slezsku i u Čechů v Čechách. Pouze u německých BJJF v Čechách byla tato vlna snížena, nejspíše vzhledem k tomu, že zde 26 organizací vzniklo „předem“. Konečně třetím pozoruhodným jevem je rozdíl mezi Čechami a Moravou v tempu zakládání místních organizací. Zatímco v Čechách šlo o proces relativně pozvolný s dlouhodobější vlnou velkého počtu nových organizací, na Moravě a Slezsku byl, po zmíněné zhruba dvouleté periodě od založení zemských orgánů, průběh zakládání BJJF i OPM dosti nárazový, s jasnými vrcholy u německých organizací v letech 1913 (Morava) a 1917 (Slezsko). Přehledná data jsou k dispozici v přílohách.

V roce 1914 tak už spolky BJJF pokrývaly téměř celé území *Deutschböhmen*. Mezi výjimky patřilo z vyspělejších oblastí Loketsko nebo Frýdlantský výběžek. Ve zbylých oblastech Sudet byla situace horší. V pozdější šumavské oblasti *Böhmerwaldgau* byly spolky BJJF nejdříve založeny v její jižní části Čech, především v politickém okrese Kaplice, kde již existovaly ve všech třech soudních okresech. Na vlastní Šumavě se vývoj opozdil a v roce 1914 zde BJJF ještě nepůsobily (šlo o nejchudší část Sudet). Lépe vyhlížela situace v jihomoravské oblasti pozdějšího kraje *Deutschsüdmähren*. Celá oblast od Znojma na východ až k Mikulovu a Hustopečím byla již roku 1914 pokryta, do západní části tohoto kraje však tehdy spolky BJJF ještě nepronikly. Konečně severomoravská oblast budoucího *Sudetenlandu* byla v roce 1914 krajem dvojí tváře. Moravská část *Sudetenlandu* měla péči o mládež rozvinutou již dobře, spolky BJJF existovaly ve všech zdejších okresech. Slezská část však naopak byla „prázdná“, s výjimkou okresů Horní Benešov a Vrbno, přilehlých těsně k moravské hranici, a moravské enklávy v Osoblaze. Důvod je nasnadě – ve Slezsku došlo u německých organizací ke zpoždění a centrální orgán se zde ustavil právě až roku 1914 (DLK v Opavě). Okresní organizace doplácely na chybějící vedení.

Čtyři válečná léta přinesla zaplnění většiny chybějících mezer. Když zanikala rakousko-uherská monarchie, bylo tak už jen málo německých okresů Sudet, kde by BJJF nepůsobila. V *Deutschböhmen* se stále jednalo o Frýdlantsko, kde ani v jednom ze dvou zdejších soudních okresů BJJF neexistovala. Další takové ostrůvky tvořily soudní okresy Horní Litvínov a Mariánské Lázně. Velké zlepšení situace přinesla válka na Šumavu, kde byly spolky péče o mládež založeny do roku 1918 ve všech soudních okresech s výjimkou velmi odlehlých Volar. Podobně na jižní Moravě došlo k rozšíření BJJF, ty teď dosahovaly a přesahovaly jihočeskou hranici až k Jindřichovu Hradci, navíc zabíraly i jihlavský jazykový ostrov. Velkou „díru“ však představoval smíšený okres Jemnice, kde BJJF nebude založena až do poloviny 20. let. Největší zlepšení však nastalo ve Slezsku, kde byla BJJF založena ve všech okresech kromě druhé moravské enklávy v Jindřichově a Vítkovska. Jasně se projevil blahodárny vliv existence centrálního orgánu DLK v Opavě, založené roku 1914.

Shrnující závěr by mohl být ten, že německá BJJF tvořila fungující síť okresních organizací a tří zemských vedení (DLK), které až na několik opožděných výjimek již k roku 1918 kontrolovaly celé území Sudet. BJJF už tak neměly moc příležitostí k prostorové expanzi, jediné snad do pomezích okresů mezi českým a německým živlem, pokud tyto byly smíšené (jako např. okresy Polička a Litomyšl) V takových okresech BJJF při vzniku Československa většinou nepůsobila. Do roku 1925 došlo už jen k několika založením nových odboček BJJF. Druhá vlna zakládání, při níž se v Sudetech objevovaly české spolky, se v německém prostředí ani opakovat nemohla, málokde ve vnitrozemí totiž žila relevantnější německá menšina. Po polovině 20. let tak BJJF chyběla již jen v odlehlých a zaostalých okresech Sudet (jako již zmiňované šumavské Volary nebo Hora svatého Šebestiána a Hora svaté Kateřiny v Krušných horách), popřípadě také v okresech na okraji německého sídelního území, kde německá populace několika obcemi přesahovala do většinově českého okresu. To je například případ hřebečských okresů Litomyšl a Polička, kterými se budu zabývat. V takových okresech

většinou působila nejbližší organizace většinově německého okresu, jako v případě BJB Svitavy, která měla působnost do konce dvacátých let i na Poličsku a Litomyšlsku..

POLSKÉ PRO

Je zde možné být stručný. Polská menšina byla v českých zemích vždy relativně nepočetná a soustředovala se vlastně pouze na území Slezska, i tam pak ve významnějším počtu pouze na Těšínsko. Toto území bylo navíc po československo-polské válce roku 1919 rozděleno, takže celý politický okres Bílsko (Bielsko, německy Bielitz, dnešní Bielsko-Biala) byl odstoupen Polsku, spolu s několika dalšími obcemi na západ od něj. Počet Poláků v Českých zemích, bez toho už nízký, tak ještě výrazně poklesl. V Československu se tak polská menšina soustředila do zhruba osmi soudních okresů – Jablunkov, Český Těšín (západní část bývalého jednotného Těšína), Bohumín, Fryštát, s menšími přesahy i na Frýdecko a Místecko a do Ostravy (přestože v soudních okresech Moravská a Slezská Ostrava nebyl velký podíl polského obyvatelstva, kvůli své velikosti a přirozenému významu se staly sídlem polských menšinových organizací, např. politických stran).

Centrální polský orgán péče o mládež na způsob českých ČZPM a německých DLK měl v rámci polské menšiny název *Polska Krajowa Rodzina Opiekuńcza (PKRO)* se sídlem v Orlové. Okresní organizace pro péči o mládež se v polském prostředí nazývala *Powiatowa Rodzina Opiekuńcza (PRO)*. Pro rok 1925 uvádí *Soupis zařízení sociální péče o mládež* polské PRO pouze v soudních okresech Český Těšín a Fryštát. Těšínská organizace vznikla v roce 1923, fryštátská pravděpodobně v téže době, přesný údaj však *Soupis zařízení* neuvádí. Tvrdoň její vznik datuje rovněž do roku 1923. Polská sociální péče tak byla proti české nebo německé poměrně zaostalejší, když více než polovina okresů s větším podílem Poláků svoji PRO neměla. Je však pravděpodobné následující vysvětlení – Fryštát a Český Těšín byly středisky politických okresů a místní organizace PRO tak plnily své účely v obvodu okresů

politických, nikoli soudních jako české nebo německé spolky. Tak uvádí působnost polských PRO i Tvrdoň a tak byly organizovány i některé české menšinové *Okresní péče*. Jelikož však Těšínsko nebylo primárním objektem mého zájmu, tuto hypotézu jsem důkladněji neprověřoval. Pozdní založení polských PRO mohlo být ovlivněno nejasnostmi ohledně statutu Těšínska a jeho přesného vymezení. Připomeňme jen, že z tohoto důvodu se zde nekonaly ani první parlamentní volby roku 1920.

SITUACE NA SLOVENSKU A PODKARPATSKÉ RUSI

Obě východní země Československa byly součástí Uherska, kde pro sociální péči platily jiné zákony než v Předlitavsku a její úroveň byla obecně o hodně nižší. Dobrovolnické spolky na způsob OPM v Českých zemích zde neexistovaly před rokem 1918. Avšak ještě v roce 1925 konstatuje *Soupis zařízení*, že situace na Slovensku a Podkarpatské Rusi je natolik špatná, že je zde činnost OPM vlastně v počátcích. V počátečním období Československa plnil její úlohu v obou východních zemích Červený kříž, což citovaná publikace označovala za účelnější řešení než působení dobrovolnický organizované OPM. O příčinách se nešíří, podotýká jen, že byly různé. Červený kříž zastupoval ve 20. letech OPM na Slovensku velmi rozsáhle a pronikl na podstatnou část jeho území. V roce 1925 už na Slovensku působilo 77 odboček ČČK, u 17 z nich už tehdy fungoval i odbor péče o mládež. Okresní péče se zde více rozšířily až ve druhé polovině existence předválečného Československa, kdy už ovšem musely čelit ničivé hrozbě celosvětové hospodářské krize, která Slovensko i Podkarpatskou Rus zasáhla hůře než vyspělejší české země.

Podkarpatská Rus byla jasně nejzaostalejší součástí tehdejšího státu, územím, kde poslání Československa bývá označováno přímo za civilizační misi (Kárník). To se pochopitelně týkalo i sociální péče, v jejím rámci péče o mládež. Teprve pět let po vzniku Československa tu byl založen centrální orgán sociální péče – *Zemský poradní sbor pro péči o*

mládež v Podkarpatské Rusi, sídlící v druhém největším městě Mukačevu, strategicky výhodněji položeném než excentricky situovaný Užhorod. Na místní a okresní úrovni působil i tady Červený kříž, dobrovolnické místní organizace neexistovaly (vždyť i zmiňovaný centrální orgán byl začátkem roku 1925, v době vydání publikace, vlastně v počátcích činnosti). Úloha ČČK byla v péči o podkarpatskou mládež zásadní, tak v roce 1924 zde byla provedena velká vyživovací akce. V roce 1925 už existovalo v nejuvýchodnější části státu 18 spolků ČČK.

VÝVOJ DO ROKU 1934

V roce 1936 byl vydán Tvrdoňův spis *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou*. Ten shrnul vývoj, ke kterému došlo za deset let od vydání *Soupisu zařízení* a jeho přínosem je rozšíření pozornosti z oblasti sociální péče na sociální péči obecně. Tvrdoň ve své činnosti navazoval na dvoudílnou publikaci statistického úřadu *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v RČS* z roku 1931. Jeho publikace vykazuje jisté nesrovnalosti ve srovnání se *Soupisem zařízení*, je však otázkou, kdo se ve kterém případě mýlil. Většinou jde o data založení jednotlivých spolků a ve většině případů byl rozdíl obou soupisů přibližně o jeden rok. Najdou se ovšem i výjimky, za všechny uveďme německou BJK Vyšší Brod, kterou *Soupis zařízení* zařadil do roku 1907, Tvrdoň však až do roku 1920. Obecný trend, tak jak byl naznačen, se však nezměnil. Mezi lety 1925 a 1934 došlo k dotvoření systému péče o mládež, která pak nabyla následující podoby:

České OPM – dosáhly nyní téměř do všech okresů českých zemí, byť někdy pouze jako filiálky sousedních OPM. To je především případ západních Čech a také Jeseníků. Právě Jeseníky zaznamenaly největší pokrok, když zde v jejich severní části neexistoval v roce 1925

ani jediný český spolek, nyní byla oblast pokryta. Na druhý pohled však zjistíme, že zde česká OPM vznikla pouze v centrech politických okresů, Frývaldově, Bruntálu a Krnově, zatímco v ostatních centrech soudních okresů působily pouze filiálky těchto OPM. V severních Jeseníkách však Čechů žilo velmi málo, šlo o relativně nejvíce německou část Moravskoslezské země. Navíc zdejší soudní okresy byly i plošně malé, takže činnost samostatných OPM by se nevyplatila. Zvolené řešení je naprosto logické. V celých Českých zemích tak zůstaly jen tři okresy, kde až do roku 1934 nepůsobila ani filiálka některé OPM – Rýmařov, Kraslice a Maršov.

Německé BJJF – zaznamenaly celkem malý rozvoj, což je dáno tím, že měly před českými organizacemi náskok už z počátečních dob Předlitavska. V letech 1925 – 1934 tak byla BJJF nově založena ani ne v deseti okresech. Z těchto zhruba deseti případů se ovšem tři bezprostředně dotýkají Svitavska – v letech 1930 – 1931 byly totiž založeny menšinové spolky BJJF v okresech, kde existovala německá menšina – na Jevíčsku, Litomyšlsku a Poličsku.

Polské PRO – situace zůstala naprosto nezměněna. Dál působila PKRO se dvěma okresními PRO, jejichž působnost v obou případech pokrývala celé území soudního okresu. Těšínsko tak bylo téměř úplně pokryto polskou sociální péčí.

Východní země – na Slovensku a Podkarpatské Rusi byla změna nejvýraznější, protože zde došlo k převedení péče o mládež do rukou polooficiálních dobrovolnických OPM. V roce 1930 tak bylo v Bratislavě ustanoveno *Zemské ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku*, které vyzvalo k založení OPM (ve slovenském i karpatoruském prostředí měly stejnou zkratku jako v prostředí českém) v každém jednotlivém okrese. To se skutečně alespoň formálně podařilo, a to doslova bleskově. Na Slovensku tak působilo celkem 78 okresních organizací OPM. Mimo to zde byly zakládány i německé pobočky, zastřešované centrálou *Deutsche Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge in der Slowakei*.

Podobně došlo k rozšíření péče o mládež i na Podkarpatskou Rus, kde sice ústředí existovalo, jak již bylo řečeno, od roku 1923 v Mukačevu, plnohodnotnou činnost však zahájilo až od roku 1930, v roce 1935 bylo přeneseno do Užhorodu. Na Podkarpatské Rusi bylo celkem dvanáct odboček OPM. Chyběly sice v okrese Perečín, v okrese Svaljava však působily hned dvě, ve Svaljavě a Nižních Vereckách. Jinak se jejich působnost kryla s obvody okresů. S výjimkou OPM v Chustu (založena 1925) šlo také o spolky velmi mladé, zakládané v letech 1930 – 1932. To se odrazilo na jejich početnosti, když např. OPM v Užhorodu, zemském hlavním městě, se počtem členů nevrovnala německé menšinové BJF Litomyšl, ačkoliv ta byla rovněž velmi mladým a nezavedeným spolkem. O poměrech sociální péče na Podkarpatské Rusi podává takové srovnání výmluvné svědectví.

System péče o mládež v ČSR v letech 1918 - 1945²

V meziválečné Evropě zaujímal Československá republika jedno z předních míst, co se týče úrovně lékařské a sociální péče. Paradoxním jevem však byla poměrně vysoká hladina dětské úmrtnosti, a to jak do jednoho měsíce, tak i jednoho roku dítěte. Stát samozřejmě proti takovým anomáliím zkoušel bojovat a jeho největším pomocníkem se v tomto boji staly organizace péče o mládež. Ty existovaly ve všech zemích ČSR, přičemž v bývalých uherských zemích musely být vybudovány víceméně na zelené louce. V bývalém Předlitavsku byla situace přece jenom poněkud lepší, poněvadž systém sociální péče zde fungoval (nejvíce na Moravě) již v dobách císařství. Přesto ani na Moravě nebyly v dostatečné míře aplikovány všechny poznatky moderního lékařství a sociální péče. Tento problém se týkal především chudších regionů, jako bylo Valašsko a horské oblasti obecně. Národnostně smíšené oblasti v pohraničí pak představovaly zcela zvláštní oblast, kde se k případným ekonomicko – sociálním potížím přidával ještě národnostní problém.

V meziválečném Československu se péče o mládež řídila starým nařízením³ z říšského zákoníku z roku 1863 (domovský zákon č. 105/1863 ř. z.), které již pochopitelně nemohlo postačovat potřebám nového státu a 20. století, a přes všechny modernizační snahy se v podstatě po celou dobu trvání první republiky nezměnilo. Domovským obcím nařízení ukládalo povinnost starat se o děti do 14 let. A právě tato odpovědnost způsobila, že se zákon sám stal zdrojem řady těžkostí, kdy pro bohatší obce nebylo problémem vypořádat se s otázkou sociální péče a péče o děti a mládež, zatímco chudším obcím ze zaostalých nebo

² K tomu nejnověji L. FASORA, *Problémy péče o mládež na Moravě v letech 1921 – 1937* (dále již jen L. FASORA, *Problémy*), in: *Vlastivědný věstník moravský*, roč. LIII/2001, sešit 1, s. 24 - 39; TÝŽ, *Centralizační trendy v organizaci péče o mládež v historických zemích Československa v letech 1918 – 1938*, in: *Vlastivědný věstník moravský*, roč. LI/1999, sešit 2, s. 156 – 160.

³ A. TVRDOŇ, *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v Republice československé. Seznam podle stavu v roce 1934* (dále již jen A. TVRDOŇ, *Spolky*), Státní úřad statistický Praha 1936, s. 12 – 17.

sociálně nevybavených oblastí často prostředky nestačily. Přitom právě v chudších obcích se logicky vyskytovalo větší množství sociálně slabých rodin a dětí, o které se obec musela postarat. Naproti tomu v bohatých obcích často sociálním organizacím pomáhaly ještě výtěžky sbírek. Výsledkem nemohlo být nic jiného než efekt rozevírajících se nůžek mezi bohatými a chudými obcemi a oblastmi. V případě, že postižená oblast byla navíc obývána národnostní menšinou, bývalo většinou o sociální a národnostní konflikty postaráno. Výstižně hodnotí takovou situaci *Československá statistika v roce 1931*, která ovšem připouští rozdílné faktory, způsobující chudobu – celkovou hospodářskou vyspělost u zemí, množství sociálních zařízení u okresů, charakter obživy obyvatelstva u obcí.⁴

Z meziválečné doby známe v zemi Moravské, později Moravskoslezské, působení přibližně deseti významnějších organizací a spolků pro péči o mládež a také velkého počtu různých dobrovolnických sdružení. Mezi všemi organizacemi, které se zabývaly touto problematikou dominovala (částečně i díky státní podpoře) *Okresní péče o mládež* (dále *OPM*), v německých oblastech nazývaná *Bezirksjugendfürsorge (BJF)*, jejíž ústřednou byla *Česká zemská péče o mládež*, v případě *BJF* pak „*Německá zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež*“ (*Deutsche Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge*), které obě sídlily v Brně. Praktické a užitečné bylo, že síť úřadů *OPM* vlastně kopírovala systém okresních soudů, což velice zjednodušovalo její případné soudní záležitosti. V období 1921 – 1937 bylo postupně zřízeno na osmdesát soudních poboček *OPM* resp. *BJF* a podobného polského spolku *PRO*⁵.

Činnost *Okresní péče o mládež* byla organizována na spolkovém základě, postupně však v ní zesiloval vliv státu, který např. prosazoval *OPM* mezi ostatními spolky pro péči o mládež – tak docházelo ke značné byrokratizaci *OPM*. Zákon č. 256/1921 Sb. určil *OPM* a

⁴ ČESKOSLOVENSKÁ STATISTIKA – svazek 112, Řada XI. (Statistika sociální), sešit 3: *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice Československé v roce 1931, díl I*, Praha 1935.

⁵ A. TVRDOŇ, *Spolky*, s. 12 – 17.

BJF úlohu polooficiální instituce, která měla provádět péči o mládež – tím se stát v podstatě zbavoval své povinnosti starat se o mládež, která byla přenesena na spolky a instituce, v první řadě právě na *OPM*, které se za to ovšem dostalo značné podpory, jak finanční, tak i ve zvýhodňování *OPM* na úřadech. K místním úřadům *OPM* se měly přidružovat ostatní sociální organizace, působící v daném okrese a jejich práce se tak měla systemizovat a spolupráce měla vést i k zjednodušení ve spolkové činnosti. Jak však již bylo řečeno, žádná zásadní změna v zákoně nenastala a jeho přípravu provázely spory. Nakonec bylo přijato pouze několik menších úprav a nařízení, a tak po celá dvacátá léta nebylo zřejmé, jakou úlohu bude *OPM* nadále hrát. Teprve vládní nařízení č. 29/1930 Sb. pak situaci aspoň zčásti vyřešilo a *OPM* a *BJF* určilo v podstatě monopolní postavení mezi sociálními organizacemi, když konkurenční spolky byly nuceny k ukončení činnosti nebo přidružení či blízké spolupráci s *OPM*⁶.

Činnost *OPM* byla řízena podle ústředních spolkových stanov, které byly jednotné a standardizované. Její hlavní náplní byly zejména stravovací a ošacovací akce, mimo to například zřizování sociálních a zdravotnických zařízení, evidence nemocných, duševně a fyzicky postižených či sociálně ohrožených dětí atd. Tuto činnost zajišťovalo převážně členstvo, které bylo na dobrovolném základě, a to nejčastěji z řad učitelů, kněží, státních úředníků nebo rolníků. Důvěrníky pro spolupráci bývali opět povětšinou státní úředníci nebo ředitelé škol, kdy každý důvěrník měl obvykle na starosti jednu obec, kde sledoval situaci sociální péče a péče o mládež. Tuto činnost mohl realizovat ještě ve spolupráci s generálním poručníkem *OPM*⁷.

Okresní péče o mládež měla v každém svém okrese usilovat o co možná nejvyšší vybavenost sociálními zařízeními, jako byly například dětské domovy a poradny. Větší počet

⁶ K tomu dále L. FASORA, *Centralizační trendy v organizaci péče o mládež v historických zemích Československa v letech 1918 – 1938* (dále již jen L. FASORA, *Centralizační trendy*). In: *Vlastivědný věstník moravský*, roč. LI/1999, sešit 2, s. 156 – 160

⁷ L. FASORA, *Problémy péče o mládež*, s. 25.

takových zařízení nebo jejich kvalitní vybavení si v plné míře mohly dovolit jen bohatší obce a okresy. Nejednalo se totiž jen o poradny (existovaly mateřské, kojenecké aj.) nebo o dětské domovy (byly značeny *ODD – Okresní dětský domovy*). Mezi doporučovaná zařízení patřily stravovací stanice, prázdninové osady, rodinné kolonie, útulky pro matky a kojence, nebo třeba sirotčince.

Co se *ODD* týká, jejich úkolem bylo působit jako jakýsi mezistupeň mezi péčí ústavní a pěstounskou. Pobyt dětí v dětském domově býval většinou krátkodobý a děti se zde naučily základním hygienickým návykům a přípustnému chování pro budoucí život v rodině. V *ODD* obvykle nebýval umístěn velký počet dětí (zpravidla 10 až 20) a výchova byla prováděna „rodinným“ způsobem pod dozorem pěstounky, což je rozdíl (a výhoda) proti velkým ústavům. Po určité době a osvojení návyků hygieny a chování byl dítěti vyhledán pěstoun, do jehož péče pak bylo svěřeno. Přidělování probíhalo podle přísných podmínek buď zdarma, nebo za příspěvek pro pěstouny. Ten se stanovoval dohodou. Samozřejmostí měla být (bohužel ne vždy byla) důkladná kontrola osoby pěstouna. Rychlé předávání dětí mělo svá rizika. V první řadě existovala možnost jejich zneužití (např. pracovního nebo sexuálního). Asi nejznámější případ tohoto druhu se odehrál na Ostravsku v 30. letech.

Velkou předností dětských domovů *Okresní péče (ODD)* byl právě „rodinný“ způsob výchovy, kdy se děti mohly snadněji zapojit do života společnosti než jejich vrstevníci, kteří znali jen prostředí ústavu. Přesto řada pracovníků *OPM* viděla v *ODD* v podstatě nouzové řešení. Ne vždy bylo totiž snadné najít vhodné pěstouny, a tak děti zůstávaly v *ODD* delší dobu, než bylo původně zamýšleno. Zajímavý je přitom rozdílný přístup českého a německého obyvatelstva v národnostně smíšených okresech, kterého si komisaři *OPM* všímali. Mezi sudetoněmeckou komunitou totiž zpravidla bývaly mnohem menší problémy s umístěním dětí do pěstounské péče, protože Němci projevovali větší solidárnost uvnitř své komunity z důvodů národních, náboženských i jiných a zajímali se o osud „každé

jednotlivé duše“. V českých enklávách v pohraničí lze sledovat efekt přesně opačný, kdy větší spolupráci prokazovali Češi. Samozřejmě i mezi německými *BJF* a jejich oblastmi existovaly na Moravě rozdíly. Na pomyslné špici stály okresy jako Mikulov, Nový Jičín nebo Svitavy, na opačném pólu pak okresy Dvorce, Staré Město pod Sněžníkem atd.⁸

Důležité pro sociální péči byly i městské sirotčince, které bývaly umístěny zejména ve větších městech (Brno, Olomouc, Moravská Ostrava i jinde) nebo ústavy židovské a českobratrské církve. Zajímavostí byl kupříkladu podnikový sirotčinec *Vítkovických železáren* v Moravské Ostravě. Nad všemi těmito zařízeními však od roku 1930 vykonávala vrchní dozor *OPM*. Poněkud větší autonomii si udržel, jak již bylo řečeno, pouze *Svaz Charity*.

Největší výhodou *OPM* byla její finanční nenáročnost, která byla zajištěna prací dobrovolníků v administrativě, znalostí místních specifik ze strany činovníků a důvěrníků *OPM* a z toho vyplývající účelností vynaložených prostředků. Důvěrníci totiž byli obvykle schopni poměrně spolehlivě monitorovat situaci v obci a v případě nedodržování podmínek pro poskytování sociální péče finanční podporu okamžitě odebrat – zde vidíme pro změnu účelnost napojení *OPM* na soudy.

Avšak *Okresní péče o mládež* měla i své slabiny. Asi největším nedostatkem systému *OPM* byla značná závislost na finanční situaci obcí, které musely její úřady vydržovat – toto bylo kritizováno již ve své době.

V Československu působila i řada jiných organizací, zabývajících se sociální péčí a péčí o mládež (např. *Svaz Charity*, *Masarykova liga proti TBC* nebo *Československý Červený kříž*). Tyto organizace můžeme vesměs rozdělit do tří skupin - na instituce a organizace veřejnoprávní, polooficiální a soukromoprávní.

Veřejnoprávní instituce byly spravovány a řízeny buď přímo státem nebo orgány zemskými, okresními či obecními. Platilo přitom, že přímé řízení státu bylo vlastní zejména

⁸ L. FASORA, *Problémy péče o mládež*, s. 27.

zemím bývalého Zalitavska, tedy Slovensku a Podkarpatské Rusi. Státní správu zde zastupovala ministerstva, především ministerstvo spravedlnosti (staralo se především o mládež „*mravně vadnou*“) a zejména pak ministerstvo sociální péče, do jehož kompetence spadaly okresní dětské domovy a sirotčince (např. v Košicích, Rimavské Sobotě, Slovenské Lupči nebo v Mukačevu).

Péče o mládež takzvaně „*mravně vadnou*“ spadala do agendy ministerstva spravedlnosti, které ji řídilo na celém území Československa (tedy ne pouze v Zalitavsku). Záležitosti s jednotlivými problémovými jedinci, kteří se ocitli před soudem, měla vyřizovat OPM, popřípadě samostatné úřadovny pro péči o mládež. Na to však byly obvykle prostředky jen ve velkých městech.

Okresní soudy plnily v péči o mládež funkci poručenských soudů – to znamenalo, že vykonávaly dozor nad nemanželskými a opuštěnými dětmi, ale také nad sirotky nebo dětmi v cizí péči.

Dozor nad osiřelými dětmi se opět podřizoval zemským zvláštnostem. V bývalých zemích Uherska se jím zabýval stát – opět prostřednictvím ministerstev, zatímco v Čechách spadala péče o sirotky do kompetencí okresních úřadů a v zemi Moravskoslezské, kde byl systém péče o mládež nejrozvinutější, se jimi zabývala OPM.

Na péči o mládež byla rovněž zainteresována některá další ministerstva, např. ministerstvo školství a osvěty (mateřské školy a opatrovny), ministerstvo zdravotnictví (léčebny, poradny...) atd. Subvence na provoz mateřských škol šly rovněž ze státních zdrojů.

Hlavní činností zemských úřadů bylo zřizování chorobinců a také polepšoven a nápravných zařízení. V Čechách hradila země polovinu nekrytého schodku z provozu těchto chorobinců, v Moravskoslezské zemi byly ze zemské pokladny hrazeny náklady na provoz stravovacích zařízení.

Dále se zemské úřady staraly o mnohé zemské fondy na podporu chudých dětí, sirotků aj. Tyto fondy byly vybudovány často úplně nově, zejména ve východních oblastech Československa. Pro uherské země byly např. zřízeny dva fondy pro léčení chudých se sídly v Bratislavě a Užhorodu. Mezi zemské povinnosti patřilo také zřizování ústavů ochranné péče.

Bohatou činnost musely zabezpečit i okresní úřady. Z jejich zdrojů byly vydržovány okresní nemocnice, chudobince a sirotčince, podobně jako třeba úřady práce.

Všechnu tuto činnost už dříve vykonávaly okresní úřady v Předlitavsku. Avšak v bývalých uherských zemích musela být správa poněkud reformována, když bylo zrušeno župní zřízení. Nové slovenské a podkarpatské okresy se pak musely vyrovnávat se stejnými úkoly jako okresní úřady v Čechách a na Moravě, navíc v podmínkách mnohem zaostalejších oblastí, kdy péče o mládež teprve vznikala. Některé z povinností bývalých žup pak přešly přímo na orgány Krajiny Slovenské a obdobné instituce podkarpatské.

V péči okresních úřadů byly mimo jiné ústavy pro matky a kojence, dětské domovy, sirotčince, dětské ozdravovny, studentské domovy, učňovské domovy, ústavy pro slabomyslné atd.

Na nejnižší úrovni stály instituce zřizované obecní správou. Zejména z důvodu nedostatku finančních prostředků však mnohde musela být taková činnost omezována jen nejnütnější úkoly (rozdělování stravy a obecní poradny pro matky a kojence). Obcím však byla ponechána značná samostatnost v rozhodování, které ústavy budou zřizovat. Doslova v zákoně stálo, že se obce mají zařídit „*podle místních poměrů*“ Ideální představa, kdy je z obecních zdrojů víceméně kompletně postaráno nejen o potřebného, ale i o jeho rodinu, tak většinou bývala, přes veškerou snahu, poněkud iluzorní. Obec měla hradit potřebným šatstvo, byt, stravu, lékařskou péči atd. Ve větších obcích bývala tato situace řešena budováním obecních zařízení pro péči o potřebné, jako byly a jsou ústavy pro choromyslné nebo

sirotčince). Samozřejmě platilo, že s velikostí obce rostly i její finanční možnosti a tedy i možnosti při budování takových zařízení.

V přímé správě obcí byly jesle, mateřské školy, mateřské a kojenecké poradny, obecní sirotčince a ozdravovny, ale také třeba prázdninové dětské osady.

Do polooficiálního sektoru⁹ patřily právě spolky charakteru *OPM*, jako byly výše zmíněná *Masarykova liga proti TBC* nebo *Československý Červený kříž*. Tyto dvě s *OPM* spolupracovaly již od 20. let, např. katolická *Charita* však dlouho působila vcelku nezávisle.

Československý Červený kříž (ČČK) – oficiálně *Společnost ČČK* – byl vybudován na spolkovém základě a *OPM* úzce pomáhal. Zvláštností této organizace bylo to, že byl jediným pomocným spolkem působícím v armádě – přesněji u vojenské zdravotnické služby. Avšak v dobách první republiky už se rozsah jeho činnosti výrazně rozšířil a zahrnoval především různé preventivní očkovací a stravovací akce (jedna z největších proběhla např. na Podkarpatské Rusi roku 1924). Úkolem pro vlastní organizaci byla však zejména výchova a vzdělávání svých nových pracovníků (tzv. Dorost ČČK) a péče válečná (v první řadě péče o raněné) a poválečná (zhruba v těch obrysech, které má dnešní humanitární péče). Úkoly *OPM* zastávaly na Slovensku a Podkarpatské Rusi „*Odbory péče o mládež*“, které tam byly zřízeny právě při ČČK. Rovněž různé instance činnosti ČČK byly v podstatě shodné s institucemi *OPM*.

Masarykova liga proti TBC (ML) vyvíjela svoji činnost v oboru sociálně zdravotním) a představovala hlavní opěrnou sílu státu v prevenci, očkování a boji proti tuberkulóze, a to jak na bázi dobrovolné, tak i veřejné. Její zřízení bylo vlastně konfederací různých nezávislých místních protituberkulózních svazků, zpravidla omezených na soudní okres, v hustěji zalidněných oblastech jich však bývalo i víc. Činnost těchto místních buněk *ML* zastřešovaly Zemské odbory *ML* v Praze, Brně, Bratislavě a Užhorodu). Mezi těmito vynikaly

⁹ A. TVRDOŇ, *Spolky*, s. 14 – 17.

zejména slovenské odbory, které byly všemožně podporovány v zemském zastupitelstvu, zatímco třeba Podkarpatská Rus takové prostředky zdaleka nevykládala. Nejvyšším orgánem *ML* byl Ústřední svaz Ligy v Praze a celkem zahrnovala na tři stovky odborů po celé ČSR.

Sesterskou německou organizací byl „*Společný svaz německých pomocných spolků pro boj proti TBC*“ („*Gesamtverband der deutschen Hilfsvereine für Lungenkranke in der ČSR*“). Mimo těchto dvou organizací pak *OPM* pomáhaly i různé sociální a zdravotní ústavy. Mezi polooficiální instituce patřila i samotná *OPM* s německou odnoží *BJF* a polskou *PRO*.

Soukromoprávním sektorem se za první republiky rozuměla všechna zařízení sociální péče, která byla vybudována na dobrovolném základě. Je samozřejmé, že taková formulace platila pouze velmi obecně a tato dobrovolnická zařízení pojímala svou působností veškeré obory péče o mládež, tedy obory praktické a preventivní obory, ale i represivní opatření v oblasti sociální péče. Program těchto dobrovolnických organizací byl však v souladu s programem státní péče o mládež, kterou takto doplňoval. Dobrovolnické iniciativy a organizace měly ještě jednu významnou výhodu oproti velkým spolkům charakteru *OPM* – byly totiž menší a přizpůsobivější vůči místním problémům sociálního rázu. Právě na této úrovni – v péči o jednotlivce nebo na obecní úrovni – poskytovaly *OPM* nejvýznamnější pomoc. Byly rozděleny takto: a) vrcholné organizace - poskytovaly právní ochranu v péči o mládež, nikoliv však praktickou péči o ni. Patřilo sem „*Ústředí dobrovolné sociálně zdravotní péče*“ v Praze, „*Zemský zväz sociálných a sociálne zdravotných spolkov pre Slovensko*“ v Bratislavě, „*Svaz Národních Jednot a Matic ČSR*“ v Praze, „*Svaz čs. péče o mládež*“ v Praze, „*Ústředí prázdninové péče*“ v Praze, „*Svaz čs. spolků pro péči o zmrzačené*“ v Praze a svaz „*Demokracie dětem*“ – rovněž se sídlem v Praze. Vedle těchto svazů se mezi vrcholné organizace péče o mládež v soukromoprávním sektoru počítají i německé dobrovolnické orgány tohoto zaměření b) ústředny spolků – tyto se zabývaly jak právní ochranou, tak i

praktickou péčí o mládež a mezi ně se počítaly „*Zemské ústředí péče o mládež v Čechách*“ v Praze, „*Česká zemská péče o mládež na Moravě*“ v Brně, „*Česká ústředna pro péči o mládež slezskou*“ v Opavě, „*Zemské ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku*“ se sídlem v Bratislavě a „*Zemská péče o mládež Podkarpatské Rusi*“ v Užhorodu. Mimo nich vyvíjela stejnou činnost i „*Společnost ČČK*“ v Praze a německé a polské instituce. Jinou skupinu ústředen reprezentovaly takzvané „*ústředny pro mládež ochrany potřebnou*“ jako byly „*Národní Jednoty*“ (pošumavská, severočeská, jihomoravská atd.) a *Malice* (brněnská, opavská, ale i *Ústřední matice školská*), dále spolky pro péči o postižené („*tělesně a duševně vadné*“) a pak spolky zabývající se ochranou a péčí o mládež vůbec jako byla dvojité organizace YMCA - YWCA („*Křesťanské sdružení mladých mužů resp. žen*“), spolek „*České srdce*“, „*Živena*“ atp. V Československu měly své zastoupení i dvě mezinárodní organizace péče o mládež, a to „*Společnost pro mezinárodní ochranu mládeže*“ a „*Mezinárodní liga mládeže*“, které obě sídlily v Brně¹⁰.

¹⁰ A. TVRDOŇ, *Spolky*, s. 17 – 19.

Okresní péče o mládež v menšinových okresech

Pozice *Okresní péče o mládež* byla v menšinových okresech obecně velice složitá, ale nejsložitější tam, kde měli Němci výraznou početní převahu, a český živel neexistoval nebo nevyvíjel aktivní činnost. Německé instituce *BJF* mívaly obvykle mnohaletý náskok v činnosti, vybavení spolků nebo v prostorách k činnosti, který Češi museli pracně dohánět. V některých oblastech navíc *BJF* působila jako silně nacionalistický spolek, který pomáhal při odnárodňování nepočetných Čechů. Na obranu Němců musíme říct, že ani Češi v tomto ohledu nezůstávali moc pozadu a právě díky *OPM* česká menšina v Sudetech v několika letech po převratu velmi zesílila (to je i případ Svitav). Můžeme tuto situaci vysvětlit momentem euforie u Čechů, kteří víceméně přes noc získali národní stát, kde byli vládnoucí třídou, zatímco Němci víceméně přes „stejnou noc“ o své privilegované postavení přišli.

Česká menšina v Sudetech však na novou situaci nebyla právě v sociálním sektoru právě dobře připravena – naopak ji chyběli zejména schopní a zkušení vůdci, kteří by české *OPM* v pohraničí pomáhali přežít kritickou dobu prvních let po vzniku republiky, kdy byly navíc Sudety zmítány separatismem. V nejhorší situaci přitom *OPM* byla – z hlediska síly a finančních prostředků - opět mezi zaostalými a chudými okresy jako Vranov nad Dyjí nebo Šilperk, kde se mezi „*chudé a potřebné*“ řadila podstatná část obyvatelstva. Český zájem se však tehdy soustředil více na politickou oblast a na prosazování základních českých myšlenek než na oblast sociální péče.

Sociální složení českého obyvatelstva velmi nepříspěvalo k rozvoji sociální péče. V průmyslových okresech totiž Češi pracovali povětšinou jako dělníci v továrnách, v zemědělských oblastech jako drobní rolníci. Po roce 1918 se situace změnila poněkud více v český prospěch – nový stát totiž potřeboval mít zastoupení i v úřednickém sboru v pohraničí, vytvořit zde české školství, zřídit sbory četnictva atd. V pozdější době proto většina důvěrníků českých *OPM* v pohraničí pocházela právě z úřednických vrstev. Během dvaceti let trvání první republiky postupně *OPM* v pohraničí získala stabilní základnu členskou i finanční a její myšlenky zde poměrně dobře zakořenily, takže někde její členstvo tvořilo i desetinu celého českého obyvatelstva okresu – což je skoro dvojnásobný podíl než u německých *BJF* (průměrně měly zhruba 6% německého obyvatelstva)¹¹.

V národnostně smíšeném československém pohraničí byla vzájemná spolupráce české *OPM* a německé *BJF* vždy obtížná. Když existovaly okresy, kde si oba spolky pomáhaly a vhodně tak doplňovaly svou vzájemnou činnost, většinou Němci hleděli na *OPM* jako na jeden z faktorů, které pomalu podemílají jejich převahu v sudetské oblasti a kladli *OPM* nejrůznější překážky. Nacionalismus se samozřejmě objevil i na české straně, ale otevřené projevy překážení v činnosti *BJF* byly velice sporadické (v situaci, kdy politický okres míval i

¹¹ L. FASORA, *Problémy*, s. 33.

90% obyvatelstva německé národnosti, to ani nebylo dost dobře možné). Česká *OPM* spatřovala svou prioritu ve vybudování systému českého školství – v pohraničí tak někde zuřil boj doslova o každé české dítě, které mělo být posláno do národní školy. Národnostní hranice byla specifická i častějším výskytem smíšených manželství a nemanželských dětí. Mezi Čechy se zde uplatnil jev, který byl již zmiňován – kupodivu právě u Němců – na celostátní úrovni, že totiž menšinový národ se ochotněji ujímá pěstounské péče, neboť příslušníci české menšiny se vesměs dobře znali a měli zájem na tom, aby žádné české dítě již nebylo odnárodněno.

Přes všechnu státní podporu však vybavení českých *OPM* zejména sociálním zařízením nebylo dostatečné a i když se situace obecně postupně zlepšovala, zápasily některé pobočky *OPM* s existenčními potížemi, kdy každá změna politiky vlády mohla znamenat konec přísunu finanční podpory a subvencí a tím ohrožení celkové činnosti *OPM*. Státní subvence tak mnohde tvořily i tři čtvrtiny rozpočtu spolku. Právě proto také pracovníci sudetských okresních péčí usilovali jako jedni z nejradikálnějších o změnu starého sociálního zákona ještě z dob Rakouska - Uherska. K úpravám v právním řádu ČSR však již vzhledem k rozpadu státu nedošlo. Ironií osudu je, že právě v letech 1935 – 1938 byla jedna z nejnadějnějších variant nového zákona projednávána v parlamentu. V této situaci bylo úspěchem každé okresní péče, když se mohla vymanit ze systému subvencí a přejít na rozpočtový režim.¹²

¹² Tamtéž, s. 33-34.

Národnostní poměry Svitavska

Úvodem k této kapitole je třeba připomenout existenci regionu Hřebečska, jazykového ostrova německého obyvatelstva, který zde zasahoval nejdále na jih na české, přesněji řečeno hlavně moravské území. Hřebečsko, nazývané také svitavsko-třebovským jazykovým ostrovem, bylo jedním z mnoha menších území, na něž se dělilo Němci osídlené české pohraničí. Jeho ohraničení je oproti jiným takovým celkům poměrně snadné, šlo o jazykový ostrov, u něž je možno určit, která obec má ještě většinu českou a která je už většinově německá. I toto kritérium je však problematické – připomeňme jen, že za časů Rakouska-Uherska býval jako rozhodující určován tzv. obcovací jazyk (*Umgangssprache*), pozdější ČSR toto opatření nepřevzala atd. Změna posuzování národnosti člověka byla jedním z faktorů, které za první republiky výrazně posílily českou menšinu na Hřebečsku, jak je možno posoudit např. z výsledků sčítání lidu v roce 1921 (a koneckonců i z několika po sobě následujících voleb v časech první republiky) a jejich srovnání se staršími údaji, které např. zpracoval Alois Chytil a které se zabývají staršími sčítáními z dob Předlitavska (v citovaném díle konkrétně roky 1880, 1890, 1900).

Pro představu budou přiblíženy poměry v největším hřebečském městě, dnešním středisku okresu a hlavním objektu celé práce, tedy ve Svitavách. Dle Chytilovy knihy byl poměr mezi Čechy a Němci při sčítání lidu z roku 1880 ve Svitavách 262 : 6067, v roce 1890 už 340 : 7407, avšak v roce 1900 klesl počet Čechů ve městě na 75 oproti 8911 Němcům. Jde v každém případě o důsledek metodiky sčítání na základě obcovací řeči, v průmyslovém městě typu Svitav existovala velká imigrace, Svitavy navíc ležely blízko jazykové hranici a navíc v uzavřeném jazykovém ostrově, vždy náchylnějším k přílivu obyvatel z okolí. Číslo 97 Čechů (úbytek zhruba na čtvrtinu) se jeví jako nevěrohodné již na první pohled. V prvorepublikových Svitavách Čechů přibýlo na 878 proti 8218 Němcům v roce 1921 a

dokonce na 1176 proti 9090 Němcům (a 20 Židům) v roce 1930. Nová metodika sčítání lidu tak městu, vydávanému za čistě německé (např. městský kronikář a starosta Karl Lick (DCV), který tak píše i o zbytku Hřebečska), přisoudila více než desetinu českého obyvatelstva...

Přes všechny nejasnosti v problematice, nepochybnou existenci a sílící vliv české menšiny však přesto Hřebečsko zůstalo největším německým jazykovým ostrovem českomoravského (v tomto případě doslova) vnitrozemí. Již zmiňovaný Chytil odhadl jeho rozlohu na 1181,85 km², na nichž se rozkládalo 134 obcí, z nichž bylo šest měst, většinou okresních středisek.¹³ Celkový počet obyvatel oblasti se kupodivu příliš nezvyšoval, když ho Chytil odhadl pro rok 1900 na 130189, zatímco sčítání lidu, provedené v Německu dne 17. května 1939 zjistilo pro území Hřebečska, tehdy už dělené na landráty ve Svitavách, Moravské Třebové, Lanškrouně a Zábřehu, 132169 obyvatel včetně konického ostrůvku¹⁴.

Hřebečsko zasahovalo do tří současných okresů (Svitavy, Ústí nad Orlicí, Šumperk + Prostějov, kde se nacházel konický ostrůvek), v rámci prvorepublikového členění by to bylo pět (resp. šest) politických a deset soudních okresů, čtyři české a šest moravských. Na české straně zemské hranice následovaly od jihu postupně soudní okresy, Polička, Litomyšl, Ústí nad Orlicí a Lanškroun. Na moravské straně zasahovalo Hřebečsko do soudních okresů (od severu) Šilperk, Zábřeh, Mohelnice, Moravská Třebová, Svitavy a Jevíčko. Jedenáctým soudním okresem pak byla Konice, po níž získal své jméno jazykový ostrůvek. Z uvedeného je zřejmé, že pojem svitavsko-třebovský jazykový ostrov není vhodným označení, oblast totiž zasahovala mnohem dále, zejména v severním směru. Tím méně přesné je pak zaměňování Hřebečska za současné Svitavsko, do kterého náleží i české části někdejších soudních okresů Svitavy, Moravská Třebová, Polička a Litomyšl. Následující odstavce mají sloužit k načrtnutí národnostní situace ve všech čtyřech okresech. Zbývá vysvětlit, proč z práce, zabývající se prvorepublikovými spolky dobrovolné péče o mládež na Svitavsku, tedy OPM a BJJ, bude

¹³ Nepočítá s jazykovým ostrůvkem u Konice. Viz CHYTIL, A. : *Národnostní mapa Moravy. Severní Morava a východní Čechy*, Litovel, vlastní náklad 1906, str. 19.

¹⁴ *Schönhengster Jahrbuch 2011*, Göppingen 2011, str. 187 – 190.

téměř vypuštěno Jevíčsko. Jevíčský soudní okres zasahoval mnohem dále na jihovýchod než dnešní území Jevíčka, vymezeného působností pověřeného obecního úřadu v tomto malohanáckém městě. Na Svitavsku zůstala dnes pouze necelá polovina tohoto okresu. Soudní okresy Svitavy a Moravská Třebová patřily naproti tomu do dnešního Svitavska úplně, okresy Polička a Litomyšl až na kosmetické úpravy hranic, připomenuté v příslušné pasáži, rovněž. Nyní tedy následuje charakteristika národnostních poměrů ve čtyřech zvolených okresech, s připojením Jevíčka:

Soudní okres Svitavy

Představoval jádro jihozápadní části Hřebečska, kde se nacházelo největší město celého jazykového ostrova, které (i když jen díky české menšině) jako jediné v oblasti přesáhlo již před druhou světovou válkou hranici 10000 obyvatel. Svitavský okres byl sám o sobě poměrně malý, zahrnoval pouze patnáct obcí. Váhu mu ovšem dodávalo, že se jednalo ve většině o velmi lidnaté obce, které měřítko používané v jednom z nejvýznamnějších topografických děl na Moravě, *Historickém místopise Moravy a Slezska*, řadí do kategorie velkých vesnic a významnějších. Ve svitavském okrese bylo takových obcí (více než 1000 obyvatel) z patnácti celkem devět, což je jeden z největších podílů na Moravě, srovnatelný s Ostravskem nebo zázemím Brna: Svitavy, Březová, Čtyřicet Lánů, Moravská Radiměř Gráňdorf, Horní Hynčina, Moravská Chrastová, Moravský Lačnov a Vendolí. Svitavy a Březová měly status města, Čtyřicet Lánů a Moravská Radiměř byly městyse. V drtivé většině jde o obce, ležící na státní dráze z Brna do České Třebové, popřípadě v těsném sousedství Svitav a Březové, dvou zdejších měst a center industrializace. Výjimkami jsou z tohoto výčtu jen Moravská Radiměř a do jisté míry snad Vendolí a Horní Hynčina. Přirozeným důsledkem toho, že obce svitavského okresu byly velké, ležely blízko sebe a převážně byly průmyslové,

byl potom stav, kdy německá BJJF ve Svitavách patřila mezi špičkově organizované spolky, s velice dobrým zázemím (*Mutterberatungsstellen* více než v každé druhé obci okresu).

Svitavský okres byl suverénně nejprůmyslovější částí Hřebečska (spolu s okresem Zábřeh). Industrializace se zde soustředila jednak do Svitav a jednak do oblasti mezi Březovou a Moravskou Chrastovou, kde překračovala okresní (a zemskou) hranici a dotýkala se i hranice národnostní. Z toho důvodu byla právě oblast Březové nejdůležitější oblastí české menšiny na Svitavsku. Ve všech obcích kromě Moravské Chrastové (a i tam došlo ke změně až v časech první republiky) však zůstala zachována německá většina. Nejinak tomu bylo i v oblasti sociální péče, kde přestože bylo sídlem OPM okresní město, největší podíl členů měla právě v jižních obcích okresu.

Druhou skutečností, jež zvyšovala váhu Svitav, byl fakt, že plnily roli centra i pro Němce z okresů Polička a Litomyšl, což reflektoval i místní tisk. Svitavský landrát, k němuž byly i tyto obce připojeny, tak představoval při poměrně nevelké ploše téměř polovinu obyvatelstva Hřebečska v roce 1939 (celkem 49640 obyvatel).

Soudní okres Litomyšl

Představoval jednu z výjimek, kdy se území politického a soudního okresu shodovalo, označení soudní okres je proto v tomto případě ryze formální a držím se ho zde jen s ohledem na jednotu termínů v textu.

Šlo o okres z velké většiny český (i když německá menšina žila i v samotné Litomyšli). Německá menšina obývala jeho východ, který zasahoval velmi daleko od města – nejvýchodnější obce tehdejšího Litomyšlska, jako je Koclířov nebo Dětrichov, leží blíž Moravské Třebové než samotné Svitavy. V relativních číslech se litomyšlský okres nejvíce

podobal Poličsku – 71,65% Čechů, 27,57% Němců¹⁵, což jej přeci jen řadilo ještě mezi smíšené okresy s kvalifikovanou německou menšinou.

Dohromady bylo na Litomyšlsku celkem třináct obcí s německou většinou (do tohoto počtu nejsou započítány osady, kterých zejména kolem Opatova bylo větší množství). Charakterem osídlení se německé Litomyšlsko podobalo Svitavsku, což je dozajista dáno bezprostředním sousedstvím obou regionů a tedy i dobrou dostupností Svitav. Přesto zde byla již míra industrializace menší než na Svitavsku a centrum srovnatelné s Březovou tu chybělo úplně. Z třinácti německých obcí lze podle výše uvedeného měřítka¹⁶ považovat za velké obce celkem pět: Opatov, Dětrichov, Janov, Koclířov a Litrbachy. V oblasti sociální péče se Němci z Litomyšlska nejprve spojovali se Svitavskem a Poličskem, vlastní OPM zde byla založena velice pozdě, až roku 1931. Jejím centrem se stal Opatov, který má oproti ostatním německým vesnicím Litomyšlska polohu poněkud centrálnější než zbylé jmenované.

Centrem českého obyvatelstva byla mimo samotné Litomyšle oblast zhruba jihozápadně od města, především kolem Morašic a Dolního Újezdu, na jihu pak Sebranice a Lubná. Okrajové oblasti Litomyšlska byly vyplněny většinou malými obcemi, výjimku zde představovaly Sloupnice a Cerekvice.

Soudní okres Polička

Platí pro něj podobná charakteristika jako pro dříve jmenovaný. Německé obyvatelstvo tvořilo na Poličsku zhruba čtvrtinu jak co do počtu obyvatelstva, tak v počtu obcí s německou většinou. Slaminka uvádí 74,07% českých obyvatel a 25,04% Němců¹⁷, čímž se Poličsko řadilo mezi smíšené okresy. Německé vesnice se táhly podél severovýchodní a východní hranice okresu a tak tvořily vlastně přesah německého okolí Svitav do Čech.

¹⁵ SLAMINKA, Vladimír: *Národnostní vývoj Československé republiky*, str. 18.

¹⁶ *Historický místopis Moravy a Slezska se pochopitelně Čechami, k nimž okres Litomyšl patřil, nezabývá, použitý měřítka je v tomto případě i u dalších českých okresů Hřebečska pouze převzato*

¹⁷ SLAMINKA, Vladimír: *Národnostní vývoj Československé republiky*, str. 18.

Ačkoliv i na Poličsku se nacházel nadprůměrně velký podíl velkých vesnic (městys ani město však tady ani na Litomyšlsku nebyl s německou většinou žádný), žádná z nich nehrála roli skutečného centra pro Němce z okresu, a tak jejich centrem byly Svitavy. To se projevovalo jednak pozorností, věnovanou i Poličsku ve svitavském tisku, jednak např. působností místních spolků a družstev, která se místo na Poličku orientovala mnohem více na Svitavy.

Německé Poličsko bylo tvořeno celkem deseti obcemi, z nichž čtyři by dle měřítek *Historického místopisu Moravy a Slezska*, (přenesených pro tento případ do Čech), náležely do kategorie velkých nebo mimořádně velkých obcí: Německá Bělá, Jedlová, Stašov a Limberk, jenom dvě (Nová Bělá, Česká Dlouhá) pak mezi malé. Jednoznačné centrum německé menšiny neexistovalo, protože o tento post soupeřily všechny čtyři uvedené velké obce, nemluvě pak o již zmíněné orientaci na Svitavsko. Výjimkou nebyla ani oblast sociální péče, kde dlouho neexistovala německá BJK pro poličský okres a zdejší Němci tak buď sociální péči neměli, nebo byli odkázáni na svitavské spolky. V roce 1925 ještě tehdejší *Soupis zařízení sociální péče* neuvádí v poličském okrese ani jediné německé zařízení. Sídlem německé BJK se nakonec stala největší německá vesnice Poličska – Jedlová.

České obyvatelstvo v německých obcích žilo tam, kde fungovaly např. statky (Banín), především však v sousedství Březové a Moravské Chrastové, kde se vytvořilo jedno z center industrializace Hřebečska. Na české straně hranice byl v tomto směru nejdůležitější Brněnec, který mezi českými centry Hřebečska uvádí už Chytil. Rozhodující podíl Čechů však pochopitelně připadl na národnostně české obce Poličska. Prvořadým centrem byla pouze Polička, většina zbylých velkých českých obcí ležela od ní na východ (Bystré, Svojanov, Rohozná), popřípadě jižně od ní (Korouhev, Oldřiš). Jako obvykle, i na Poličsku se centry činnosti OPM staly právě tyto velké obce, kde byly umístěny např. téměř všechny Poradny pro matky s dětmi.

Tyto tři okresy – Svitavy, Litomyšl a Polička – tak ve svých německých částech vytvářejí celkovou charakteristikou vlastně jednolité celek, jehož jediná „smůla“ tkvěla v tom, že se nacházel po obou stranách zemské hranice a byl tak vlastně uměle rozdělen.

Soudní okres Moravská Třebová

Moravskotřebovský okres se rozkládal na druhé straně Hřebečského hřbetu, který dal celé oblasti jméno a lze jej považovat za centrum další části Hřebečska. Moravská Třebová byla po Svitavách druhým největším městem jazykového ostrova, Moravskotřebovsko jako celek pak důležitým centrem německého politického života.¹⁸ Přesto nešlo o oblast čistě německou, v roce 1930 žilo na Moravskotřebovsku 10,71% Čechů, Němců pak 88,94%¹⁹. Na rozdíl od převažujících zvyklostí nešlo ve zbývajících případech v první řadě o Židy, ale o ruské emigranty po bolševické revoluci, kteří v době první republiky měli v Moravské Třebové početnou komunitu a dokonce i vlastní školství. Tito ruští emigranti byli československými úřady přijímáni velmi vstřícně, jejich pobyt na Hřebečsku byl vnímán jako posílení slovanského živlu. v kraji.²⁰ Moravskotřebovsko vykazovalo podobný stupeň národnostního smíšení jako Svitavsko nebo (s opačným poměrem národností) Jevíčsko.

Moravská Třebová se stala i centrem politického okresu, třebaže v době jeho vzniku, tj. v roce 1850, už začínaly získávat převahu ve významu Svitavy. Proti nim však mluvila velmi excentrická poloha ve vztahu jak k Moravské Třebové, tak hlavně k Jevíčku. Moravskotřebovský soudní okres byl tedy jednou ze tří částí politického okresu Moravská Třebová a zahrnoval celkem 40 obcí, z nichž 34 mělo německou většinu, v dalších, hlavně v Trnávce, existovala německá menšina. Charakter Moravskotřebovska byl již od Svitavska

¹⁸ Stačí připomenout jen několik rodáků, kteří pronikli do vysoké československé politiky. Tak Franz Spina, dlouholetý předseda BdL, se narodil v Trnávce, předseda živnostenské DGP Alois Stenzl přímo v Moravské Třebové, z negativistických politiků zde měli svoje kořeny Hans Knirsch (Třebářov) nebo Franz Hodina (Trnávka).

¹⁹ SLAMINKA, Vladimír : *Národnostní vývoj Československé republiky*, str. 49.

²⁰ VLASTIVĚDA MORAVSKÁ – *Moravskotřebovsko, Svitavsko*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2002.

odlišný. Oblast byla podstatně méně dotčena průmyslovou revolucí a tak za jediné její centrum může být považováno samotné okresní město, spolu s několika málo výjimkami (doly v Mladějově).

Velkých obcí bylo na Moravskotřebovsku devět, přesně stejně jako na Svitavsku, ovšem při více než dvojnásobném počtu obcí. Mezi tyto velké obce se řadí okresní město Moravská Třebová, městyse Trnávka (jediná velká česká obec okresu), Třebářov a Křenov a dále Boršov, Dlouhá Loučka, Kunčina, Rychnov a Staré Město. Ve většině z nich budou zřízena pobočná zařízení moravskotřebovské BJJ, jako především poradny pro matky s dětmi (*Mutterberatungsstellen*), k čemuž dojde ve velké většině ve druhé polovině 20. let.

Jediná česká oblast se táhla na východě okresu a jejím centrem byla, jak už bylo naznačeno, Trnávka. Lze ji považovat za výběžek sousední oblasti Malé Hané na Hřebečsko. Přestože česká menšinová OPM v Trnávce oficiálně nesídlila, konala své schůze poměrně často právě zde, v největší české obci Moravskotřebovska. Zbylé české obce Moravskotřebovska (Bohdalov, Pěčíkov, Unerázka, Lázy a Petřůvka) patřily mezi malé vesnice.

Soudní okres Jevíčko

Z celkového hlediska představuje Jevíčko podobný přesah německého obyvatelstva Moravskotřebovska, jaký tvořily německé obce Litomyšlska a Poličska pro Svitavsko nebo okolí Trnávky pro Čechy na Moravskotřebovsku. Dle sčítání lidu v roce 1930 uvádí Slaminka pro jevíčský okres 88,14% Čechů (resp. Čechoslováků), 11,44% Němců, zbytek tvořili většinou Židé, kteří měli své důležité středisko v centru soudního okresu, v Jevíčku²¹. Dle zvyklostí první republiky netvořili tedy Němci na Jevíčsku ani kvalifikovanou menšinu, ta

²¹ SLAMINKA, Vladimír: *Národnostní vývoj Československé republiky*, str. 47.

začínala až na 20% podílu obyvatel. Jevíčsko bylo okresem českým, s malým stupněm smíšení.

Německou většinu měly na Jevíčsku pouze tři obce, které tedy tvořily nejzazší jihovýchodní okraj jazykového ostrova: Chornice, Zadní Arnoštov a Derflík. Z nich Chornice byly bezesporu nejvýznamnější a jako jediné spadaly do kategorie velkých obcí. Z těchto naznačených skutečností tedy vyplývá, že je jen těžko možné považovat Jevíčsko za svébytnou část Hřebečska a zdejší německé obce tvořily jeden celek s Moravskotřebovskem. V oblasti sociální péče a zřizování spolků péče o mládež platilo toto tvrzení bezvýhradně až do konce 20. let. Teprve v roce 1930 se Jevíčsko osamostatnilo zřízením vlastní BJF.

Pro politické poměry v oblasti bylo rozhodující, že šlo o převážně agrární oblast, a to nezávisle na národnostních poměrech – německé obce na Jevíčsku už zasahují do oblasti Malé Hané, kde o pozice nejsilnějších stran soupeřili u obou národů agráři se stranami politického katolicismu (ČSL, DCV). Bude to však právě Jevíčsko a jemu blízký konický ostrůvek, kde již roku 1929 získají mezi Němci převahu negativisté.

Německé obce na Jevíčsku získají později strategický význam v době mnichovské dohody. Jelikož se součástí zabraného území stal i konický ostrůvek, bylo ze soudního okresu Jevíčko zabráno více než jen tři obce s německou převahou.²²

Jestliže tedy německé obyvatelstvo tvořilo většinu ve třech obcích, zbývající část okresu byla česká, mimo obcí Želívsko, Biskupice a okresního centra Jevíčka ji je možno označit dokonce za čistě českou. Šlo o kraj malých vesnic, kde skutečných center bylo málo. Budeme-li se držet měřítek *Historického místopisu* Bartoše a Schulze, pouze čtyři obce (jako páté pak německé Chornice) dosáhly počtu obyvatel, který by je řadil mezi velké vesnice – Horní Štěpánov, Velké Opatovice, Jaroměřice a pochopitelně Jevíčko samotné. Naopak vykazuje Jevíčko největší počet osad z celého Svitavska, dokonce jeden z nejvyšších podílů

²² Z pochopitelných důvodů šlo o vesnice, které vytvářely propojení mezi Hřebečskem a konickým ostrůvkem – Březinky, Biskupice, Chobyně, Šubířov. Z osobních důvodů (statky poslance Franze Hodiny) neušlo stejnému důvodu ani již dříve zmiňované okolí Trnávky.

takovýchto sídel na celé Moravě – ke čtyřem (pěti) velkým a 25 (27 s Derflíkem a Zadním Arnoštovem) středním a malým obcím připadalo dvacet osad. Z těch už ovšem nebyla německá ani jediná. Přirozeným centrem českého Jevíčska byly tři blízko sebe položené velké obce – Jevíčko, Velké Opatovice a Jaroměřice.

V současnosti právě středem této oblasti prochází hranice mezi Pardubickým a Jihomoravským krajem. Polovina historického Jevíčska se tak octla mimo dnešní svitavský okres, včetně Velkých Opatovic a Horního Štěpánova (ten patří dokonce do Olomouckého kraje). Právě necitelné rozdělení historické oblasti, po němž se Jevíčsko rozpadlo do tří částí, způsobilo, že tento soudní okres bude z velké části z textu práce vynechán, připomenut bude pouze okrajově v závěrečné kapitole.

Péče o mládež ve Svitavách

Svitavská Okresní péče o mládež v letech 1923 –

1938²³

V 19. století došlo ve Svitavách k velkému rozvoji průmyslu, zejména textilního. Díky tomu bylo město nazýváno moravským Manchesterem. V situaci, kdy byla celá oblast zaměřená takto jednostranně na produkci textilu (mimo textilních závodů zde bylo jen několik menších potravinářských a kožedělných provozů, dále několik malých strojírenských provozů) představovala každá hospodářská krize vážné ohrožení ekonomické, sociální i politické stability okresu.

V době první republiky žilo na území svitavského soudního okresu necelých třicet tisíc obyvatel – zhruba desetina z nich byla české národnosti, jinak se jednalo vesměs o Němce. Místní německá spolková činnost byla svou organizací vynikající a řadila se na špičku i v měřítku zemském. Stejně tak byl však svitavsko - třebovský jazykový ostrov znám i jako jeden z nejužičnějších vůči české menšině, která zde byla vystavena značnému národnostnímu tlaku.

Spolek „*Bezirksjugendfürsorge*“ (*BJF* – německá obdoba českých *OPM*) byl ve Svitavách založen již před první světovou válkou, v roce 1913 a postupně obsáhl asi 6% německého obyvatelstva soudního okresu. Svitavská *BJF* měla silného spojence v moravskotřebovské *BJF*, s níž úzce spolupracovala, a již v prvním období vyrostla v silný spolek, který vydržoval devět poraden pro matky a děti, denní útulek, jesle i mateřské školky

²³ Státní oblastní archiv Zámorsk – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOkA Litomyšl): fond ONV Moravská Třebová; dále fond OPM Svitavy, karton 1 – 2.

(spolu s *Charitou* a *Německým kulturním svazem* („*Deutscher Kulturverband*“))²⁴. Zprávy o činnosti *BJF* byly uveřejňovány pravidelně ve svitavských *Zwittauer Nachrichten*. Tyto noviny krátkými články upozorňovaly i na konání sbírkových akcí, kulturních pořadů atd. *BDJ*. Zajímavé je, že o činnosti české *OPM* ve Svitavách tyto noviny po celou dobu první republiky nezveřejnily jediný článek²⁵.

Rozmístění českého obyvatelstva bylo ve svitavském soudním okrese poměrně kompaktní – jednalo se zde zejména o skupinu obcí na jihu oblasti. Jedinou obcí s českou většinou zde však byla pouze Moravská Chrastová. V samotných Svitavách působili Češi především jako dělníci v textilních továrnách nebo v závodech *Čs. Tabákové režie*.

Již v prvních letech po převratu se ve Svitavách objevily snahy založit i český spolek, zabývající se péčí o mládež. Činnost *Okresní péče o mládež* ve Svitavách začala v červenci 1923, kdy se konala ustavující schůze (28. 7. 1923).²⁶ Roku 1923, deset let po založení německé *BJF*, tedy začala pod názvem „*Česká Okresní péče o mládež ve Svitavách*“ i její česká obdoba aktivně fungovat. Na ustavující schůzi bylo zvoleno i předsednictvo spolku - tzn. předseda, místopředseda, tajemník a další členové předsednictva (jeden zástupce *okresního soudu* a jeden zástupce *okresní politické správy*) a členové správního výboru.²⁷ Prvním předsedou se stal Josef Šebesta – lékař ze Svitav, který svou funkci vykonával až do 18. ledna 1926. Druhým meziválečným předsedou byl zvolen soudce okresního soudu ve Svitavách JUDr. František Háb, jedna z nejvýznamnějších postav svitavské sociální péče. Předsednickou funkci vykonával až do první poloviny třicátých let, kdy se jeho nástupcem stal přednosta kontrolního úřadu Julius Smolík.²⁸

V literatuře poválečné provenience existuje však jedno tvrzení, které klade začátek působení *OPM* ve Svitavách do roku 1920. Autorem tohoto tvrzení je dlouholetý český

²⁴ FASORA, L: *Problémy péče o mládež*, s. 37.

²⁵ Viz jednotlivé ročníky *Zwittauer Nachrichten*.

²⁶ SOKA Litomyšl, *OPM Svitavy*, kartony 1-2.

²⁷ Úplný výčet členů předsednictva a správního výboru *OPM* viz příloha – zápis o ustavující schůzi.

²⁸ *Adressbuch der Stadt Zwittau*, roč. 1935, str. 26.

menšinový pracovník ve Svitavách Alois Řehulka²⁹. Toto datum však nemá žádnou oporu v pramenném materiálu. Například v roce 1929 vydala *Česká Okresní péče o mládež ve Svitavách* svou výroční zprávu, která hodnotí období činnosti spolku na konci dvacátých let. Hned první věta celého dokumentu vyvrací dohady o datu založení spolku. Výslovně zde stojí „*Naše OPM byla založena dne 28. července 1923 jako Česká Okresní péče o mládež ve Svitavách*“.³⁰ K datu 28. července 1923 se *Okresní péče o mládež* hlásila i na svých valných schůzích. Rovněž německé městské adresáře uvádí jako jediné datum letopočet 1923.³¹ Tento nesoulad můžeme vysvětlit tím, že článek o svitavské *OPM* psal A. Řehulka zpětně, pravděpodobně neměl k dispozici žádné původní úřední listiny, takže se prostě a lidsky spletl. Zároveň je ovšem možné i to, že v roce 1920 snad skutečně ve Svitavách již *OPM* existovala, měla však velké problémy s vlastní existencí a nevyvíjela takřka žádnou organizovanou činnost. To ostatně přiznává i sám A. Řehulka³².

Hlavním úkolem *OPM* bylo v období první republiky především zajistit fungování sociální péče o české děti a (a to hlavně) vybudovat české menšinové školství. Skutečně se tak do konce 30. letech povedlo významně posílit české obyvatelstvo města, jehož počet se v podstatě zněkolikanásobil. Členstvo *OPM* tvořilo ve Svitavách vždy 6-10% lidí z celkového počtu obyvatel, kteří se hlásili k české národnosti. Jednalo se tedy o čísla stejná nebo nepatrně vyšší než u německých obyvatel Svitav. Dalším úkolem *OPM* vytvoření sítě důvěrníků, kteří by se starali o sociální péči o mládež v českých menšinách v okrese.

Situace svitavské *Okresní péče o mládež* byla poněkud ulehčována politikou vlády, která jí poskytovala značné subvence. Výjimkou nebyl ve 30. letech ani stotisícový roční rozpočet *OPM*, která tak mohla být vybavena velmi nadstandardně a to i přes velký

²⁹ *Svitavy a jejich kraj v budovatelské práci*, Svitavy 1947, s. 53.

³⁰ *Výroční zpráva o činnosti České OPM ve Svitavách za rok 1929*, str. 2.

³¹ *Adressbuch der Stadt Zwittau 1929*, str. 130.

³² Problematické je však i další Řehulkovo tvrzení a to, že v roce 1921 získala *OPM* ve Svitavách budovu – a to prostřednictvím Nákupní společnosti. Tato budova měla být hrazena za pomoci bezúročné zápůjčky ministerstva sociální péče a další půjčky, kterou musela okresní péče údajně převzít k vlastnímu úrokování a úmoru.

nedostatek vedoucích pracovníků. „Zřejmě město mělo mocné přímluvce na nejvyšších místech“³³, protože vzhledem ke špatné demografické situaci českého obyvatelstva by tak neúměrná výše příspěvků a subvencí nebyla patrně v jiných případech možná. Problémy české OPM názorně ukazuje případ *Okresního dětského domova*. Tuto budovu získala *Okresní péče o mládež* již na začátku své organizované činnosti roku 1923. Nikdy se však nepodařilo zcela využít její kapacitu - jednoduše nebyl dostatek českých dětí, a proto byla nakonec přebytečná nadační místa postoupena *OPM Mikulov*. V dětském domově pak bylo umístěno celkově 24 dětí, povětšinou sirotků nebo polosirotků, a to především po obětech I. světové války (jednalo se o děti padlých legionářů). O zvláštní přízni nadřízených orgánů vůči Svitavám dále jasně vypovídá skutečnost, že zdejší (menšinová) OPM mohla vydržovat dvě poradny pro matky a kojence. První byla samozřejmě zřízena ve Svitavách, druhá potom v Moravské Chrastové. Tato však musela být brzy zavřena pro nedostatek dětí. Poradny byly vedeny soukromými silami dobrovolných pracovníků a lékařský dozor vykonával některý lékař zdarma.

Zimní stravovací akce 1928 – 1929 byla zahájena v prosinci a trvala až do března 1929. Během ní byly zřízeny stravovací stanice ve Svitavách (86 dětí), v Moravské Chrastové (99 dětí), v měšťanské škole ve Březové (37 dětí), v obecné škole ve Březové (71 dětí), v Chrastové Lhotě (43 dětí), v Muzlově (8 dětí) a v Grándorfu (8 dětí). Celkem se tedy během zimy stravovalo 351 dětí. Do tohoto počtu však nejsou počítány děti do tří let věku a kojenci, jichž byl v uvedených stravovacích stanicích rovněž značný počet.

Během zimních měsíců byl v ODD rovněž zřízen denní útulek pro školní mládež, která tam mohla pobývat v době polední přestávky a po vyučování. Místnost pro denní útulek byla náležitě vytápěna a bylo zde i postaráno o dozor, takže děti mohly zde psát domácí úkoly nebo se učit. Denní útulek pro školní mládež navštěvovalo v průběhu zimy asi 20 dětí.

³³ L. FASORA, *Problémy péče o mládež*, str. 37.

Postupem času si *OPM* dokázala i v nepříznivě naladěné sudetské oblasti vybudovat poměrně stabilní pozici, kterou umocňovala i zvláštní štedrost Čechů při sbírkách, které *OPM* pořádala (nezřídka i 500 Kč na osobu). Takto se podařilo překlenout se přes finanční potíže třicátých let. Tehdy podpora vlády poněkud poklesla a s ní i výše subvencí. Pro stabilizovaný a slušně fungující spolek to však již nebyla zásadní otázka pro další existenci.

Neúprosný vývoj však způsobil, že se na počátku třicátých let začala skvělá situace svitavské české menšinové *OPM* postupně zhoršovat. Především zde šlo o výsledky v prevenci a očkování nakažlivých a infekčních nemocí. Další problematickou oblastí byla dětská úmrtnost do jednoho měsíce, která se pohybovala v letech 1929 až 1933 asi 4,3% pod státním průměrem, v období 1933 – 1937 však vystoupala až na 15,7% nad průměr. Podobně i v dalších zmíněných ukazatelích se Svitavy propadaly pod celostátní průměr nebo přinejlepším na hodnoty okolo něj³⁴.

Svitavští sociální pracovníci – stejně jako jejich kolegové z jiných pohraničních okresů – bojovali velmi důrazně za změnu starého sociálního zákona. Ten pocházel ještě hluboko z doby mocnářství a bylo jasné, že pro soudobé potřeby zákon vydaný v roce 1863 prostě nestačí. Nedá se však říci, že Československá republika pro změnu tohoto zákona nic nedělala – přesto však k zásadnímu posunu za celou dobu jejího trvání nedošlo. Za ministra Nečase byla v letech 1935 až 1937 sice připravena reforma zákona, kterou měla být zavedena centralizace podle vzorů ze zemí někdejšího Zalitavska. Mnichovská dohoda ze září 1938 však už jejímu provedení zabránila³⁵.

Rok 1938 postihl i slibně se rozvíjející činnost *OPM* ve Svitavách. Těsně po podpisu Mnichovské smlouvy nařídila česká zemská péče evakuaci jednotlivých okresních péčí z obsazovaných okresů. K evakuaci však mělo dojít teprve poté, až *OPM* bude vyzvána příslušným okresním úřadem. V případě svitavské *OPM* však tento úřad svou povinnost

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Viz L. FASORA, *Centralizační trendy*.

zanedbal. Nakonec evakuaci místní *OPM* nařídila česká zemská péče, a to do vzdálené Telče. Problematické však bylo tento příkaz vykonat, přišel na poslední chvíli, takže chyběla auta a povozy, všude již vládl nepopsatelný chaos. Nakonec se podařilo zajistit dva železniční vagony, ovšem nebyla k dispozici žádná auta, která by inventář *OPM* odvezla na nádraží. Nakonec se však kolem poledne 9. října 1938 dostavila skupina vojenských aut, která měla pomoci českému obyvatelstvu v evakuaci. Jedno z těchto aut bylo potom dáno k dispozici *OPM*. Posledním vlakem v noci z 9. na 10. října 1938 odjel ze Svitav i veškerý personál a 24 sirotek z dětského domova. Na nádraží se s nimi přišlo rozloučit zbylé české obyvatelstvo Svitav.

Po 10. říjnu byla budova okresní péče o mládež obsazena nacisty a později prodána německé poštovní správě, která v ní zřídila automatickou telefonní ústřednu. Činnost okresní péče byla zastavena a veškerý písemný materiál byl převezen na ústředí do Brna³⁶.

Svitavská Okresní péče o mládež v letech 1945 – 1948

Činnost *Okresní péče o mládež* byla ve Svitavách obnovena dne 19. července 1945.³⁷ Začínala vlastně úplně od začátku a měla nedostatek finančních prostředků. Rovněž jí chyběly budovy, ve kterých měla působit, protože někdejší sídlo na Schwemmteichgasse bylo za války změněno na telefonní ústřednu. První poválečné sídlo *OPM* se nacházelo v Šolochovově (Šrámkově) ulici, později byla úřadovna přenesena do domu v ulici Rudé armády č. o. 27, kde pak *OPM* sídlila až do své likvidace. Zde měla úřadovna k dispozici tři místnosti a pracovníci *OPM* zde začali budovat i malou odbornou knihovnu. V čele svitavské *OPM* se v letech 1945

³⁶ *Svitavy a jejich kraj v budovatelské práci*, s. 53.

³⁷ *Svitavy a jejich kraj v budovatelské práci*, str. 53.

– 1948 vystřídali Karel Musil a Cyril Voleš. Mezi další významné funkcionáře patřili např. učitelé Karel Grünseisen, Josef Jílek, Jan Kopecký, František Cveček, Františka Kořínková, lékárník Mag. Ph. František Pešek, přednosta okresního soudu Karel Soušek, úředník Josef Stejskal atd.³⁸

Již 8. října 1945 byl povolen provoz *Okresního dětského domova*. Budova se nacházela v Radiměřské ulici (bývalá Bergmannova vila). Umístovány sem byly děti ve věku 6 – 15 let. Kapacita domova byla stanovena na 25 míst. Zpočátku v něm nebyl umístěn velký počet dětí (k 1. lednu 1946 se zde nacházelo jen 5 chovanců), protože v těsně poválečné době vládl v Sudetech chaos, avšak během roku 1946 jejich počet takřka nepřetržitě rostl (k 31. prosinci 1946 zde bylo umístěno již 17 chovanců) a nakonec budova na Radiměřské ulici přestávala vyhovovat účelům dětského domova. I proto byl dětský domov v průběhu roku 1947 přestěhován do vlastní budovy v Nádražní ulici č. o. 17. Během tohoto roku se absolutní počet dětí v domově již příliš neměnil (na konci roku 1947 celkem 19 chovanců), ale docházelo k častým přesunům dětí mezi jednotlivými domovy (během roku 1947 přibylo nově 12 dětí a 10 dětí odešlo), několik dětí (celkově 6) se podařilo umístit do volné rodinné péče, dvě děti byly vráceny rodičům. Do konce roku 1947 prošlo ústavem celkem 61 dětí. Většinou se jednalo o děti narozené v manželství, jen menší část byla nemanželského původu. Úplných sirotků bylo v domově v roce 1947 pouze pět.³⁹

OPM ve Svitavách postupně zřídila celkem sedm poraden pro matky a děti („*Našim dětem*“) – ve Svitavách (zřízena 1945, v roce 1947 ji navštívilo celkově 1 554 dětí), v Moravské Chrastové (zřízena 1946, v roce 1947 měla 421 návštěv), ve Březové nad Svitavou (zřízena 1946, v roce 1947 89 návštěv), ve Vendolí (zřízena 1946, v roce 1947 234 návštěv), v Javorníku (zřízena 1947, v tomto roce 112 návštěv), v Kamenné Horce (zřízena v roce 1947 a navštívilo ji 102 dětí) a v Moravském Lačnově (zřízena 1947 a navštívilo ji 209

³⁸ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karton č. 1, dopis z 15. ledna 1948.

³⁹ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karton č. 1, výroční zpráva 1947.

děti). Od roku 1946 pracovala ve Svitavách i *Okresní poradna pro matky (těhotné ženy)*, umístěná v budově OPM na ulici Rudé armády č. o. 27. OPM Svitavy poskytovalo rovněž sociální službu na porodnickém oddělení místní nemocnice, v roce 1947 zde měla v péči celkově 27 matek. Zřídila i sedm vyživovacích stanic při poradnách pro matky a děti (celkově bylo v letech 1946/1947 poskytnuto 60 dávek), šesti matkám byla v tomto období poskytnuta jednorázová pomoc. V tomto období bylo v rámci ošacovací akce poskytnuto ošacení 29 kojencům (batolatům).

OPM zřídila ve Svitavách i denní jesle a denní útulek (pro školní a předškolní mládež, děti dostávaly denně snídani, oběd a svačinu, rodiče přispívali částkou 5 Kčs denně), a to na ulici Tyrše a Fügnera č. o. 11. Oba dva ústavy poskytovaly své služby celoročně a bylo zde zapsáno celkem 17 (jesle) a 85 (denní útulek) dětí. V létě roku 1946 (od 22. června do 30. září) provozovala i tzv. zemědělské útulky ve Čtyřiceti Lánech a Javorníku, a to pro děti rodičů zaměstnaných v zemědělství. Průměrná prázdninová návštěva v těchto útulcích byla 17 dětí.⁴⁰

Pracovníci OPM rozdávali dětem, které byly slabé a trpěly nechutenstvím rybí tuk, nejslabším dětem podávali vitamíny. V rámci podpůrných akcí poskytovali potřebným dětem ošacení, stravování, léky, ale i mimořádné peněžní částky (ve spolupráci se sociální pomocí). Zprostředkovala prázdninové respektive rekreační a ozdravné pobyty pro celkově 57 dětí (za rok 1946) v ozdravovnách ve Velkých Losinách a ve Vysokých Tatrách. OPM Svitavy disponovala i prázdninovými osadami v Borotíně, Opatově a přímo ve Svitavách.

Poválečný život ve Svitavách, podobně jako i jinde v pohraničí, poznamenal postupný odsun německého obyvatelstva, zprvu nekontrolovaný tzv. „divoký“, později řízený. Ze Svitav postupně odjelo (do konce roku 1946) na 30 transportů německého obyvatelstva⁴¹. Po válce zůstal ve Svitavách větší počet německých sirotků, jejichž rodiče zahynuli nebo zmizeli

⁴⁰ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karton č. 2, výroční zpráva 1946.

⁴¹ *HEIMATBUCH Zwittau*. Heimatkreis Zwittau im Schönhengster Heimatbunde e.v. Göppingen 1974; srovnej M. SKŘIVÁNEK, Odsun Němců ze Svitavska 1945 – 1947, *Dissertationes historicae* 4/1995, s. 88 – 92.

na konci 2. světové války, popřípadě byli v popřevratových dnech umístěni ve sběrných a internačních táborech, kde čekali na vyšetřování nebo na odsun. Když německá *Bezirksjugendfürsorge* nemohla být po válce obnovena, připadla péče o německé děti českému spolku. A tak již 8. října, tedy v den zahájení činnosti dětského domova, bylo do něj přijato několik německých dětí ve věku od dvou do třinácti let (první den jich bylo 12, druhý den, 9. října, pak dalších devět). Šlo zde o děti z maďarského i rumunského Sedmihradska, které odtud původně utekly i se svými matkami před sovětskou armádou. Nějakou dobu se zdržely v Moravské Třebové, v posledních dnech války utekly do Svitav. Tady se v nastalém zmatku matkám ztratily a byly přivedeny do sirotčince v Riegrově ulici.⁴² Jejich jediným majetkem bylo často oblečení, které měly na sobě. Zavazadla u sebe neměly. Do objektu *OPM* je přivedl strážník. V dětském domově se pak ocitly na žádost *Místní správní komise* ve Svitavách (*dále MSK*). Mělo jít o provizorní řešení do té doby, než bude otevřen speciální ústav pro německé děti v Koryčanech - v tomto ústavu měly být umístěny děti nad šest let věku. Ihned po převzetí dětí začaly úřady řešit problematiku financování této péče. Nakonec bylo stanoveno, že veškeré náklady na péči o tyto děti měly být hrazeny ze zemských prostředků, tedy z rozpočtu *Zemského národního výboru* v Brně. I přes toto rozhodnutí se svitavští představitelé snažili převést děti do jiných ústavů, takže část dětí (není uveden přesný počet) byla v listopadu 1945 předána správě pracovního tábora č. 1 ve Svitavách, odkud byly pravděpodobně odvezeny do německých rodin v Horní Hynčíně. Pět dětí se však v září 1946 vrátilo zpět do péče svitavské *OPM*. Část dětí (pravděpodobně se jednalo o osm nebo sedm dětí⁴³) byla 20. září 1946 předána do sběrného tábora (Středisko opuštěných německých dětí) v Mladějově u Moravské Třebové). Z české strany bylo vedeno celostátní pátrání po ztracených nebo nezvěstných německých dětech (vedeno *Zemskou péčí o*

⁴² Část dětí se však pravděpodobně původně nacházela rovněž ve svitavském klášteře redemptoristů. K tomu viz SOkA Litomyšl, hlášení ze 17. 10. 1946.

⁴³ SOkA Litomyšl, *OPM* Svitavy, karton č. 2, hlášení z 20. 9. 1946 a 24. 9. 1946; hlášení svitavské *OPM* potvrzuje převod osmi dětí, Středisko opuštěných německých dětí v Mladkově u Moravské Třebové potvrdilo příjem pouze sedmi dětí.

mládež), na seznamech, které byly předány svitavské OPM, se v létě 1946 nacházelo celkově 95 dětí⁴⁴. Z toho seznamu se v péči svitavské OPM nacházely celkově tři děti – sourozenci Hubertus (nar. 1936), Rosina (nar. 1940) a Heidemarie (nar. 1943) Schmidtovi. Jejich matka byla nalezena v sovětské okupační zóně v Německu⁴⁵.

Svitavská OPM zřídila během roku 1946 i *Domov mladých Jugoslávců* na ulici Rudé armády. Ten měl kapacitu 50 míst, ale bylo zde ubytováno pouze 29 chlapců jugoslávské národnosti⁴⁶. Celorepubliková *Okresní péče o mládež* totiž převzala patronát nad vládní akcí pomoci poválečné Jugoslávii. V rámci této pomoci se měli jugoslávští chlapci (celostátně se jednalo o 3 000 chlapců) vyučit různým textilním řemeslům v podniku *Technolen*. Od 1. dubna 1947 byli všichni Jugoslávci převzati do úplné péče OPM, tzn. ubytování, stravování, šacení a školení. V tehdejšímu tisku byly tyto akce vylíčeny jako akce „*upevňující přátelství mezi československým a jugoslávským lidem, během nichž se i Domov mladých Jugoslávců má stát internátem, který přispívá k rozvoji naší lidově demokratické republiky a umožňuje mladým Jugoslávčům odnést si krásné vzpomínky z bratrské Československé republiky*“.⁴⁷ Pro mladé Jugoslávce byly pořádány pravidelné besídky za účasti studentek z dívčího internátu ve Svitavách. Náplní těchto besídek měla být výuka společenského chování. Jugoslávce ve Svitavách navštívil rovněž atašé jugoslávského velvyslanectví v Praze. Původně měli Jugoslávci setrvat ve Svitavách až do roku 1950, ale po známých událostech roku 1948 opustili definitivně 22. září 1948 Svitavy.⁴⁸

Další mezinárodní činnosti OPM se týkaly péče o děti rumunských polních dělníků, kteří do Československa přijeli pomáhat na žňových pracích roku 1946.

⁴⁴ K 10. srpnu 1946.

⁴⁵ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karton č. 2, hlášení Al. Řehulky z 10. 8. 1946.

⁴⁶ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karton č. 2, výroční zpráva za rok 1946. Původně zde bylo ubytováno 30 učňů, ale jeden z nich sběhem roku vrátil zpět do Jugoslávie.

⁴⁷ Moravskotřebovský kraj, roč. III., č. 21, 23. května 1947, str. 2.

⁴⁸ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy. Byli převezeni do sběrného tábora v Mikulově, odkud se poté vrátili zpět do Jugoslávie. Svitavské orgány se obávaly, aby i ve Svitavách nedošlo k událostem jako v Makovicích, kde došlo z politických důvodů ke rvačce mezi Jugoslávci a musela zde zasahovat SNB. Ve Svitavách však ukončení jejich pobytu proběhlo v klidu. Z *Domova mladých Jugoslávců* byl poté zřízen *Domov mládeže* n. p. Technolen.

Financování činnosti OPM probíhalo po několika liniích. Na prvním místě to byly státní subvence, a to ze zdrojů několika ministerstev. Na prvním místě to bylo ministerstvo sociální péče (přispívalo na opuštěné děti, poradny, útulky, na právní ochranu, na péči o zdraví, na péči o dorost, na správní a hospodářské záležitosti), dále ministerstvo spravedlnosti (na děti v cizí péči), ministerstvo obchodu (domov mládeže) ministerstvo zdravotnictví. Z těchto zdrojů tak OPM ve Svitavách v roce 1947 obdržela celkově 576 258 Kčs. Dále získala 347 394 Kčs ze zemského rozpočtu a z rozpočtu města Svitavy (město krylo schodek dětského útulku, financovalo opravy, podílelo se na ošacovacích a vyživovacích akcích). Nemalé částky plynuly do rozpočtu OPM i od *Okresní nemocenské pojišťovny* v Moravské Třebové a *Obchodní komory*. Mezi vlastní příjmy patřily členské příspěvky (za rok 1947 činily 25 763 Kčs), tzv. vychovávací příspěvky (od domovských obcí, od rodičů a příbuzných dětí, sirotčí důchody, dále zemská sirotčí dotace), alimenty, dary a odkazy, náhrady, úroky z peněz a cenných papírů atd. Kromě těchto akcí se OPM věnovala také různým sbírkám. Jednou z nejpopulárnějších byl známý „*Vánoční strom republiky*“, který se konal v poválečných letech každoročně. První dva roky ještě sbírka příliš úspěšná nebyla, kraj byl příliš zaměřen na likvidaci válečných škod a snad lidé také očekávali, že nová republika bude státem sociálně naprosto spravedlivým, kde sociální péče bude zajištěna v dostatečné míře pro každého. Když se však ukázalo, že tak lehká situace nebude ani v poválečném Československu *Národní fronty*, zejména po těžké neúrodě léta 1947, ukázali občané svoji štedrost. Tak byla v prvním poválečném ročníku sbírky „*Vánoční strom republiky*“ vybrána suma 2 612 Kčs, v zimě 1946/47 šlo již o 6 815 Kčs a na přelomu roku 1947/48 již 85 670 Kčs⁴⁹. V novinách *Moravskotřebovský kraj* to bylo označeno za krásný úspěch, jenž byl odůvodňován právě vystřízlivěním z poválečné euforie a krutým obdobím neúrody v roce

⁴⁹ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karotn č. 1, výroční zpráva 1947.

1947, kdy byla zaváděna dokonce i takzvaná „milionářská daň“⁵⁰. Další formou získávání peněz pro *OPM* byly různé jednorázové charitativní akce. Například ve dnech 16. – 23. června 1946 to byla propagační a výchovná akce „*Týden dětské radosti*“. Jejím cílem bylo soustředit pozornost celé veřejnosti na dítě, jeho poměry a potřeby po stránce zdravotní, výchovné, hospodářské i mravní. Cílem rovněž bylo získat dozorcí důvěrníky pro výkon zákonného ochranného dozoru nad dětmi v cizí péči, nemanželskými dětmi a mladistvými provinilci. Mezi další akce pořádané *OPM* patřila oslava Svátku matek (pod heslem „*Matka zdrojem národního života*“, konala se 12. května 1946; konal se i v roce 1947 – zde se vybralo 13 203 Kčs) – průvod dětí po náměstí s proslovy, recitací a zpěvy; oslava výročí vzniku Federativní lidové republiky Jugoslávie opět spojenou s recitací, zpěvy a proslovy (organizováno ve spolupráci se Svazem české mládeže); dětský den (v roce 1947 se vybralo 8 514,50 Kčs), tzv. vánoční akce (v roce 1947 vynesla ve Svitavách 74 751,90 Kčs, v celém okrese potom 116 632,70 Kčs). Ve prospěch svitavské *OPM* sehrál kroužek vídeňských Čechů při *Spolku ochotníků Lidového divadla* ve Svitavách dvě divadelní představení.⁵¹ Za rok 1947 činil celkový příjem svitavské *OPM* 3 946 320,10 Kč.⁵²

Rok 1947 byl vůbec rokem krize *Okresní péče*. Naznačovaly to již lednové údaje o úmrtnosti obyvatelstva. Za jediný měsíc tehdy zemřelo 21 lidí, z toho dvanáct dětí na převážně na podvýživu. Za celý rok 1946 přitom ve Svitavách zemřelo „pouze“ 78 dětí. V listopadu 1947 byla zřízena národohospodářská komise ve Svitavách, což ve skutečnosti znamenalo začátek konce činnosti *OPM*. Ta ještě mohla provést několik zimních akcí, jimž vévodil již zmíněný „*Vánoční strom republiky*“. Dne 16. ledna 1948 se předsednictvo *Okresní péče o mládež* sešlo na své poslední schůzi. Tehdy již bylo zřejmá skutečnost, že tento dobrovolnický spolek bude zestátněn i se svými zařízeními a jeho činnost postupně

⁵⁰ Je zde třeba poznamenat, že noviny *Moravskotřebovský kraj* byly okresním tiskovým orgánem OV KSČ v Moravské Třebové.

⁵¹ SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karotn č. 2, výroční zpráva 1946.

⁵² SOKA Litomyšl, OPM Svitavy, karton č. 1, výroční zpráva 1947.

utlumena a zlikvidována. K rozhodujícím událostem, které uzavřely čtvrtstoletou existenci svitavské *OPM*, došlo na konci ledna 1948. Byl zřízen likvidační výbor, jehož předsedou se stal Josef Stejskal. Byli stanoveni i revizoři účtů a kontroloři hospodaření. Vše směřovalo k ukončení činnosti *OPM*. Po komunistickém převratu v únoru pak již nemohlo být ani pomyšlení na případné znovuoobnovení činnosti. V následujícím období byla *Okresní péče o mládež* likvidována, došlo k zestátnění sociální péče a jejích zařízení. Veškerou agendu potom převzaly sociální odbory ONV.

Německá okresní péče o mládež ve Svitavách

Na rozdíl od české „*Okresní péče o mládež*“, která se v menšinovém prostředí musela vyrovnávat s nemalými těžkostmi a nesnáze, kladenými ze strany německé většiny, měla její německá sesterská organizace „*Deutsche Bezirksjugendfürsorge in Zwittau*“ zajištěnou podporu obyvatelstva i širší členskou základnu. Mezi německým obyvatelstvem nebyla chudoba zastoupena relativně tak četně jako mezi Čechy, kteří zastávali většinou místa dělníků v městských továrnách. Materiální podmínky německé většiny byly obecně lepší. Mimo to bylo činnosti BJJF věnována často pozornost i v místních novinách „*Zwittauer Nachrichten*“, které sehrávaly i značnou propagační úlohu při akcích jako byly různé sbírky sociální péče, ze kterých získávala rovněž nemalý prospěch.

Ve spojení se sesterským spolkem v Moravské Třebové patřily tyto dvě BJJF vůbec ke špičce sociální péče v Sudetech i na Moravě. Obě dvě byly také dobře organizované a měly velmi dlouhou tradici, sahající hluboko do dob rakousko – uherské monarchie. Moravskotřebovská BJJF byla založena roku 1913, svitavský spolek ve stejném roce, když

některé zprávy o činnosti spolků v oblasti sociální péče, jakož i městské adresáře z období první republiky uvádí dokonce rok 1905. Je pravděpodobné, že starší údaj je pravdivý, neboť datum 1913 je převážně uváděno v českých pramenech, zatímco Němci, tedy „vlastní lidé“ se hlásili k staršímu datu. Na druhou stranu – proti datu 1905, které jsme svého času převzali i do *Kroniky města Svitavy*⁵³, mluví fakt, že i když zdroje, mluvící o roku 1913 jakožto počátečnímu datu činnosti svitavské BJF, byly české, šlo o publikace oficiální, přesněji řečeno *Soupis zařízení* ministerstva sociální péče a analogický soupis Tvrdoňův. A hlavním důvodem, proč by měl být pravdivý rok 1913, je ten, že v roce 1905 ještě zdaleka neexistovaly ústřední moravské německé orgány péče o mládež, které obvykle dávaly k založení místních spolků impuls. Výjimka z tohoto pravidla sice vyloučena není, Svitavy by však v takovém případě byly ojedinělým zjevem na celé Moravě. Tak jako tak se z prvního období BJF Svitavy dochovaly jen kusé zprávy. V městských adresářích se lze dočíst až o vedení svitavské *Bezirksjugendfürsorge* v době první republiky.⁵⁴

První údaje z období první republiky uvádí situaci z roku 1922, tedy čtyři roky po vzniku ČSR. Bylo to v době, kdy ve Svitavách ještě neexistovala česká OPM a německý spolek měl tedy v městě v oblasti sociální péče v podstatě monopol. Bohužel se zde neuvádí, v jaké lokalitě se nacházelo sídlo BJF. V čele spolku stál tenkrát dr. Karl Langer z jedné z nejvýznamnějších svitavských rodin, který v tomto období stál rovněž v čele okresního soudu ve Svitavách (což je analogické k osobě dlouholetého předsedy poličské OPM Tichého). Tento Karl Langer byl tenkrát zároveň i pokladníkem. Funkci zapisovatele měl Johann Fukač, svitavský učitel. Bohužel v tomto adresáři chybí údaje o ulici Gerichtsgasse, kde se sídlo BJF nacházelo v pozdějším období. Dá se však důvodně předpokládat, že tak silný spolek, jakým svitavská BJF byla, bezesporu měl již zajištěné své sídlo. Již tenkrát

⁵³ Srovnej viz FIKEJZ, R. – VELEŠÍK st., V.: *Kronika města Svitav*, Svitavy 2006, str. 160.

⁵⁴ Viz jednotlivé ročníky *Zwittauer Nachrichten*.

rovněž BJF provozovala poradny pro matky a děti „*Mutterberatungsstellen*“ v okolních vesnicích, které patřily do svitavského soudního okresu.⁵⁵

Soupis zařízení, který poprvé shrnul celkovou situaci v oblasti spolků péče o mládež, již zachycuje svitavskou BJF v roce 1925 jako etablovaný spolek se všemi důležitými institucemi, které byly u OPM a BJF běžné. Existovala beze vší pochybnosti mateřská poradna ve Svitavách. Dále BJF provozovala i prázdninovou kolonii pro 12 dětí (resp. 12 míst v rodinách), a to ve Svitavách a ve Březové, dvou nejdůležitějších centrech svitavského soudního okresu. Konečně pak spolupracovala např. se *Spolkem pro školky (Kindergartenverein)*, kongregací Milosrdných sester ve Svitavách nebo městským sirotčincem, kde bylo k dispozici 14 míst, z nichž osm bylo zemských nadačních.

Další významné údaje o činnosti německé *Bezirksjugendfürsorge* pochází z roku 1926. Nejmarkantnější rozdíl oproti minulému období je ten, že ve Svitavách i Moravské Třebové už působí i české spolky OPM (ve Svitavách od roku 1923, v Moravské Třebové o rok později), které se ale ze strany místního tisku netěšily přílišné přízni – za celou dobu první republiky se v nich o činnosti českých OPM nachází jen velmi málo zmínek, tím méně pozitivních. O činnosti BJF naproti tomu i z období kolem roku 1926 máme dost pramenů, a to jak z dobového městského tisku (*Zwittauer Nachrichten*), tak z městských adresářů. V jejím čele stále stál dr. Karl Langer, zapisovatelem se stal Otto Merkl z Javorníka (v jiném adresáři uváděn jako Markl), a pokladníkem Richard Lick, člen další z významných rodin ve Svitavách (Carl Lick byl dlouhou dobu starostou Svitav) a soudní oficiál svitavského soudu. Ani tento adresář však neuvádí přesnou adresu sídla BJF ve městě. Je však více než pravděpodobné, že organizace sídlila v této době na ulici Gerichtsgasse.⁵⁶

⁵⁵ Adressbuch der Stadt Zwittau, 1922. Např. *Soupis zařízení* z roku 1925 však jinou poradnu než svitavskou nezná. O skutečném stavu se lze jen dohadovat nebo jej analogicky odvozovat od sesterské BJF Moravská Třebová. Ta první poradny mimo okresní město zakládala od roku 1924, je tedy nejasné, zda byla ve Svitavách situace jiná.

⁵⁶ Adressbuch der Stadt Zwittau, 1926.

V roce 1929 se již ulice Gerichtsgasse bezpečně uvádí jako sídlo „Bezirksjugendfürsorge“ (v domě číslo 1). Městský adresář z tohoto roku také uvádí nejkompaktnější soupis předsednictva spolku. Jeho předsedou byl i na konci 20. let soudní rada Karl Langer, jeho zástupcem pak byl dr. Josef Podmelle, který rovněž zastával funkci soudního rady. Otto Merkl (nebo Markl) si podržel místo zapisovatele. Pokladníkem se stal Martin Kelnar. Dále byly zřízeny funkce zástupců pro činnost BJJ ve městě Svitavy (Karl Kany) i v okolních obcích (Emil Koneczny), pečovatelky (Marie Schwarzová). Nedá se samozřejmě předpokládat, že dříve tyto funkce BJJ neobsazovala, ale v adresáři z roku 1929 jsou poprvé výslovně uvedeny, což bylo nepochybně činnosti spolku prospěšné, neboť tak se kontakty s BJJ staly přístupnějšími pro obyvatelstvo a pronikly do jeho povědomí.⁵⁷

Poslední kompletnější zpráva o činnosti spolku nám přibližuje situaci v BJJ v posledním období před válkou. Došlo zde ke změně na postu předsedy spolku, kterým se stal Josef Winkler, ředitel obecné školy a jeho zástupcem dr. Ernst Donth, známý dlouholetou činností ve svitavské nemocnici, jejímž primářem byl. Druhým zástupcem byl pak nám již známý soudní rada Josef Podmelle. Stejně tak Otto Merkl si podržel funkci zapisovatele. Posledním pokladníkem pak byl Hermann Korintha. Najdeme zde i některá další starší jména – Marie Schwarzová, Karl Kany atd., jakož i některá nová, jako je právě zmíněný Hermann Korintha, který mimo funkce pokladníka byl i zástupcem pro činnost spolku na venkově. Telefonní číslo BJJ bylo v té době 35, a v adresáři z roku 1935 je uvedeno. Jinak ale poslední adresář nedosahuje bohatostí údajů svého předchůdce z roku 1929.⁵⁸

Nejlepším bilančním zdrojem úspěchů a činnosti svitavské BJJ je ovšem Tvrdoňův soupis z roku 1934. Ten uvádí pro svitavskou BJJ téměř neuvěřitelný počet 812 členů. Při necelých 25 tisících Němců na území soudního okresu Svitavy byl tedy zhruba každý dvacátý Němec ze Svitavska členem zdejší BJJ. Tento podíl se ještě zvětší po odečtení obyvatel, kteří

⁵⁷ Adressbuch der Stadt Zwittau, 1929.

⁵⁸ Adressbuch der Stadt Zwittau, 1935.

být členy logicky nemohli, tedy po jeho omezení na dospělé obyvatele okresu. Je ovšem pravdou, že česká menšinová OPM byla ve Svitavách a Moravské Třebové relativně ještě početnější. Mimořádně vysokému počtu členů odpovídá také široce rozvětvená činnost poraden, kterých měla BJK Svitavy k dispozici celkem devět. To je nejvyšší počet ze všech spolků Svitavska i absolutně, úspěch však vynikne o to více, uvědomíme-li si, že soudní okres Svitavy měl pouhých patnáct obcí. Na Svitavsku platilo téměř dokonale, že v každé obci zde již BJK působila. Kompletní seznam jejich zařízení dle Tvrdoňova soupisu je připojen v přílohách, zde budou vypočítány jen obce, v nichž se nacházela mateřská poradna: Březová, Gráňdorf, Kamenná Horka, Horní Hynčina, Javorník, Moravská Radiměř, Sklené, Svitavy a Vendolí. Bez poradny zůstala Moravská Chrastová, Muzlov, Čtyřicet Lánů, Moravský Lačnov, Ostrý Kámen a Dolní Rudná. Ve všech případech lze určit důvod, proč ke zřízení poradny nedošlo – Moravská Chrastová měla pouze německou menšinu a nachází se blízko Březové, Moravský Lačnov a Čtyřicet Lánů jsou *de facto* svitavská předměstí, stavebně s městem spojená, kde by to bylo neúčelné. Ostrý Kámen, Dolní Rudná a Muzlov pak byly nejmenší vesnice soudního okresu, navíc v případě Dolní Rudné fungovala poradna v Horní Rudné, která s ní stavebně souvisí, ale patřila již na Moravskotřebovsko. Výsledek je tedy takový, že svitavské BJK se podařilo svou činností proniknout do každé větší vesnice soudního okresu Svitavy. I když byl svitavský okres velmi malý, jde o nesporný úspěch spolku. Mimo to provozovala svitavská BJK stále i dětský domov, umístěný překvapivě v Moravské Chrastové, jediné obci Svitavska s českou většinou.

Další osudy svitavské *Bezirksjugendfürsorge* osudy nebyly právě radostné. Roku 1938, po rozbití republiky, kdy byly Svitavy připojeny k hitlerovskému Německu, se BJK stala součástí říšského systému sociální péče, kde pak existovala celou válku. V roce 1945 už její činnost nebyla pochopitelně obnovena, neboť německé obyvatelstvo bylo odsunuto

z města. Po přechodnou dobu pak sociální péči o německé děti a mládež vykonávala česká OPM, která po válce svoji činnost v nových podmínkách obnovila.

Činnost OPM v ostatních městech okresu Svitavy

Před začátkem této kapitoly je nutno si uvědomit, že pojem okres Svitavy nebyl v době, kterou se tato práce zabývá, znám, rozhodně ne v té podobě, v jaké poté existoval po roce 1960. Byl zde jednak politický okres Moravská Třebová, do jehož okruhu patřily soudní okresy Moravská Třebová, Jevíčko a Svitavy, a jednak samostatné politické okresy Litomyšl a Polička. Tato území se od sebe navzájem dosti lišila. Zatímco politický okres Moravská Třebová ležel na Moravě, resp. v zemi Moravskoslezské a byl pevnou součástí německého jazykového ostrova (jednoho z největších a nejaktivnějších v celých Sudetech), Litomyšl a Polička se nacházely v Čechách, a jejich území bylo i jazykově převážně české, s výjimkou ojedinělých obcí, zejména v pohraničních částech okresů. Z toho logicky vyplývá i rozdílnost postavení českých *Okresních péčí o mládež* v těchto městech a rozdílnost jejich úloh v životě měst na česko – moravském pomezí. Nyní si tedy v krátkosti všimneme vývoje péče o mládež v těchto městech, neboť i mimo dnešní okresní město byl tento vývoj zajímavý.

Okresní péče o mládež v Litomyšli

Litomyšl, asi desetitisícové město 20 km severozápadně od Svitav, nikdy nebyla takovým průmyslovým centrem jako sousední Svitavy, žila však neméně bohatým kulturním a spolkovým životem, který zde měl velikou tradici, a pro patriotismus zdejších lidí se udržel do jisté míry i dodnes (např. známá tradice litomyšlských majáles). Na rozdíl od Svitav se

také jednalo o město většinově české, stejně jako o celý politický okres Litomyšl, kde silnější skupiny německých obyvatel žily pouze v oblastech sousedících s německými oblastmi Hřebečska, tj. převážně na východě okresu. Menší skupina německého obyvatelstva sice existovala i v Litomyšli samotné, přesto ale charakter většiny okresu byl jasně český.

Okresní péče o mládež v Litomyšli má své počátky v době první světové války, kdy byla zřízena *Okresní komise pro ochranu a péči o mládež* (roku 1915), která pak v roce 1919 změnila svůj název na *Okresní sdružení čsl. péče o dítě*.⁵⁹ Tato data řadí litomyšlskou OPM na poslední místo mezi spolky, existujícími na dnešním Svitavsku v národnostně většinovém prostředí (menšinové OPM, resp. BJK zde ale vznikly pochopitelně ještě mnohem později, počínaje rokem 1923).

Od roku 1922 existoval litomyšlský spolek pod názvem *OPM*, a to až do roku 1948, kdy byly tyto spolky zrušeny. Od roku 1925 při něm působil zvláštní odbor *Ochrany matek a dětí*. V polovině dvacátých let, kdy vyšla první shrnující publikace, ještě nebyla uvedena na Litomyšlsku jiná zařízení OPM než právě tato dvě: ústředna spolku, sídlící v budově okresního soudu v Litomyšli a odbor OMD, který byl s OPM sdružen. Oficiálně existoval pod názvem *Spolek paní a dívek*, svou poradnu měl v mateřské školce v Komenského ulici. Bližší údaje o členstvu litomyšlské OPM bohužel ve dvacátých letech chybí.

Ani v roce 1934 nedošlo k zásadnější změně situace litomyšlské OPM. Stav na Litomyšlsku byl svého druhu zvláštností – přestože místní OPM měla 533 členů, nejsou u ní uváděny žádné instituce, které by spravovala přímo. *Spolek paní a dívek*, který do roku 1934 svůj název nezměnil, provozoval celkem tři poradny, umístěné v Litomyšli, Horní Sloupnici a Dolním Újezdu, tedy největších obcích české části okresu.⁶⁰ Oproti ostatním spolkům o mládež lze tak vybavenost litomyšlské OPM hodnotit jako spíše chudou, na úrovni, které dosahovaly i menšinové spolky, např. svitavská OPM. Špatného stavu litomyšlského okresu si

⁵⁹ Městské muzeum a galerie ve Svitavách, *Fond Péče o mládež v městech okresu Svitavy*, str. 1.

⁶⁰ TVRDOŇ, A: *Spolky*, str. 110 – 111.

všimla i *Československá ochrana matek a dětí*, která ještě v roce 1936 uvedla, že v litomyšlském okrese by měly být zřízeny hned čtyři další poradny (např. na sousedním Poličsku byla situace mnohem lepší – chyběla pouze jediná). Litomyšl byla vůbec nejhůře vybaveným okresem Pardubické župy, resp. chybělo tu nejvíc poraden.⁶¹ Rovněž počet 533 členů je poměrně nízký, při populaci litomyšlského okresu, která dosahovala více než 33 tisíc Čechů (o Němcích nemluvě, ti však roku 1934 měli vlastní BJK a ani předtím se jim OPM nevěnovala), nebyla členem OPM ani celá dvě procenta českého obyvatelstva okresu. Což je při pověsti Litomyšle coby významného centra českého národního života jistě překvapující.

Zachovaná dokumentace spolku je bohatší než u svitavské pobočky, což dozajista vyplývá z příznivějších podmínek činnosti českých spolků, které v českém městě Litomyšli existovaly. Zachovaly se například čtyři výroční zprávy, převážně ze začátku činnosti spolku, množství spisů z doby předválečné i poválečné (jmenujme např. spisy tzv. Hooverovy akce, která proběhla krátce po první světové válce, převážná většina těchto spisů jsou však oběžníky z 30. let a poválečného období). Rovněž do dnešní doby existuje i likvidační spis *OPM* z roku 1948.⁶² Dohromady se jedná o 68 částí fondu, což při ne příliš široce rozvětvené činnosti litomyšlské *OPM* je až překvapivě mnoho. Z valné části jde však o materiály z poválečného období činnosti spolku.

K zajímavostem, které dodnes můžeme ve spisech číst, jsou stanovy *Spolku pro podporování chudých žáků státního ústavu koedukačního v Litomyšli*, což byl spolek s *OPM* spřízněný. Můžeme zde číst kompletní podmínky členství, způsob řízení spolku, povinnosti členstva atd. Na rozdíl od ostatních měst můžeme v Litomyšli poměrně dobře sledovat činnost *OPM* v době druhé světové války, byť se převážně jedná o krátké heslovité zápisy. Z ostatních měst převážně neexistují ani ty. Samozřejmě se zde dochovaly i zprávy o činnosti spolku po válce, která zahrnovala například vyživovací akce v obcích litomyšlského okresu

⁶¹ KOLEKTIV: *Dvacet let československé ochrany matek a dětí*, Praha 1936, str. 39.

⁶² Městské muzeum a galerie ve Svitavách, *Fond Péče o mládež v městech okresu Svitavy*, str. 1

(jmenujme vánoční rozdělávání cukroví a čokolády v zimě 1946 – 1947, která se týkala asi 15 obcí okresu, např. Chmelíku, Morašic, Vidlaté Seče, Budislavi, Makova atd.).

Skutečným unikátem, který nemá u ostatních spolků Svitavska obdobu, je však fotodokumentace z prázdninové kolonie na Vysokém Poli u Koclířova, jakož i dochovaný deník této prázdninové osady. Lze si tak učinit představu o podobných letních akcích OPM, které měly sice charakter táborů, ale byly zaměřené více na pracovní činnost dětí v péči spolku. To však může být specifikem roku 1947, ke kterému se deník vztahuje. Jak známo, byl to rok extrémního sucha, těžce poškozujícího hospodářství. Litomyšlská OPM navíc působila tehdy již i v bývalém německém území Litomyšlska, kde stále existoval nedostatek pracovních sil. Možnost zapojení svěřenců OPM tímto způsobem do práce byla jistě zajímavá pro všechny zainteresované strany.

Okresní péče o mládež v Poličce

Polička se do jisté míry Litomyšli podobá, v jiných se obě města dokonale liší. Polička leží od Svitav na jihozápad (asi 20 km daleko) a stejně jako Litomyšl byla centrem politického okresu, který byl, s výjimkou některých pohraničních obcí, převážně český. Tedy i činnost poličské OPM měla mnoho společného s litomyšlským spolkem.

Akce, které se dají považovat za zárodky péče o mládež v Poličce, jsou poprvé zmiňovány v městské kronice roku 1911. Touto akcí bylo sázení tzv. stromů mládeže, které provedly žákyně obecné a měšťanské školy. Na přesném datu vzniku poličské OPM, přesněji řečeno *Okresní komise pro péči o mládež*, se shodují oba soupisy spolků z let 1925, resp. 1934. Datují její vznik do roku 1912, tedy do první velké vlny zakládání *Okresních komisí* před první světovou válkou, která pokryla podobnými spolky území, ve kterém měl příslušný národ většinu. V kontextu dnešního Svitavska je zajímavé, že na relativně chudším Poličsku (zasahuje až do okrajových částí vždy chudší Vysočiny) byla OPM založena dříve než v Litomyšli, která byla jedním z největších českých národních center ve východních Čechách.

Od roku 1914 byl v Poličce zřízen dětský útulek při mateřské školce. *Okresní komise pro péči o mládež* vyvíjela rozsáhlou činnost i za války, kdy starala o děti mužů, kteří byli povoláni do armády (již zmíněný útulek byl zřízen původně právě pro ně). Ještě rozsáhlejší akcí v době první světové války byla ovšem pro poličskou OPM péče o uprchlíky z obsazených oblastí mocnářství, především Židy z Haliče, evakuované sem rakouskými úřady před postupující ruskou armádou.⁶³ OPM se podílela na jejich dočasném usídlování v obcích okresu Polička nebo ošetřování v místní nemocnici. Ve fondu poličského Okresního

⁶³ SOKA Litomyšl, fond *Okresní úřad Polička*, karton 433, OPM Polička, nezařazeno.

úřadu je této akci věnován téměř celý karton. Počet případů jednotlivých druhů agendy (mimo zmíněných např. zprávy farních úřadů o nalezeních) lze počítat na desítky.⁶⁴

Roku 1922 byla poličská *Okresní komise* reorganizována v OPM, která pak v její činnosti pokračovala pořádáním různých sbírek, besídek pro děti nebo školních slavností (jako roku 1922). Jelikož v Poličce neexistovaly takové podmínky jako ve Svitavách, nemusela zdejší *Okresní péče* čelit takovým existenčním potížím a národnostním třenicím. V roce 1925 šlo již o zavedení spolku, který sídlil v „prominentních“ prostorách poličské radnice, přímo na hlavním náměstí Poličky.⁶⁵ Oproti např. německým spolkům ze Svitav a Moravské Třebové však měla naprosto nedostatečně rozvinutou síť mateřských poraden. V době vydání *Soupisu zařízení* při ní sice působil *Odbor Ochrany matek a kojenců*, ten však provozoval jedinou poradnu, pochopitelně přímo v Poličce. Na rozdíl od německých obcí se však situace zásadně nezmění ani později. Např. školka nebo denní útulek chyběly tehdy poličské OPM úplně. Jejich úlohu snad mohla nahrazovat městská školka v Poličce.

Jádrem činnosti poličské OPM ve druhé polovině dvacátých a začátkem třicátých let se stala snaha zřídit vlastní *Okresní dětský domov*. V této věci dosáhla hmatatelnějšího úspěchu až na jaře 1931, kdy získala do svého vlastnictví pozemek o rozloze 116 m², převedený z majetku města za celkovou sumu 3000 Kč. Během roku 1932 proběhl schvalovací proces, který od podání žádosti (7. 6. 1932) přes výnos ZÚPM v Praze (10. 9. 1933) došel až ke komisionálnímu řízení na místě (30. 9. 1933).⁶⁶ OPM tehdy musela čelit výhradám různého rázu (nevhodné vzájemné umístění spíše a umývárny, záchodů, ale i obavám o řádné vedení ODD z hlediska kvalifikovaných odborných sil nebo lékařského dozoru).⁶⁷ Tyto výhrady zdržely realizaci ODD o celé tři roky, když byla nakonec schválena

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Kolektiv autorů: *Soupis zařízení 1925*, str. 93.

⁶⁶ SOKA Litomyšl, fond *Okresní úřad Polička*, karton 433, OPM Polička, schůze dne 27. 8. 1933..

⁶⁷ Tamtéž.

zmenšená verze původního návrhu. OPM žádala znovu o povolení v květnu 1935, 2. září téhož roku jí bylo vyhověno a dětský domov tak mohl být konečně postaven.⁶⁸

V oblasti běžné agendy byla v tomto období poličská OPM nadřízenými orgány jako taková chválena (např. zpráva ministerstva sociální péče z června 1928). Kritizována však byla její spolupráce s městským zastupitelstvem, jehož členové se přes několikeré urgency neúčastnili spolkové činnosti.⁶⁹ Podobně nepříznivě byla hodnocena i spolupráce s *Okresní správní komisí*, za což spolku hrozilo i odebrání subvencí. OPM sama však byla úspěšná, o čemž svědčí hodnota výnosů sbírek na Svátek matek a Dětský den, které jsou označovány slovem „pozoruhodné“.⁷⁰ Ke snížení subvencí pak skutečně došlo, což je ovšem nutno přičítat vlivu hospodářské krize. Během ní nepatřilo Poličsko mezi kriticky postižená území a nestálo tedy mezi oblastmi, kde bylo třeba spolky nějak vysoce subvencovat. Logickým důsledkem snížení subvencí v době, kdy OPM řešila např. stavbu dětského domova a nákup pozemku pro něj, bylo zadlužení. To dosáhlo v období 1931 – 1932 hodnoty 4594 Kč. Zlepšení stavu subvencí se dostavilo kolem poloviny třicátých let, kdy např. v roce 1934 činila jejich celková suma 9000 Kč. V zimě 1935 byla přidána další subvence 4000 Kč, věnovaných na ošacení.⁷¹

Ze stejné doby se zachovalo několik oběžníků, které se zabývaly věcmi, typickými nejen pro poličskou OPM – např. propagací těchto spolků a jejich činnosti v kinech (12. 5. 1934), zvážení omezování výdajů kvůli sníženým subvencím (11. 10. 1934) nebo boji proti zpuštění, kdy OPM měla hrát úlohu jakési mravnostní policie (12. 5. 1934).⁷² Celkové shrnutí činnosti OPM přináší Tvrdoň ve svém soupisu. Ten uvádí pro OPM Polička 432 členů, což je na spolek, působící mezi většinovým obyvatelstvem poměrně málo (ani ne 2% českého obyvatelstva okresu Polička). Poradny pro děti byly na Poličsku pouze tři (Polička, kde byla již jmenována, dále pak Rohozná a Bystré). Posledním zařízením v přímé péči OPM

⁶⁸ SOKA Litomyšl, fond *Okresní úřad Polička*, karton 433, OPM Polička, schůze dne 2.. 9.1935

⁶⁹ SOKA Litomyšl, fond *Okresní úřad Polička*, karton 433, OPM Polička, schůze dne 26. 2. 1928

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ SOKA Litomyšl, fond *Okresní úřad Polička*, karton 433, OPM Polička, schůze dne 22. 1. 1935 a 12. 2. 1935.

⁷² Všechny oběžníky viz SOKA Litomyšl, fond *Okresní úřad Polička*, karton 433, OPM Polička

Polička byla prázdninová kolonie ve Svojanově, prokazatelně existující již v roce 1932 – průběh prázdninového pobytu v tomto roce je totiž velmi chválen.

Posledním významnějším dokumentem, který se o činnosti poličské OPM v předválečném období zachoval a umožňuje tak bilancovat její činnost až do samého konce první republiky, je výroční zpráva za rok 1937. Ta dokumentuje všechny úspěchy, kterých se poličské OPM podařilo dosáhnout. Nejvýraznější byl pokrok v oblasti mateřských poraden – v roce 1937 byly totiž otevřeny další dvě, jejichž sídla byla v Telecím a Baníně. Obě dvě byly otevřeny dle výroční zprávy OPM v září 1937, u banínské jiné zdroje uvádí červenec téhož roku⁷³. Banínská poradna poličské OPM je opět příkladem jistého nacionalistického přesahu činnosti OPM. V této převážně německé obci žila česká menšina soustředěna do místního státního statku a tvořila v rámci obce jednoznačně chudší vrstvu. Poradna v Baníně byla proto otevřena na přímý popud *Národní jednoty severočeské* za účelem ochrany dětí hraničářů. Byla jedinou mateřskou poradnou poličské OPM, umístěnou v převážně německé obci tohoto okresu. V ostatních oblastech teoretické a praktické činnosti hodnotí sama OPM svou činnost rozdílně. Zatímco prý její kancelář a vybavení obecně pro účely sociální péče dostačovaly, úroveň subvencí zůstala i v roce 1937 stále ještě nízká a spolek si musel pomáhat především sbírkovou činností. Tak jako i jinde, i v poličském okrese byly hlavními sbírkovými akcemi *Dětský den*, *Svátek matek* a *Vánoční strom republiky* – jejich zaměření je zřejmé z názvu. Na Poličsku se jednalo o zdroj, který výrazně zlepšoval finanční situaci OPM, když ze všech tří sbírek bylo vybráno téměř 4500 Kč. Zejména u *Svátku matek* si OPM pochvalovala, že se slavnost stále více vžívá a výnosy odpovídajícím způsobem rostou. Podobně dobře hodnotí výroční zpráva i ošacovací a stravovací akce. V roce 1937 byl stále ještě poměrně novým zařízením dětský domov, kde pobývalo většinou 24 dětí, celkem se jich v ODD objevilo

⁷³ Srovnej viz VELEŠÍK, V. – VELEŠÍK st., V. : *Banín. 720 let malé obce na česko-moravském pomezí*, str. 88.

v tomto roce 32. Méně úspěšná byla již rodinná kolonie v Telecím, v níž v roce 1937 pobývaly pouze dvě děti.⁷⁴

Toto vše se odehrávalo za předsednictví Jaroslava Tichého, přednosty okresního soudu v Poličce, který OPM vedl přes velkou část třicátých let. Jeho jméno uvádí na postu předsedy jak zpráva z roku 1937, tak i zápis z valné hromady v roce 1933, kdy byl do funkce zvolen (nepodařilo se mi zjistit, jestli to bylo pro něj poprvé). Počet členů OPM Polička měl ovšem ve druhé polovině třicátých let sestupnou tendenci – zatímco Tvrdon v roce 1934 uvádí ještě 432 členů, výroční zpráva za rok 1937 hovoří jen o 375 členech.⁷⁵ To z poličské OPM činí méně vlivný spolek než v případě litomyšlské sestry, nemluvě již o německých BJJF ve Svitavách a Moravské Třebové.

Události roku 1938 spolek zasáhly. Do poličského okresu zasahovalo pásmo záboru, v němž se nacházelo celkem deset obcí a úseky čtyř dalších⁷⁶. Byla to sice menšina plochy okresu, sídlila však na ní jedna z poraden pro matky s dětmi (již zmiňovaná banínská), která tak existovala pouze něco přes rok. Zábořem byl ovšem poličský okres *de facto* rozdělen na dvě od sebe oddělené části, mezi kterými bylo velice obtížné spojení. Na tento problém se sice objevovaly stížnosti už ve třicátých letech, nyní se však stal natolik neúnosným, že v roce 1942 byla východní část okresu odloučena a připojena k moravskému soudnímu okresu Kunštát. Tím se obvod působnosti spolku dále zmenšil.

V době druhé světové války působila poličská OPM pod patronací takzvaného *Národního souručenství*, po válce byla její činnost na krátkou dobu obnovena, než na začátku roku 1948 padla za oběť další reorganizaci sociální péče, kdy se o její agendu začal starat poličský ONV. Existuje poměrně solidní dokumentace činnosti *Okresní péče o mládež v Poličce*, která především obsahuje písemnosti, týkající se dětského domova (například

⁷⁴ Celý odstavec viz SOkA Litomyšl, fond Okresního úřadu Polička, OPM v Poličce, výroční zpráva OPM 1937. str. 1- 12.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ ČAPKA, F. – SLEZÁK, L. – VACULÍK, J.: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce.*, CERM, Brno 2005, str. 15:

stavební protokol z roku 1935 nebo 6 svazků kroniky ústavu), dále pokladní knihy za období 1932 – 1947, soupisy dětí a podpůrných akcí *OPM*. Z těchto dokumentů uvádím v přílohách stavební plány dětského domova v Poličce.

Okresní péče o mládež v Moravské Třebové

Politickým centrem dnešního okresu Svitavy byla Moravská Třebová, která se nachází asi 20 km východně od Svitav, za Hřebečským hřbetem. Velikostí přibližně odpovídá a odpovídala Litomyšli. Jednalo se však převážně o německé město, jehož spolky měly silné vazby na Svitavy, (jako například i BJJ). Moravskotřebovská jazyková oblast patřila k velmi aktivním a spolková činnost zde byla velmi dobře zorganizována, tedy aspoň z německé strany. České spolky se v Moravské Třebové uchycovaly těžko a musely čelit nejrůznějším potížím. To je i případ zdejší české *OPM*.

První zprávy o českém spolku *Okresní péče o mládež v Moravské Třebové* se váže k roku 1921 na základě spolkové péče o české sirotky v městě i jeho okolí.⁷⁷ Datum je ovšem podobně jako v případě svitavské *OPM* nebo svitavské BJJ rozporuplné – *Soupis zařízení* ministerstva sociální péče z roku 1925 uvádí založení moravskotřebovské *Okresní péče* rokem 1924. Pravděpodobnější je skutečně spíše toto pozdější datum, jak vyplývá z mého zkoumání fondu moravskotřebovské *OPM* v okresním archivu v Litomyšli. V tomto fondu se nachází krátký dokument o založení spolku „*Okresní péče o mládež pro soudní okres moravskotřebovský se sídlem v Moravské Třebové*“, který je datován 11. lednem 1924. Dne

⁷⁷ Městské muzeum a galerie ve Svitavách, *Fond Péče o mládež v městech okresu Svitavy*, str. 37.

23. 1. 1924 byla moravskotřebovská OPM úředně povolena.⁷⁸ Jejím prvním předsedou byl zvolen okresní komisař Květoslav Růžička, zástupcem František Stuchlík, ředitel měšťanky v Trnávce. Pochopitelně byla obsazena i další místa v předsednictvu, tajemníkem se stal Eduard Kácal, pokladníkem František Sedlák, správkyní zboží OPM Zdeňka Jeřábková.

Nezdá se být pravděpodobné, že by za jediný rok, který uplynul od těchto předpokládaných událostí do vydání *Soupisu zařízení*, dokázalo ministerstvo sociální péče „pozapomenout“ datum založení jednoho ze svých spolků. Lze mít tak za téměř jistě prokázané datum založení spolku *OPM* v Moravské Třebové leden roku 1924. Naproti tomu je nesprávná domněnka zakladatelů, kteří napsali, že jsou posledním okresním městem na Moravě, které nemá českou *Okresní péči o mládež*. Ve skutečnosti zůstaly za Moravskou Třebovou ještě jesenické okresy Staré Město a Vizmberk, kde působila ovšem svými pobočkami česká *OPM* v Šumperku, soudní okresy Dvorce a Libavá, ve kterých ovšem podobnou úlohu hrála *OPM* Šternberk, a také Rýmařovsko. V posledním případě jde o očekávaný vývoj, Rýmařovský okres byl na prvním místě na celé Moravě co do podílu německého obyvatelstva, Čechů zde až do konce první republiky nežilo více než 2%. Navíc šlo o oblast velice chudou. Moravské Třebové tak patří spíše předposlední místo, nepočítáme-li pobočky, potom dokonce až čtvrté od konce.

Z prvního období činnosti moravskotřebovské *OPM* se příliš materiálů nezachovalo. *Soupis zařízení* z roku 1925 ji vnímá jako čerstvě založený spolek, jehož činnost se vlastně rozbíhala. Navíc se na výrazně německém Moravskotřebovsku nemohla opřít ani o příliš velký počet jiných českých institucí sociální péče – ty se v roce 1925 daly spočítat na prstech jedné ruky. Mimo čerstvě založenou *OPM* existovala v Moravské Třebové škola *Národní jednoty pro jihozápadní Moravu* a v Trnávce opatrovna *Ústřední matice školské*. Pozitivem

⁷⁸ SOKA Litomyšl, Fond *OPM* Moravská Třebová, nezařazeno.

činnosti OPM bylo to, že již od samého začátku u ní v Moravské Třebové fungovala poradna pro matky s dětmi.⁷⁹

Podstatně lepší období, aspoň co do zachovaných materiálů moravskotřebovské OPM začíná rokem 1932, kdy začíná zachovaná kniha se zápisy schůzí spolku. Tato kniha pak pokrývá celé zbývající období činnosti OPM Moravská Třebová. Obraz, který tak zůstal po činnosti spolku, je relativně komplexní, i když bez jistě těžkých počátečních let.

V roce 1932, kdy vrcholila hospodářská krize, byla česká OPM v Moravské Třebové již slušně fungujícím spolkem, který zvládal umisťovat děti do prázdninových kolonií (své vlastní však pravděpodobně neměl), když v letech 1931 a 1932 do kolonií umístila shodně po pěti dětech, většinou z Moravské Třebové a Trnávky. Rovněž zvládala s úspěchem pořádat ošacovací akce, v roce 1932 tak vybrala 2500 Kč, z nichž bylo nejvíce (1300 Kč) posláno do Trnávky. Takový obnos stačil roku 1932 na ošacení 43 dětí. Na druhou stranu stále existovaly potíže spolku s vhodnými prostorami, OPM se obracela na ruský tábor v Moravské Třebové, jednala o pronájmu místnosti v české obecné škole apod.⁸⁰

V dobách vrcholící hospodářské krize byly přirozeně velkým problémem i peníze, OPM se je např. snažila získat pořádáním charitativního divadelního představení v Trnávce, jak bylo navrženo na schůzi 11. prosince 1932.⁸¹ Důležitou činností OPM byl provoz poraden pro matky s dětmi. Moravskotřebovský spolek nebyl pochopitelně výjimkou a v letech 1932 – 1933 již dokázal vybudovat základní síť takových poraden. Mimo nejstarší v Moravské Třebové v sídle spolku byla velmi dobře v době krize hodnocena poradna v Trnávce, v roce 1933 také v Pěččikově, kde byl prý ovšem problém s „kategorickým chováním matek“⁸². Jindy ovšem nebyly obce k české OPM tak vstřícné, a to dokonce i obce české. Ze dne 12. 3. 1933

⁷⁹ Kolektiv autorů: *Soupis zařízení sociální péče o mládež*, MSP, Praha 1925, str. 137 – 138.

⁸⁰ Celý odstavec viz SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 27. 5. 1932.

⁸¹ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 11. 12. 1932.

⁸² SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 12. 3. 1933

tak pochází návrh žalovat Vranovou Lhotu a Okresní úřad za nespolupráci.⁸³ V roce 1933 byla ovšem OPM chválena za stále sílící činnost.⁸⁴ Několikrát již bylo zmíněno jméno městyso Trnávka, není to náhodné. Začátkem 30. let byla Trnávka skutečně hlavní oporou činnosti moravskotřebovské OPM, A to dokonce do té míry, že se schůze vedení spolku konaly právě tam, nikoliv v okresním městě, kde bylo oficiální sídlo. Trnávka také dostávala v období 1932 - 1934 největší podíl na subvencích a přispívala nejvíc na sbírkách. Např. zmíněná ošacovací akce, jejíž výtěžek v roce 1932 představoval hodnotu 2500 Kč, byla z více než poloviny zásluhou a úspěchem Trnávky (1300 Kč)⁸⁵.

2. června 1933 bylo na schůzi zvoleno nové předsednictvo, v čele spolku se ocitl František Rozmanič. Jeho cílem bylo dále zintenzivnit propagaci spolku a více se zaměřovat na medicínské problémy. Minimálně v roce 1934 se předpoklad povedlo naplnit. Už od podzimu 1933 fungovala zdárně i poradna v Pěčíkově, která se následujícího roku stala tak úspěšnou, že přidělené prostředky nestačily všechny zájemce uspokojit. Nezájmem trpěla naopak poradna v okresním městě. V období podzimu 1933 je doložena úspěšná spolupráce OPM s německou sesterskou organizací BJF ve věci pojízdné zubní ordinace a její propagace oběma spolky.

Největším problémem menšinové OPM byly pochopitelně finance, přesněji řečeno dluhy. Výjimkou nebyla ani Moravská Třebová, kde obrovský dluh souvisel s nákladnou stavbou dětského domova. Ta byla dokončována v roce 1934 a dluh tehdy činil šestinásobek celkového jmění spolku (72000 Kč dluhu, oproti jmění necelých 13 tisíc Kč). Jak se ukázalo, z tohoto dluhu se již před druhou světovou válkou nedostala. Jen v roce 1933 měla schodek větší než 16000 Kč, nepočítaje v to výdaje na dětský domov (40000 Kč).⁸⁶

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 12.3.1933.

⁸⁵ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 27. 5. 1932.

⁸⁶ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 8. 4. 1934 a 30. 5. 1934.

Do roku 1934 spadá několik významných událostí, z nichž zde budou připomenuty dvě. Jednak se počínaje květnem 1934 začalo uvažovat o čtvrté poradně v Bohdalově, především však byl otevřen *Okresní dětský domov (ODD)* – stalo se 5. 11. 1934.⁸⁷

Na zimu 1934 – 1935 spadalo vybavování ODD, které postupovalo zdárně. Bohužel byl velkým problémem počet dětí, jejichž umístování v zařízení postupovalo pomalu. V únoru 1935 v něm bylo umístěno teprve patnáct dětí⁸⁸.

Rozsáhlou akcí zimy 1935 se stala sbírka na *Dětský den*, která vynesla 1570 Kč⁸⁹. Stalo se tak i díky širokému pojetí této akce, byla totiž provedena v osmi obcích moravskotřebovského okresu. Další události počátku roku 1935 nebyly tak radostné. Jednak byla pro trvající nezájem dočasně uzavřena poradna pro matky v Moravské Třebové, jednak se odstěhoval předseda Rozmanič, který byl přeložen do Brna. Jeho nástupcem se 5. 5. 1935 stal Zdeněk Kurz. Neméně nepříjemný byl prohraný spor s ruským táborem ohledně místností, které OPM užívala. Spor prohrála a od podzimu 1935 sídlila na Jevíčské ulici. Velkou akcí roku 1935 se stalo očkování proti záškrtu, probíhají od léta, které přineslo očkování 79 dětem. Od podzimu 1935 byla obnovena činnost mateřské poradny v okresním městě, která ovšem i nadále počtem svých zájemkyň pokulhávala za Trnávku (v březnu 1936 např. byl konstatován stav sedmi až devíti matek v Moravské Třebové, Trnávka zaznamenávala asi trojnásobný zájem)⁹⁰.

Sbírkou na Dětský den patřily k nejméně úspěšným vždycky, největšího úspěchu však OPM dosáhla v zimě roku 1936, kdy bylo při této akci vybráno přes 1700 Kč, o vítězství se přibližně podělily Moravská Třebová a Trnávka. V závěru roku 1936 zasáhla OPM i technická modernizace vybavení – spolek se směl stát spolujednatelkou filmového přístroje

⁸⁷ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 5. 11. 1934.

⁸⁸ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 22. 2. 1935.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 2. 3. 1936.

OSS, na což byl potřeba příspěvek 1100 Kč. OPM byla schopna tehdy nabídnout 500 – 1100 Kč, jak celá záležitost skončila, nevíme.

Poslední předválečný zápis je datován na den 24. ledna 1938 .a řeší běžnou agendu (úprava zahradního koutku ODD, dar 8000 Kč (jistě přišel zadluženému spolku velmi vhod) apod. Z dubna 1938 je ještě zachována zpráva o schůzi OPM v Trnávce, na níž bylo zvoleno poslední předválečné předsednictvo. Až do Mnichova byl předsedou spolku Zdeněk Kurz, místopředsedou František Friedl, pokladníkem Karel Vašíček, členů správního výboru OPM bylo mimo ně dalších devět lidí. Nepřekvapí, že většina z nich, celkem pět, pocházela z Trnávky.

Na závěr popisu předválečné činnosti OPM Moravská Třebová lze přiblížit její stav podle 26ti stránkové výroční zprávy za rok 1937. OPM dosáhla úctyhodného počtu 291 členů, a to ještě zaznamenala pokles v posledním období. Členem spolku byl statisticky téměř každý osmý Čech v okrese Moravská Třebová. 26 členů stále působilo od samého začátku činnosti, to znamená téměř čtrnáct let. Svě členstvo soustředila moravskotřebovská OPM především do Moravské Třebové (120 členů) a Trnávky (91 členů), za zmínku stojí ještě Lázy a Pěčíkov, shodně se 16 členy OPM. Ve zbylých vesnicích se jednalo pouze o jednotlivce, členové OPM byli ve třech zbývajících českých obcích Moravskotřebovska (Petrůvka, Bohdalov, Unerázka), ale i v pěti německých (mimo okresního města stojí za zmínku Horní Rudná a Mladějov). O úspěšné činnosti svědčil zvyšující se obnos peněz, vybraných na sbírkách – výroční zpráva dokumentuje Dětské dny v letech 1933 – 1937. U nich došlo k nárůstu z 1105, 25 Kč v roce 1933 na 2019,10 Kč o čtyři roky později. Počet poraden pro matky s dětmi se přes úvahy o nové poradně v Bohdalově už zvýšit nepodařilo, byly stále pouze tři, z nichž nejhůře navštěvovaná byla moravskotřebovská, nejlépe kupodivu poradna v malém Pěčíkově. Mimo to provozovala OPM devět stravovacích stanic – dvě v okresním městě, dále pak v Trnávce, Bohdalově, Horní Rudné, Křenově, Mladějově, Pěčíkově a Rozstání. Nejvíce

OPM trápila nezdravá kancelář (měla být nahrazena novou úřadovnou v prostorách dětského domova) a silný dluh. V roce 1937 měla OPM Moravská Třebová příjem kolem 221 tisíc Kč, výdaje 176 tisíc Kč, celkové jmění těsně před koncem činnosti spolku činilo 172 tisíc Kč.⁹¹

Jak přesně dopadla na moravskotřebovskou OPM mnichovská krize a následný zábor Sudet, to z přímých výpovědí členů nevyplývá. Jisté je, že počátkem října 1938 *Okresní péče o mládež v Moravské Třebové* musela přerušit poměrně dobře se rozvíjející činnost a okresní město na Hřebečsku opustit, i když jak se ukázalo, jen dočasně. V okrese Moravská Třebová se zábory neomezily jen na většinově německé obce, zabráný byly i většinově české Lázy a především Trnávka, která představovala skutečné srdce činnosti moravskotřebovské OPM. Na zbylém území moravskotřebovského okresu nepřicházela již pochopitelně činnost samostatné OPM v úvahu, jednalo se jen o několik malých vesnic.

ČINNOST OPM MORAVSKÁ TŘEBOVÁ PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE

V důsledku poválečného odsunu německého obyvatelstva se úplně změnil charakter moravskotřebovského okresu, který byl během velmi krátké doby úplně téměř počeštěn. Ze změněné situace vyplývaly i nové úkoly spolku, podobné těm, které musela řešit i svitavská OPM. Jelikož už nebyla obnovena německá BJK, připadla na český spolek např. péče o německé děti. Byly budovány nové poradny, jak v místech, známých už z předválečné činnosti, tak v úplně nových lokalitách, dříve německých. Celá tato činnost probíhala za stálého přísunu nových českých obyvatel, sama OPM téměř rok působila coby obnovovací výbor.

Schůze OPM Moravská Třebová v poválečné době měly intenzivní tempo. První schůze obnovovacího výboru OPM se konala sice již 29. srpna 1945, další však až 19.

⁹¹ Celý odstavec viz SOKA Litomyšl, Fond OPM Moravská Třebová, *Výroční zpráva o činnosti OPM za rok 1937.*, str. 1 – 19.

listopadu, aby se po tomto datu činnost spolku zintenzivnila. Když se 23. června 1946 konala první valná hromada obnovené OPM, šlo již o sedmou schůzi od obnovení činnosti.

Přímý impuls k obnovení moravskotřebovské OPM vydala OPM v Jevíčku, která chtěla především zajistit majetek někdejší OPM a znovuotevřít *Okresní dětský domov*.⁹² Prvním poválečným předsedou byl na této schůzi zvolen Dr. Oldřich Dračka, kontinuitu se starým spolkem představoval pokladník Karel Vašíček. V roce 1945 šlo skutečně především o obnovování jednotlivých odborů, jedinou větší sbírku představoval *Vánoční strom republiky* v prosinci. OPM při ní spolupracovala poprvé i s armádou a dělnictvem ve městě.

Od února 1946 je jako předseda uváděn Eduard Hrazděra, který jím ale zůstal jen do léta – na první valné hromadě nové OPM v červnu byl zvolen opět Dr. Dračka.⁹³ To se již moravskotřebovská OPM zapojila stejně jako její svitavská sestra do zajištění pobytu skupiny jugoslávské mládeže na Hřebečsku.

23. června 1946 tedy byla znovu zahájena činnost *Okresní péče o mládež v Moravské Třebové*, a to za účasti třiceti členů. Ještě 3. července 1946 byla na další schůzi projednávána možnost zřízení nové prázdninové kolonie a stálého tábora v Boršově a návrh na stavbu nových jeslí.⁹⁴ K tomu už ale nedostala OPM čas. Sama pět měsíců vůbec nezasedala, aby se sešla až u příležitosti druhého *Vánočního stromu republiky* dne 4. prosince 1946. Bohužel u této schůze konstatuje zápis nečekaně malou účast.

Od schůze 30. ledna 1947 začíná poslední období moravskotřebovské OPM, která od této schůze řeší možnost svého zestátnění. Předseda Dr. Dračka na této schůzi rezignoval, řízením spolku byl pověřen Dr. Lang. Nedařilo se ani jinak – OPM například neměla obdržet nic z pomoci UNRRA.

Od 28. května 1947 je uváděna již jako spolek v likvidaci. To s sebou přineslo těžkosti ohledně osudu poraden a ostatních zařízení, činnost byla navíc ztížena epidemií TBC. Na

⁹² SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze Obnovovacího výboru dne 29. 8. 1945.

⁹³ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 23. 6. 1946.

⁹⁴ SOka Litomyšl, fond OPM Moravská Třebová, kniha č. 1, schůze dne 3. 7. 1946

schůzi 22. června bylo opět potvrzeno postátnění činnosti spolku za účasti hosta ze ZÚPM. OPM v roce 1947 mimo otázek likvidace spolku nejvíc zaměstnávala adaptace dětského domova, který už neměla využívat sama, ale jako část odboru ONV.

Od začátku roku 1948 (schůze 8. ledna) je každá schůze provázena zprávami o likvidaci OPM, což se opakuje až do léta. Poslední schůze moravskotřebovské OPM pod starým názvem proběhla 8. června 1948, poté je označována jako *Komise ONV – OPM*, v prosinci 1948 mizí jméno *Okresní péče o mládež* definitivně a pokračuje jako subkomise sociální péče ONV až do roku 1950, poslední zaznamenaná schůze nese datum 6. června 1950. Okresní dětský domov prokazatelně fungoval až do roku 1952.

STAV FONDU OPM MORAVSKÁ TŘEBOVÁ

Z Moravské Třebové pochází poměrně méně materiálů o činnosti české *OPM* než například z Jevíčka nebo Litomyšle, stále však dostatečně na to, abychom mohli snadno rekonstruovat osudy tohoto spolku. Celkem se jedná o 9 knih (č. 1 - 9) a 36 spisů (č. 10 – 45). Jde o materiály v drtivé většině z poválečného období, u spisů výlučně (s jedinou výjimkou, kterou představuje spis *Děti u OPM (u pěstounů)*, označený číslem 44). I ten je ale převeden až do poválečných let a pokrývá tak rozsáhlé časové období 1934 – 1950.

O činnosti předválečné OPM, která byla podrobněji popsána výše, pojednává kniha zápisů o schůzích (kniha č. 1). Jde pravděpodobně o nejlépe a nejpodrobněji vedenou knihu jakéhokoli spolku OPM na Svitavsku, která se zachovala. Druhou knihu představují oběžníky ČZPM, resp. ÚZPM, procházející obdobím 1930 – 1937. Sedm zbylých knih je velmi monotematických, jedná se výlučně o podací protokoly, dvě první knihy se ještě týkají předválečného spolku, dalších pět(!) řeší již poválečnou činnost.

Spisy moravskotřebovské OPM mají oproti knihám charakter velmi různorodý, vcelku však podružný. Mezi výjimky se především řadí spis č. 10, který se zabývá obnovovací

činností spolku po druhé světové válce. Stejný, snad ještě větší význam má spis výročních zpráv moravskotřebovské OPM z období 1946-48. Většinou se však spisy týkají jednorázových akcí poválečné OPM různého charakteru (např. č. 13 – odsun německých dětí z okresu, č. 20 – akce UNRRA na Moravskotřebovsku, č. 31 – Potravinový dar USA a Kanady nebo č. 36 – přidělení domu č. 147).

Nejvýznamnějším zachovaným dokumentem je výroční zpráva spolku z roku 1947, zachovaná v několika exemplářích, jinak se jedná převážně o nejrůznější oběžníky z doby předválečné i poválečné a o agendu dětského domova v Moravské Třebové. V souvislosti s činností jevíčské pobočky je zmíněna mise kanadských unitářů, kteří navštívili Jevíčko. Moravská Třebová se v poválečné době rovněž mohla pochlubit spoluprací se severoamerickými organizacemi. Dokonce ještě v březnu 1948 proběhla ve městě stravovací akce z darů Americké pomoci ČSR. Jinak se jednalo především o dodávky kanadského a amerického obilí (potvrzen příjem 16 pytlů mouky z USA roku 1947) nebo o ošacovací akce let 1946 – 1947.

Německá BJJ v Moravské Třebové

Poslední ze čtyř spolků, které působily v rámci většinového obyvatelstva, v tomto případě mezi Němci na Moravskotřebovsku. Ti zde tvořili většinu v drtivé většině obcí, jak jsme již poznali v kapitole o české menšinové OPM. Ta se musela spokojit s větší podporou jen v oblasti Pěčíkova a Trnávky. Poměry moravskotřebovské BJJ samozřejmě tak nepříznivé nebyly, naopak se mohla spolehnout na velkou podporu veřejnosti i okresního tisku. Přesto nedosáhla takových úspěchů jako sesterská BJJ ve Svitavách.

Zprávy o činnosti BJJ Moravská Třebová jsou jen velmi málo podrobné a v zásadě útržkovité. Její fond v SOkA Litomyšl vlastně neexistuje, a tak hlavními prameny pro

informace o její činnosti jsou oba soupisy zařízení, jak ministerský z roku 1925, tak Tvrdoňův z roku 1934. Dále zůstaly zachovány dvě výroční zprávy, které ovšem nejsou zdaleka tak podrobné, jako třeba u českého spolku. První období činnosti BJJ Moravská Třebová od roku 1913 tak bohužel není možno příliš dobře rekonstruovat.

Alespoň stručnou shrnující bilanci prvního desetiletí moravskotřebovské BJJ přináší *Soupis zařízení* z roku 1925. Podle něj již v roce 1924 existovala základní zařízení *Bezirksjugendfürsorge*, která pro tyto spolky byla typická. BJJ Moravská Třebová sídlila ve Farní ulici, č. 14, kde byly umístěny i její pobočné instituce – poradna pro matky s dětmi (*Mutterberatungsstelle*), školka (*Volkskindergarten*) a denní útulek (*Tagesheimstätte*). BJJ provozovala přibližně polovinu německých zařízení pro péči o mládež v tomto okrese, mimo ní zde působila především *Kongregace Školských sester*, v jejíž správě byla rovněž soukromá školka a útulek. Co však ještě moravskotřebovská BJJ vybudováno neměla, byla síť mateřských poraden. Mimo jediné zmiňované v Moravské Třebové uvádí *Soupis zařízení* ještě poradnu v Křenově.⁹⁵ Vlastní údaje spolku připočítávají i poradny v Trnávce a Chornicích, o nichž se *Soupis zařízení* nezmiňuje. Rozpor může být snad vysvětlen tím, že i podle záznamů spolku byly tyto dvě poradny založeny v roce 1924 a byly tedy úplně „čerstvé“, tak čerstvé, že byly zřízeny až po uzávěrce *Soupisu zařízení*.

První výroční zpráva, datovaná rokem 1931, uvádí jmenovitě předsednictvo, bohužel bez dat nástupu do funkcí nebo údajů o volbách. Předsedou BJJ Moravská Třebová byl v roce 1931 Viktor Kössler, mimo to byl znám ještě čestný předseda Eduard Bruch, pravděpodobně zakládající předseda spolku. V BJJ fungovali tři místopředsedové – Kurt Goldschmied, Franz Schubert a Hermann König, tajemníkem byl Josef Kunzfeld, pokladníkem Franz Hlawatsch.⁹⁶

Tato výroční zpráva uvádí i přehled mateřských poraden, které si BJJ Moravská Třebová vybuďovala. Původně šlo o jediné zařízení, umístěné logicky v sídle spolku

⁹⁵ Kolektiv autorů: *Soupis zařízení 1925*, str. 137 - 138

⁹⁶ SOKA Litomyšl, Fond OPM Moravská Třebová, *Jahresbericht der BJJ 1931*.

v Moravské Třebové. Tato poradna vznikla už roku 1913, při založení samotné BJF. K rozšíření mateřského poradenství došlo až po vzniku Československa a překonání poválečné krize. V roce 1924 tak byly založeny pobočky v Křenově, Trnávce a Chornicích. Jejich umístění zaslouží pozornost, protože výmluvně hovoří o částečně nacionálním poslání BJF. Poradna v Trnávce byla v území, kde už Češi dosáhli většiny obyvatelstva a měla nepochybně chránit zbývající německé obyvatele Trnávky a jejího okolí. Poradna v Chornicích zase zastupovala činnost tehdy ještě chybějící BJF v jevíčském okrese. Stala se také jedinou poradnou, o níž moravskotřebovská BJF přišla, a to po roce 1930, kdy byla založena BJF i v okrese Jevíčko. Ta pak sídlila právě v Chornicích. Ve druhé polovině 20. let přibýly pak tři další poradny – Staré Město (1927), Dlouhá Loučka (1927), Rychnov (1928). Ty už působily na území, kde soupeření s Čechy nebo ochrana okrajových částí německého ostrova nestály na prvním místě. Poslední osmou poradnou, působící v roce 1931, se stalo zařízení v Třebářově, pro které platí totéž.

Mateřské poradny jsou hlavním tématem i ve druhé výroční zprávě z roku 1934 – ta jich uvádí dokonce devět. Je to počet, který je v rozporu s Tvrdoněm (ten opakuje ve svém soupisu poradny, existující již v roce 1931), což je ale snadno vysvětlitelné tím, že poslední dvě zřejmě nepůsobily příliš dlouhou dobu, resp. vznikly až po vydání Tvrdoňova soupisu. Velkou předností výroční zprávy za rok 1934 je přesné vymezení obvodů působnosti jednotlivých poraden, které je uvedeno následovně. Šlo o tato zařízení (za číslem sídlo poradny, za pomlčkou spádové obce):

1. Moravská Třebová – Sušice, Udánky, Linhartice
2. Dlouhá Loučka
3. Křenov – Březina, Šnekov, Slatina, Janůvky, Horní Rudná, Přední Arnoštov
4. Staré Město – Dětrichov, Radišov
5. Rychnov na Moravě – Mladějov

6. Třebářov – Petrušov, Koruna
7. Trnávka – Rozstání, Radkov, Malíkov, Pacov
8. Boršov – Útěchov
9. Kunčina – Nová Ves⁹⁷

Poslední dvě poradny, boršovská a kunčinská, byly tedy nejspíše založeny v roce 1934. Mimo devíti poraden měla BJJF Moravská Třebová ve vlastnictví ještě domov pro kojence a malé děti (*Säuglings- und Kleinkinderheim*), školku (*Kindergarten*) a denní dětský domov (*Tagesheimstätte*). Moravskotřebovská BJJF tak byla v polovině 30. let již schopna zajistit odpovídající péči pro drtivou většinu obyvatelstva okresu. V roce 1934 bylo v její péči více než 550 dětí (počet během roku kolísal), o které se staralo 410 členů BJJF. I do tak silného spolku (i když počet členů BJJF Svitavy byl dvojnásobný) však pronikly stížnosti na krizi, která průmyslové části Hřebečska těžce zasáhla. Velkým problémem byla v polovině 30. let i epidemie dyftérie, na kterou si výroční zpráva rovněž stěžuje.

Koncem moravskotřebovské BJJF se stala mnichovská dohoda a následující odstoupení Sudet Třetí říši. V nacistickém Německu byly spolky dobrovolné péče o mládež rozpuštěny, po válce v Československu již jejich obnova nebyla připuštěna. Po přechodném období, kdy byly zbývající německé děti v péči české OPM, bylo německé obyvatelstvo vysídleno a tím definitivně zmařena možnost působení jakékoli obdoby *Bezirksjugendfürsorge*.

⁹⁷ SOKA Litomyšl, Fond OPM Moravská Třebová, *Jahresbericht der BJJF 1934*.

Ostatní spolky o mládež v rámci dnešního Svitavska

Ačkoliv bylo téma práce omezeno na čtyři soudní okresy, které pokrývaly jasnou většinu dnešního Svitavska, přesto z jejího rámce nelze úplně vynechat ani zbývající OPM, které v rámci dnešního okresu Svitavy působily. Pochopitelně nebude již možné zpracovat tuto kapitolu do takové míry podrobností, jako tomu bylo v předchozích případech, zejména u českých spolků. Jednak se jedná o oblast, která patřila do rámce dnešního Svitavska pouze zčásti – to je případ jevíčského okresu. Druhý a možná ještě vážnější důvod spočívá malé míře informací, která se zachovala o činnosti německých spolků v okresech s menšinovým podílem německého obyvatelstva. Druhá poznámka platí pro *Bezirkshjugendfürsorge* v soudních okresech Litomyšl, Polička a Jevíčko. Ty byly všechny založeny až počátkem třicátých let (1930 BJF v Chornicích, o rok později spolky v Jedlové a Opatově) a působily tak relativně velmi krátce, pouhých sedm, resp. osm let.

Okresní péče o mládež v Jevíčku

Nejmenší sledované město dnešního okresu Svitavy, Jevíčko, se nachází na východě okresu, v oblasti zvané Malá Haná a žije v něm kolem 3000 obyvatel. Vzhledem ke své velikosti nebylo samozřejmě nikdy centrem politického okresu, pouze okresu soudního.

V dobách první republiky a existence zemského zřízení patřilo do politického okresu Moravská Třebová. Na rozdíl od ní a od Svitav se však jednalo o město s českou většinou, takže česká OPM zde měla úkoly mnohem podobnější těm, které řešili v Litomyšli a Poličce, než problémům svitavské OPM.

Základy budoucí OPM v Jevíčku byly zřízeny roku 1911 v podobě takzvaného *Sirotčího sboru pro soudní okres Jevíčko*, ve kterém byly zastoupeny sirotčí rady obcí politického okresu Jevíčko a který byl členem *České komise pro ochranu a péči o mládež* v Brně⁹⁸. Protože v Litomyšli a Poličce byly české *Okresní péče*, resp. jejich předchůdci, založeni až později (1913 v Poličce, 1915 v Litomyšli), stejně jako německé BJJF ve Svitavách a Moravské Třebové, je to právě jevíčská česká OPM, komu patří primát nejstaršího spolku sociální péče v moderním okrese Svitavy.

Sbor se roku 1921 změnil v klasickou *Okresní péči o mládež*, která pak v Jevíčku existovala až do roku 1948, kdy byly *Okresní péče* zrušeny a agendu jevíčské OPM převzal ONV v Moravské Třebové. Činnost jevíčské *Okresní péče* je poměrně dobře zdokumentovaná srovnáme-li ji například se svitavskou pobočkou. Existuje například téměř kompletní soubor účetních knih z let 1912 – 1946 (celkem 26 knih), několik soupisů evidence dětí, množství korespondence z celého období existence apod. Mezi nejzajímavější spisy z historie OPM v Jevíčku patří např. údaje o repatriaci francouzských (1929 – 1930) a rakouských (1932 – 1938) dětí, spisy o pomoci dětem politických vězňů z poválečného období a o poválečných rekreačních pobytech.

V polovině 20. let byl v Jevíčku postaven *Okresní dětský domov*, z jehož stavby a provozu se rovněž zachovala rozsáhlá dokumentace, a který pak přežil i samotnou OPM a byl prokazatelně provozován ještě v roce 1950. Jevíčská OPM spolupracovala s okolními městy a děti, o které se starala tak mohly navštěvovat například zařízení v Mohelnici nebo Velkých

⁹⁸ Městské muzeum a galerie ve Svitavách, *Fond Péče o mládež v městech okresu Svitavy*, str. 41.

Losinách. Na zemské úrovni stojí za připomenutí účast jevíčské OPM na výstavě sociální péče, pořádané ČZPM v Brně ve dnech od 26. srpna do 2. září 1922, která se sama prezentovala jako přehlídka aktuálního stavu sociální péče na Moravě.⁹⁹ V konkurenci sedmnácti českých OPM z celé Moravy se prezentovala diagramy vývoje počtu vydržovaných spolkem, spolu s knihou podělování dětí od r. 1920. Katalog výstavy uvádí v případě jevíčské *Okresní péče* i bohatou fotografickou dokumentaci – tak byla zobrazena kancelář spolku, útulny, poradna pro matky s dětmi, školka *Národní jednoty* i detaily z každodenního života dětí¹⁰⁰.

Německá BJF v okresech Litomyšl, Polička a Jevíčko

Podstatně méně informací se zachovalo k činnosti německých menšinových spolků *Bezirksjugendfürsorge*, tedy o pobočkách z Jevíčka, Litomyšle a Poličky. Pro takovou situaci existuje několik vysvětlení. První z nich samozřejmě spočívá v německém charakteru spolků. V českém tisku nebyla jejich činnost reflektována téměř vůbec (s jistou výjimkou poličské BJF, která byla zmiňována v poličském listu *Jitřenka*). V podmínkách německé menšiny v příslušném okrese byla propagace BJF omezena na tisk nejbližšího okresního města s německou většinou, jako např. *Zwittauer Nachrichten* ve Svitavách. Už tak malý prostor pro prezentaci menšinových BJF je ještě dále zúžen velmi pozdním datem jejich založení, připomeňme, že v roce 1925 ještě ani jedna z těchto okresních organizací ještě neexistovala. Třetí faktor, omezující rozsah agendy tří jmenovaných organizací, je malý počet cílových osob. V okresech Jevíčko, Polička a Litomyšl žilo *dohromady* jen asi 25000 Němců, čímž se

⁹⁹ KALLAB, Jaroslav Dr.: Historický vývoj sociální péče o mládež, Brno 1923, str. 1.

¹⁰⁰ KREJČÍ, Dobroslav Dr. a kol.: *Průvodce po výstavě sociální péče o mládež v Brně*, Brno 1922, str. 111.

všechny tři okresy vyrovnají jen stěží i samotnému Svitavsku. Přesto lze několik základních informací o německých menšinových péčích říci.

Jevíčská BJF byla založena v roce 1930 a její početní stav nebyl nijak malý. *Soupis zařízení* se stavem z roku 1934 uvádí pro BJF okresu Jevíčko celkem 172 členů, což je číslo, překonávající svitavskou OPM při zhruba stejném početním stavu menšiny v okrese o třicet členů. Na druhou stranu zaostává jevíčská BJF za českým spolkem z Moravské Třebové, která rovněž disponoval potenciální základnou kolem 2500 příslušníků menšiny. České spolky ze Svitav a Moravské Třebové měly ovšem proti jevíčské BJF výhodu v příslušnosti k národu, který ve státě i zemi byl národem vládnoucím, navíc v době vydání statistiky působily již dvakrát tak dlouhou dobu. V podmínkách menšiny smíšeného okresu, příslušnosti k nepodporované národní menšině a krátkého času k dokonalému etablování spolkových zařízení lze početní stav jevíčské BJF považovat za velký úspěch německé menšiny Jevíčka. Jejím sídlem se staly Chornice, což je volba naprosto logická vzhledem k velikosti této vesnice a významu Chornic na samotném kraji německého Hřebečska. Již před založením chornické BJF fungovala v Chornicích (od roku 1924) mateřská poradna BJF Moravská Třebová. Jde o hmatatelný důkaz toho, že německé Jevíčko bylo před založením vlastní BJF zájmovou oblastí moravskotřebovského spolku. A to dokonce oblastí prvořadého významu – chornická poradna byla spolu s ústavy v Křenově a Trnávce mezi prvními takovými institucemi moravskotřebovské BJF. Jmenovaná poradna pochopitelně přešla po roce 1930 do majetku BJF Chornice a stala se k roku 1934 jediným jejím zařízením tohoto druhu. Při velikosti ostatních obcí Jevíčka s německou většinou můžeme existenci jedné poradny považovat za vyhovující stav.

Sídlem německé *Bezirksjugendfürsorge* v okrese Litomyšl se stal Opatov. K jejímu založení došlo roku 1931, tedy opět v poslední vlně zakládání spolků pro péči o mládež. Jak dosvědčují i zprávy *Zwittauer Nachrichten*, byly před založením vlastního spolku BJF pro

okres Litomyšl centrem pro německé obce Litomyšlsko Svitavy. V roce 1925 existovalo v německých obcích litomyšlského okresu jediné zařízení sociální péče, sirotčinec *Institut der Schulschwestern O.S.F.* v Koclířově. Ten měl kapacitu 50 chovanců, založen byl těsně před koncem první světové války v roce 1918.

Opatov jako centrum BJJF byl logickou volbou. Tato obec se nachází k Svitavám nejbližší, s jejich severním předměstím Moravským Lačnovem stavebně souvisí Český Lačnov, který byl osadou Opatova. Navíc byl ze všech německých obcí Litomyšlska Opatov největší. K založení BJJF v Opatově došlo až v roce 1931, v rámci závěrečné vlny zakládání těchto spolků. Do jejího obvodu patřilo kolem 13 tisíc Němců z území kolem severozápadní hranice Svitavska. Přesných informací o činnosti litomyšlské (opatovské) BJJF se zachovala nejméně ze všech spolků. V největším počtu případů jde o zprávy o běžné činnosti, především sbírkové, které přinášely *Zwittauer Nachrichten*, bezpečně již od roku 1931. Tisk v Litomyšli se opatovské BJJF nevěnoval, svitavský sice místy ano, ale hlavní část jeho pozornosti pochopitelně poutala svitavská BJJF. Jednou z mála výjimek ze skromné činnosti BJJF v okrese Litomyšl představují tak přednášky o péči o mládež, konané v roce 1933. Hlavním pořadatelem byla BJJF v Jedlové (okres Polička), většinu účastníků však tvořily obce okresu Litomyšl, dá se tudíž předpokládat úzká spolupráce mezi oběma menšinovými německými spolky¹⁰¹. V roce 1934 uvádí Tvrdoň, že opatovská BJJF dosáhla již 174 členů. Toto číslo je sice daleko vyšší než v případě Poličky, v absolutních číslech se však sotva vyrovná českým menšinovým OPM v Moravské Třebové a Svitavách nebo německé BJJF Chornice. Ty však dosáhly podobného počtu při zhruba šestinovém počtu potenciálního členstva, byly tedy úspěšnější. Je ovšem otázkou, kam se vývoj mohl ubírat, kdyby nedošlo k mnichovským událostem. BJJF Opatov (poněkud méně pak i BJJF Jedlová) měly potenciál k tomu, dohnat

¹⁰¹ SOkA Litomyšl, fond *Okresní úřad Polička*, karton 433, OPM Polička,

organizovaností zavedenější spolky a také vybudovat síť běžných zařízení, jako poraden pro matky s dětmi. V roce 1934 však ani jeden z obou spolků žádné takové zařízení neprovozoval.

Přednášky o činnosti BJF Jedlová jsou jedním z mála dokladů o existenci *Bezirksjugendfürsorge* v okrese Polička. Ten měl pouze něco přes 8000 obyvatel německé národnosti, tvořící většinu v deseti obcích Poličska. Poličský okres byl ještě víc svázán se Svitavami než Litomyšlsko. Stačí připomenout faktické spojení průmyslového centra v oblasti Březové, které v Brnenci a částečně i Německé Bělé, přecházelo do poličského okresu. Dalším podobným příkladem byla Česká Radiměř, spojená stavebně do jediného celku s Moravskou Radiměří. Pro skutečně nezávislou činnost poličské BJF tak zůstalo jen cca sedm obcí, v nichž velkou většinu německého obyvatelstva představovala Jedlová (tam také BJF pro Poličsko sídlila), Limberk a Stašov. BJF pro poličský okres byla založena jako jeden z posledních německých spolků tohoto typu vůbec, až v roce 1931. Bohužel se nepodařilo ani zjistit návštěvnost přednášek o péči o mládež v červnu 1933. Z tohoto údaje by totiž už bylo možné zjistit, jaký dopad BJF dokázala v dobách hospodářské krize na Poličsku získat. Takto se ovšem pohybujeme pouze v rovině dohadů. Určitě se jednalo o slabší spolek než BJF v Opatově – přestože i oběžník OPM Polička uvádí jako autora těchto přednášek jedlovskou BJF, většina přednášek a tedy i jádro činnosti se nacházelo na Litomyšlsku. Antonín Tvrdoň ve své přehledové publikaci uvádí počet členů BJF Jedlová číslem 30. To je jasně nejmenší absolutní počet členů ze všech spolků na Svitavsku. Důvodem může být jednak pozdní vznik spolku, který se za pouhé tři roky nestihl nijak výrazněji etablovat, jednak silné vazby Němců z Poličska na Svitavy. V roce 1934 neprovozovala jedlovská BJF žádnou poradnu pro matky s dětmi ani jiné zařízení. Spolek o třiceti lidech by takového výkonu nebyl nejspíš ani schopen.

Závěr

Na spolicích *Okresní péče o mládež* spočívala během necelého půlstoletí jejich existence hlavní tíha úkolů sociální péče, především vzhledem k jejich zamření, péče o chudé a mládež. Národnostní hledisko přitom nehrálo tak zásadní roli jako okolnost, zda se v tom kterém případě jednalo o spolek většinový nebo menšinový. V Českých zemích tak nalezneme přibližně 330 spolků *Okresní péče o mládež*, působících ve většinovém prostředí, a víc než stovku spolků menšinových, v obou případech českých i německých.

Zatímco spolky z prostředí národně většinového vznikaly již před první světovou válkou, nanejvýš během ní (výjimky existovaly), fenomén menšinových spolků je až záležitostí prvorepublikovou. Ať v tom či onom prostředí, *Okresní péče* vždy hrály i další úlohu, odlišnou od prosté sociální péče – bránily a pečovaly a příslušníky národnostních menšin (v drtivé většině případů o české menšiny v Sudetech) a chránily je proti pokusům o odnárodnění. Na Slovensku a hlavně Podkarpatské Rusi pak přímo navazovaly na téměř civilizační misi Červeného kříže, která v těchto zemích pomáhala odstraňovat alespoň hlavní projevy zaostalosti. Nejzajímavější na působení OPM, a pro dnešek určitě inspirativní, byla myšlenka dobrovolnosti. Zaručovala, že činovníkem OPM bude člověk, kterému skutečně jde o dobro věci – člověk, který zná poměry sociální péče ve svém soudním okrese takřikajíc „jako své boty“, přesně znající jednotlivé případy problémových dětí, jakož i dětí potřebných ochrany.

Oblast dnešního svitavského okresu nepředstavovala zásadní výjimku z právě popsaného pravidla. Zajímavá však byla prolínáním všech podob sociální péče a jejich spolků. Postupem času se jich na tomto území vytvořilo deset (nebereme-li v úvahu to, že jedna obec dnešního Poličska patřila do soudního okresu Skuteč, tři obce soudního okresu Kunštát byly naopak připojeny k Svitavsku až po roce 1949). Z toho tři spolky byly co do

působnosti většinové české (OPM Polička, OPM Litomyšl, OPM Jevíčko), dva většinové německé (BJF Svitavy, BJJ Moravská Třebová), dva menšinové české (OPM Svitavy, OPM Moravská Třebová) a tři menšinové německé (BJF Chornice, BJJ Opatov a BJJ Jedlová).

Na jejich působení lze nalézt společné jevy, a to jak navzájem, tak s celostátním vývojem. Tak pět většinových spolků bylo založeno nejpozději na začátku první světové války, česká menšina se svých OPM dočkala během první poválečné vlny zakládání pohraničních OPM, německá menšina až v závěrečném období zakládání. Podobným jevem byla i propagace většinových spolků v tisku, spojená s menší propagací i sousedních spolků, také však s téměř dokonalou ignorancí činnosti druhé strany, a to i tam, kde by bylo jednoznačně lepší, aby OPM a BJJ spolupracovaly. Případ spolupráce OPM a BJJ v Moravské Třebové ve věci propagace pojízdné zubařské ambulance je tak víceméně ojedinělá.

Věcí, která je typická pro menšinové spolky, byla vysoká organizovanost té které menšiny (u OPM Svitavy, OPM Moravská Třebová a BJJ Chornice dosáhla téměř desetin příslušníků národnosti v okrese), vymyká se pouze BJJ Jedlová, která však byla založena velice pozdě. Jev, který mají společný německé většinové BJJ, byla organizovanost a promyšlenost systému poraden matek s dětmi. Zejména svitavská BJJ v tomto směru dosáhla se svými devíti poradnami téměř dokonalosti. Obě dvě BJJ se v péči o matky s dětmi řadily na přední místa na Moravě.

Bez výjimky všechny spolky sociální péče byly těžce zasaženy hospodářskou krizí třicátých let, kdy si všechny stěžovaly na nedostatečnou výši subvencí. Zejména u menšinových spolků bývalo následkem krize těžké zadlužení, které bylo neodvislé od národní příslušnosti toho kterého spolku (viz případ OPM i BJJ Moravská Třebová, které si na krizi stěžovaly zhruba současně).

Na základě těchto poznatků dojdeme snadno k závěru, že řešení z počátků činnosti spolků péče o mládež, kdy se vytvořily paralelní české a německé struktury, bylo nešťastné. Problémy, kterým musely čelit, si nevybíraly podle národnostního hlediska.

Konečně pak všechny spolky OPM a BJK mají společný nedobrovolný konec své činnosti. Německé spolky byly začleněny do systému sociální péče ve Třetí říši, která dobrovolné péči o mládež nepřála, po její porážce pak neměly šanci na případné obnovení činnosti. Ani u českých spolků, většinových či menšinových, tomu nebylo jinak. Po okupaci Sudet byly některé úplně zbaveny území, kde působily (OPM Svitavy), jiné aspoň části svých zařízení (OPM Polička a její poradna v Baníně). V případech OPM Svitavy a Moravská Třebová šlo vlastně o náhlé přervání úspěšně se rozvíjející činnosti, zbylé tři byly různě omezovány, ať již územně (zmenšení Poličska v době Protektorátu) nebo co do pravomocí (postavení do rámce *Národního souručenství*). Postátnění sociální péče v letech 1947 – 48 pak přerвало činnost i jim. Což je určitě škoda, protože hlavně bývalé menšinové spolky měly velké plány (OPM Moravská Třebová a kolonie v Boršově), které takto byly buď opuštěny, nebo přenechány státním orgánům sociální péče. V dnešním Česku spolky dobrovolnické péče o mládež dozajista chybí a nebyly adekvátně nahrazeny.

Prameny a literatura

Prameny:

Státní oblastní archiv Zámorsk – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli;

Fond Okresní péče o mládež Svitavy

Fond Okresní úřad Moravská Třebová

Fond Okresní péče o mládež Litomyšl

Fond Okresní péče o mládež Moravská Třebová

Fond Okresní úřad Polička

Městské muzeum a galerie ve Svitavách:

Fond Péče o mládež ve městech okresu Svitavy

Moravská zemská knihovna v Brně:

Výroční zpráva o činnosti za rok 1929 České okresní péče o mládež ve Svitavách. Svitavy
/1930/.

Noviny

Zwittauer Nachrichten 1920 – 1938

Schönhengster Jahrbuch 2011, Göppingen 2011

Moravskotřebovský kraj 1946 – 1948

Adresáře

Adressbuch der Stadt Zwittau. Svitavy 1922.

Adressbuch der Stadt Zwittau. Svitavy 1926.

Adressbuch der Stadt Zwittau. Svitavy 1929.

Adressbuch der Stadt Zwittau. Svitavy 1935.

Literatura:

ČAPKA, F. – SLEZÁK, L. – VACULÍK, J.: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce.*, CERM, Brno 2005.

ČESKOSLOVENSKÁ STATISTIKA – svazek 112, Řada XI. (Statistika sociální), sešit 3: *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice Československé v roce 1931, díl I.*, Praha 1935.

ČESKOSLOVENSKÁ STATISTIKA – svazek 150, Řada XI. (Statistika sociální), sešit 4: *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice Československé v roce 1931, díl II.*, Praha 1937.

FASORA, Lukáš: *Problémy systému péče o mládež na Moravě v letech 1921 až 1937.* In: *Vlastivědný sborník moravský*, roč. LIII/2001, sešit 1, s. 24 – 39.

FASORA, Lukáš: *Centralizační trendy v organizaci péče o mládež v historických zemích Československa v letech 1918 – 1938.* In: *Vlastivědný věstník moravský*, roč. LI/1999, sešit 2, s. 156 – 160.

FIKEJZ, Radoslav – VELEŠÍK st., Vladimír: *Kronika města Svitav*, Svitavy 2006.

HEIMATBUCH Zwittau. Heimatkreis Zwittau im Schönhengster Heimatbunde e.v. Göppingen 1974.

CHYTIL, Alois: *Severní Morava a východní Čechy.* In: *Národnostní mapa Moravy*, Litovel 1906.

KALLAB, Jaroslav Dr.: *Historický vývoj sociální péče o mládež*, Brno 1923

KOLEKTIV: *Soupis zařízení sociální péče o mládež v Republice Československé*, Ministerstvo sociální péče, Praha 1925.

KOLEKTIV: *Dvacet let československé ochrany matek a dětí*, Praha 1936.

KREJČÍ, Dobroslav Dr. a kol.: *Průvodce po výstavě sociální péče o mládež v Brně*, Brno 1922.

SLAMINKA, Vladimír: *Národnostní vývoj Československé republiky*, Vyškov 1938

SVITAVY a jejich kraj v budovatelské práci (red. Jan Kopecký). Svitavy 1947.

TVRDOŇ, Antonín: *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v Republice československé. Seznam podle stavu v roce 1934*. Státní úřad statistický Praha 1936.

VELEŠÍK, Vladimír – VELEŠÍK st., Vladimír: *Banín. 720 let malé obce na česko-moravském pomezí*, Svitavy 2011.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ – Moravskotřebovsko, Svitavsko. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2002.

Mimo uvedených zdrojů pojednává na téma sociální péče na Svitavsku i řada dalších prací, které nakonec v práci citovány nebyly. Objevily se však v poznámkovém aparátu původní práce SOČ, a proto by měly být připomenuty alespoň tímto způsobem, i když ze seznamu literatury pro diplomovou práci byly vypuštěny. Jde především o následující díla, která se tématu více či méně dotýkají:

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. sv. II, Ostrava 1968.

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. sv. V, Ostrava 1976.

FRAJDL, Jiří: *Příspěvek k dějinám města Svitav v letech 1918 – 1938*, rukopis z roku 1983, SOA Zámorsk - SOKA Litomyšl, Sběrka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R 272.

RŮŽIČKA, Jindřich a kol.: *Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli. Průvodce po fondech a sbírkách*. Kruh Hradec Králové 1973.

SVITAVY. Dějiny a současnost města (red. Jindřich Růžička). Hradec Králové 1987.

SVITAVY. 700 let města, Brno 1956.

ŠUSTROVÁ, Drahomíra: *Česká menšina ve Svitavách*, rukopis z roku 1983, SOA Zámorsk - SOKA Litomyšl, Sběrka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R 271.

Přílohy

Textové přílohy

Průběh šíření českých organizací OPM i německých BJK do roku 1925:

<i>Rok</i>	<i>České OPM</i>	<i>OPM v Čechách</i>	<i>OPM na Moravě</i>	<i>OPM ve Slezsku</i>	<i>Německé BJF</i>	<i>BJF v Čechách</i>	<i>BJF na Moravě</i>	<i>BJF ve Slezsku</i>
<i>Před r. 1908</i>	<u>9</u>	3	5	1	<u>18</u>	18	0	0
<i>1908</i>	<u>6</u>	1	5	0	<u>8</u>	8	0	0
<i>1909</i>	<u>5</u>	5	0	0	<u>3</u>	3	0	0
<i>1910</i>	<u>24</u>	23	1	0	<u>9</u>	9	0	0
<i>1911</i>	<u>30</u>	23	7	0	<u>16</u>	15	1	0
<i>1912</i>	<u>46</u>	12	34	0	<u>16</u>	10	5	1
<i>1913</i>	<u>19</u>	11	8	0	<u>19</u>	3	15	1
<i>1914</i>	<u>12</u>	10	1	1	<u>9</u>	4	5	0
<i>1915</i>	<u>6</u>	6	0	0	<u>3</u>	3	0	0
<i>1916</i>	<u>21</u>	13	4	4	<u>7</u>	5	2	0
<i>1917</i>	<u>12</u>	10	2	0	<u>14</u>	1	2	11
<i>1918</i>	<u>8</u>	7	1	0	<u>5</u>	3	1	1
<i>1919</i>	<u>6</u>	6	0	0	<u>2</u>	0	1	1
<i>1920</i>	<u>14</u>	12	1	1	<u>1</u>	0	1	0
<i>1921</i>	<u>17</u>	10	5	2	<u>3</u>	1	0	2
<i>1922</i>	<u>9</u>	7	2	0	<u>5</u>	3	1	1
<i>1923</i>	<u>13</u>	11	1	1	<u>1</u>	1	0	0
<i>1924</i>	<u>19</u>	16	1	2	<u>1</u>	1	0	0
<i>1925</i>	<u>2</u>	2	0	0	<u>0</u>	0	0	0

Data jsou zpracována podle Soupisu zařízení sociální péče o mládež v RČS, tedy publikace ministerstva sociální péče z roku 1925, což určuje jejich koncové datum. V několika případech neuvádí Soupis zařízení přesné datum založení příslušné organizace OPM nebo BJF. V českém případě se jedná o soudní okresy Jaroměř a Polná, resp. Zdejší organizace OPM. Přesné datum založení německých organizací chybí v případech soudních okresů Dobruška, Karlovy Vary, Kašperské Hory a Hranice. Do tabulky nejsou zahrnuty polské spolky PRO. Ty existovaly dva, pro soudní okres Český Těšín (založeno v roce 1923) a Fryštát (datum v Soupisu zařízení neuvedeno). Podle této publikace tak v roce 1925 působilo 445 okresních organizací péče o mládež (293 českých, 150 německých a 2 polské).

Spolky, ústavy a zařízení pro péči o mládež v politických okresech Moravská Třebová, Litomyšl a Polička

OBYVATELSTVO OKRESU

Soudní okres	Celkové obyvatelstvo		Češi		Němci		Ostatní	
	1921	1930	1921	1930	1921	1930	1921	1930
Mor. Třebová	27377		2290		25059		8	
Svitavy	25620		2394		23201		25	
Jevíčko	21255		18682		2458		117	
p.o. M. Třebová	73234	76716	22366	24086	50718	51332	150	1298
Litomyšl	47750	46690	34490	33326	13235	12822	25	542
Polička	31996	33070	23278	24391	8709	8245	11	434

SPOLKY

- Spolky pro péči o mládež

Název spolku	Rok založení	Počet členů	Sídlo spolku	Soudní okres	Ústředí
OPM Jevíčko	1911	782	Jevíčko	Jevíčko	ČZPM Brno
BJF Jevíčko	1930	172	Chornice	Jevíčko	DLK Brno
OPM Svítavy	1923	143	Svitavy	Svitavy	ČZPM Brno
BJF Svítavy	1913	812	Svitavy	Svitavy	DLK Brno
OPM	1924	253	Moravská	Mor.	ČZPM

Moravská Třebová			Třebová	Třebová	Brno
BJF Moravská Třebová	1913	410	Moravská Třebová	Mor. Třebová	DLK Brno
OPM Litomyšl	1915	533	Litomyšl	Litomyšl	ČZPM Praha
BJF Litomyšl	1931	174	Opatov	Litomyšl	DLK Liberec
OPM Polička	1912	432	Polička	Polička	ČZPM Praha
BJF Polička	1931	30	Jedlová	Polička	DLK Liberec

Zařízení patřící svitavské OPM:

- Poradna pro matky a děti, Březová nad Svitavou
- PMD, Moravská Chrastová
- PMD, Svitavy
- Okresní dětský domov Svitavy

Zařízení patřící svitavské BJF:

- Mateřská poradna (Mutterberatungsstelle),
Březová nad Svitavou

- MBSt, Gráňdorf (Hradec nad Svitavou)
- MBSt, Kamenná Horka
- MBSt, Horní Hynčína
- MBSt, Javorník
- MBSt, Moravská Radiměř
- MBSt, Sklené
- MBSt, Svitavy
- MBSt, Vendolí
- Tagesheimstätte, Moravská Chrastová

Spolky pro péči o mládeř mimo OPM a BJJ

- Soukromá školka, (něm.), Březová
- „Frohe Kindheit“, Gráňdorf - katolický
- „Frohe Kindheit“, Moravský Lačnov
- „Frohe Kindheit“, Svitavy

Ostatní spolky

- Frauenhilfsverein, Svitavy
- „Soziale Hilfe“-Verein der Caritasfreunde, Svitavy-katolický

ZARÍZENÍ A ÚSTAVY

- Ústavy a zařízení pro péči o mládež (v závorce rok založení)

Útulna kojenců. Svitavy - určena pro děti dělnic z tabákové továrny (1912)

Útulak pro kojence při klášteře Milosrdných sester (něm.) (1904)

Státní škola mateřská, Březová (1921)

Státní škola mateřská, Moravská Chrastová (1927)

Státní škola mateřská, Chrastová Lhota (1928)

Státní škola mateřská, Svitavy (1921)

Mateřská škola (něm.), Svitavy (1873)

Soukromá školka (něm.), Březová nad Svitavou (1906)

Tagesheimstätte, Moravská Chrastová (1929)

Kinderbewahranstalt des Inst. der Barmherz. Schw , Svitavy (1879)

Městský sirotčinec (Waisenhaus), Svitavy (1886)

Waisenasyl des Inst. der Barmherz. Schw. Svitavy (1877)

Noclehárna (Obdachlosenheim), Svitavy (1931)

- Ostatní zařízení

Chudobinec, Grándorf (1912)

Chudobinec, Moravský Lačnov (1892)

Chudobinec, Moravská Radiměř (1900)

Chudobinec, Svitavy (1886)

Městský chudobinec, Svitavy (1880)

Armenhaus der Barmherz. Schwestern, Svitavy (1878)¹⁰²

¹⁰² A. Tvrdoň, Spolky, ústavy a zařízení OPM v ČSR, Státní úřad statistický 1936.

Ukázky agendy menšinové Okresní péče na příkladu OPM Svitavy

Zprávy z valných schůzí OPM:

1) Dopis o ustavující schůzi¹⁰³

Okresní politické správě v Moravské Třebové.

K hořejšímu vyzvání sdělujeme, že zpráva o ustavení, jež se stalo při valné schůzi - povolené výnosem ze dne 18. července tohoto roku č. 18331 - dne 28. července 1923, podána byla dopisem ze dne 16. srpna tohoto roku, přičemž sděleno též jméno představenstva. Je-li nutno, zašleme opis této zprávy.¹⁰⁴

Ve Svitavách dne 27. listopadu 1923

2) Pozvání na valnou schůzi OPM dne 22. 2. 1925¹⁰⁵

Pozvání na řádnou valnou schůzi České Okresní péče o mládež ve Svitavách, která se bude konat dne 22. února 1925 ve dvě hodiny odpoledne v Národním domě ve Svitavách.

- Pořad:
1. Zahájení valné schůze
 2. Čtení zápisu o ustavující valné schůzi
 3. Zprávy činovníků o práci za rok 1924
 4. Zpráva přehlížítelů účtů
 5. Schválení rozpočtu pro rok 1925
 6. Volby - vylosování a doplnění členů správní rady, volba dvou revizorů a jejich náhradníků
 7. Volné návrhy

Volné návrhy musí být dle ustanovení OPM podávány písemně předsedovi OPM nejméně osm dní před konáním schůze.

Hosté vítání!

¹⁰³ SOkA Litomyšl, OÚ M.Třebová, fascikl č. 1438, zpráva č. 23173, z 27. 11. 1923.

¹⁰⁴ Tento dopis přesvědčivě uvádí jako datum založení české OPM ve Svitavách 28. červenec roku 1923. Zpráva sama se však již do dnešních dnů ve stejné složce nezachovala.

¹⁰⁵ SOkA Litomyšl, OÚ M.Třebová, fascikl č. 1438, dopis č. 66; v podstatě stejný obsah pak mají pozvání, i k dalším valným schůzím, jež se konaly 28. 2. 1926, dopis č. 118 resp. dopis č. 166, z 3. 4. 1927.

K této zprávě náleží ještě dopis Okresní správě politické v M.Třebové ze dne 15. 2. 1925, informující o konání schůze

3) Oznámení funkcionářů o I. valné schůzi¹⁰⁶

Okresní správě politické v Moravské Třebové

Česká Okresní péče o mládež ve Svitavách dovoluje si OSP oznámit své funkcionáře, a to členy předsednictva a správního výboru.

Pozn. Nebyli zvoleni všichni členové předsednictva, šlo jen o doplnění SV dle §8 stanov důvodem bylo nedávné datum založení OPM, ke kterému došlo teprve roku 1923, dva roky před schůzi

Členové předsednictva:

dr. Josef Šebesta (tovární lékař, Svitavy) – předseda a zástupce zemského výboru a lékařské komory

František Martinů (obchodník, Svitavy) – místopředseda

Antonín Javořík (účetní Občanské záložny, Svitavy) – tajemník

a členové Jan Tamele (ředitel českých škol ve Svitavách) – zástupce OSP

dr. František Vaněk (okresní soudce ve Svitavách) – zástupce okresního soudu

Správní výbor

a) volení členové

1. František Martinů – obchodník, Svitavy
2. Růžena Haueršmídková – žena vrchního rady státních drah, předsedkyně odbory ochrany matek a kojenců
3. Karla Lásková – dělnice tabákové továrny, Svitavy
4. František Novák – obchodník, Svitavy¹⁰⁷
5. Josef Kopecký – obchodník, Čtyřicet Lánů¹⁰⁸
6. Václav Pazderka – strážmistr četnictva a generální poručník

¹⁰⁶ SOkA Litomyšl, OÚ M.Třebová, fascikl č. 1438, oznámení OPM č. 87, 8. 3. 1925, k. č. 5373.

¹⁰⁷ Prozatím nečinný člen, místo něj byl v SV náhradník

¹⁰⁸ Totéž.

7. Bohumil Švec – telegrafní dozorce
8. František Prudil – obchodvedoucí, předseda odboru ošacovacího
9. Marie Schodková – žena obchodníka, předsedkyně odboru péče rodinné
10. Jan Houheiser – soudní správce
11. Jan Kincl – obchodník, Čtyřicet Lánů
12. Antonín Javořík – účetní Občanské záložny
13. Cyril Voleš – dělník, předseda odboru propagace
14. František Göttler – odborný učitel, předseda odboru dorostového

b) virilisté

1. František Faltys – obchodník, Svitavy, zástupce učitelské řady
2. Antonín Ondroušek – kooperátor, zástupce farního úřadu
3. Antonín Řehulka – obchodník, zástupce okresní nemocenské pokladny
4. dr. Josef Šebesta – viz výše
5. Jan Tamele – viz výše
6. Gabriel Valenta – vrchní berní správce, zástupce Čs. Červeného kříže
7. dr. František Vaněk – viz výše

c) kooptovaní členové

1. Václav Jílek – řídící učitel, Březová nad Svitavou, za odbor Národní jednoty pro Březovou a okolí
2. Josef Hlaváček – řídící učitel, Chrastová Lhota
3. Jan Starman – krejčí, Svitavy, za místní skupinu Družiny válečných poškozenců
4. Josef Žižka – dělník tabákové továrny, za Jednotu čs. legionářů

Revizoři – Josef Richter – obchodník, Svitavy

Čeněk Koutník – inspektor státních drah, Svitavy

Náhradníci – Jaroslav Pešek, účetní banky, Svitavy, a Josef Drástal – účetní, Svitavy

4) Zpráva o II. valné schůzi¹⁰⁹

Předsednictvo spolku

1. předseda František Háb (od 18. ledna 1926), okresní soudce, Svitavy
2. místopředseda František Martinů

¹⁰⁹ SOkA Litomyšl, OÚ M. Třebová, fascikl 1438.

3. pokladník Josef Richter

Správní výbor

a) volení členové

1. František Martinů
2. Viktorie Kacálková
3. Růžena Haueršmídová
4. Václav Pazderka
5. Bohumil Švec
6. František Prudil
7. Marie Schidlová
8. Alois Svoboda
9. Cyril Valeš
10. Antonín Javořík
11. František Göttler
12. Gustav Wehr

b) virilisté

1. František Faltys
2. Antonín Ondroušek
3. Alois Řehulka
4. Jan Tamele
5. František Háb

c) kooptovaní

1. Josef Hlaváček
2. Jan Starman
3. Josef Žižka
4. Jan Škapa
5. Marie Kučerová
6. Josef Kachlík
7. František Kudláček

Revizoři: Čeněk Koutník a Bohumil Švec

Náhradníci: Emil Zelenda a Josef Drástal

5) Oznámení o III. valné schůzi¹¹⁰

Tato schůze se měla původně konat v termínu 13. března 1927, avšak z důvodu onemocnění podstatné části členstva byla přesunuta na 3. duben, kdy se nakonec konala.¹¹¹

Předsednictvo

1. František Háb – předseda
2. Josef Zapletal – místopředseda
3. Josef Richter – pokladník
4. Marie Kučerová – tajemnice

Revizoři

Čeněk Koutník a Bohumil Švec

Náhradníci

Josef Drástal a Emil Zelenda

Správní výbor

a) volení členové

1. Boleslav Martinů
2. Viktorie Kacálková
3. Josef Zapletal
4. Václav Pazderka
5. Bohumil Švec
6. František Prudil
7. Marie Schidlová
8. Alois Svoboda
9. Gustav Wehr
10. Cyril Valeš
11. Josef Richter
12. František Kohoutek

b) virilisté

1. Antonín Ondroušek
2. Jan Tamele

¹¹⁰ K zprávě patří i pozvání na schůzi. Jehož text je však opět takřka totožný s pozváním na I.VS, pročez jej zde neuvádím.

¹¹¹ SOkA Litomyšl, ONV M.Třebová, fascikl č. 1438, oznámení z 10. března 1927.

3. František Háb

c) kooptovaní členové

1. Josef Hlaváček

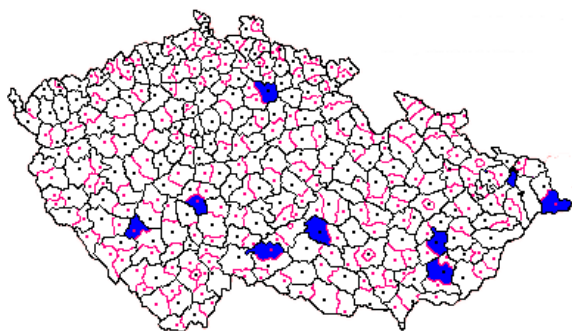
2. František Kudláček

3. Antonín Brož

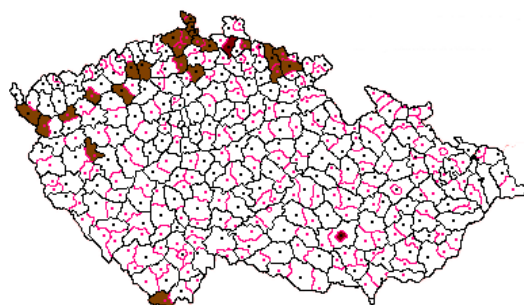
4. Jan Škapa

5. Marie Kučerová

Mapové přílohy

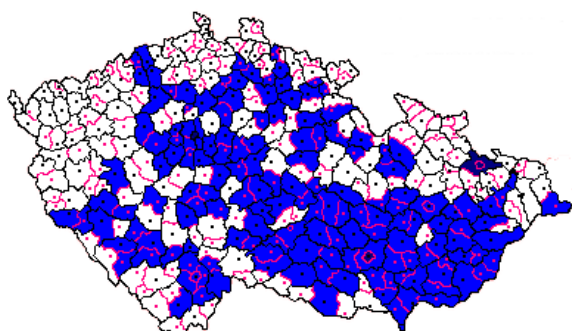


Okresy s českou OPM před r. 1908

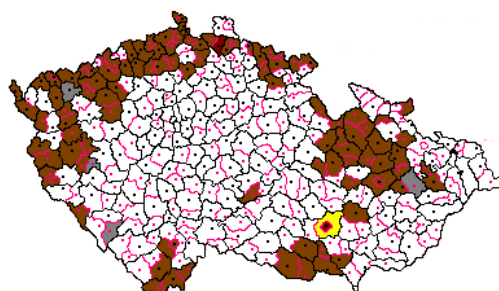


Okresy s německou BGF nebo polskou PRO před rokem 1908

● BGF ● PRO

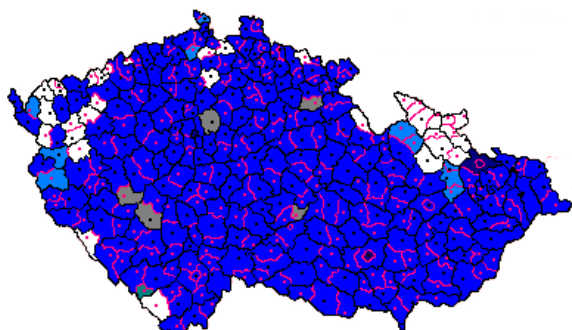


Okresy s českou OPM před 1. světovou válkou včetně roku 1914

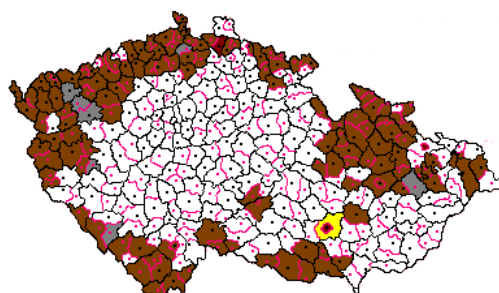


Okresy s německou BGF nebo polskou PRO před rokem 1914

● BGF ● PRO

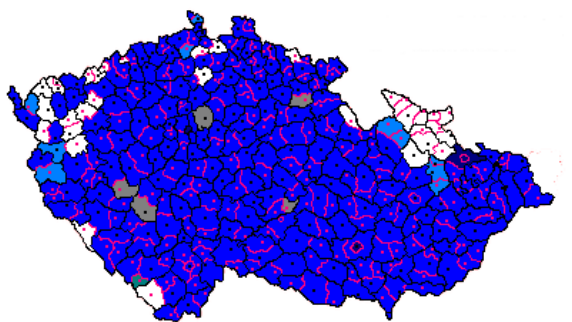


Okresy s českou OPM na konci 1. sv. války včetně roku 1918

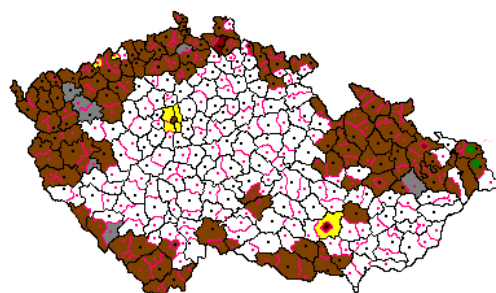


Okresy s německou BGF nebo polskou PRO před rokem 1918

● BGF ● PRO



Okresy s českou OPM dle stavu z roku 1925

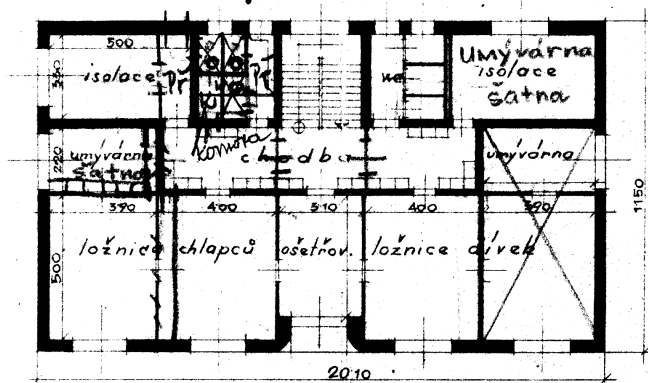


Okresy s německou BGF nebo polskou PRO před rokem 1925

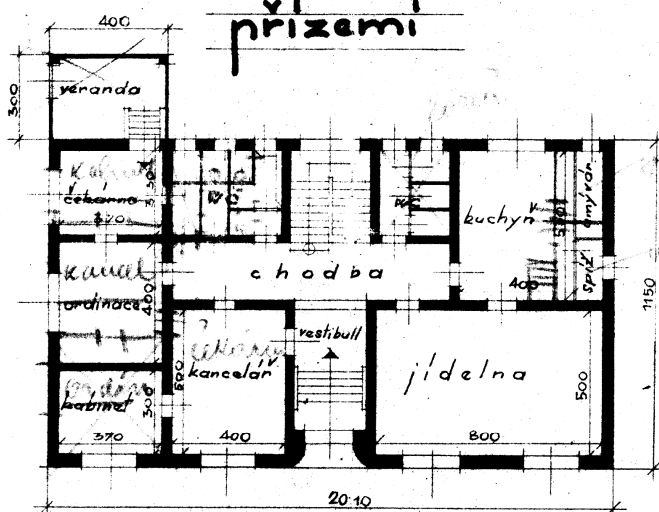
● BGF ● PRO

Stavební plány dětského domova OPM Polička

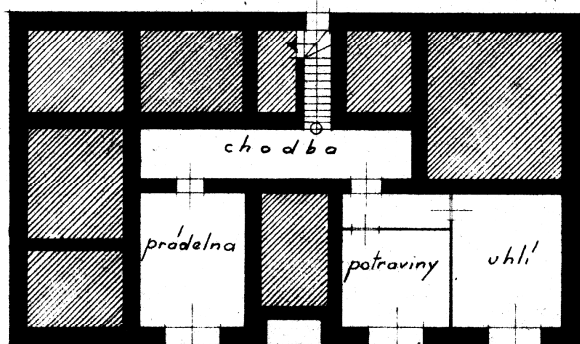
I. patro



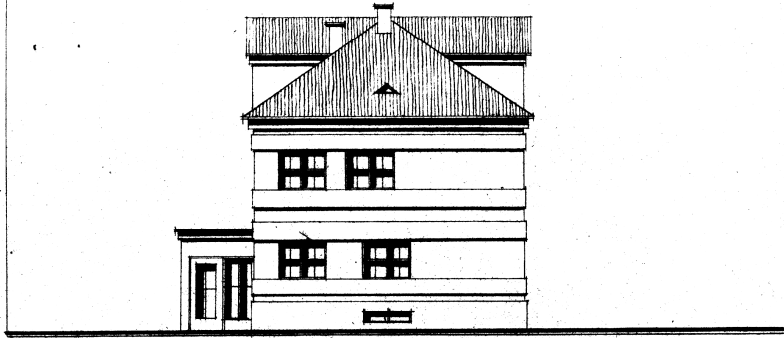
přízemí



sklepy



pohled bočný



pohled

čelný



podkrovi

zastavěná plocha
m² 23115

mřítko 1:200

Polička, únor 1932.

